

IN BEWEGING

Concept Landbouwakkoord 2040

Disclaimer

De teksten van deze versie van een conceptakkoord zijn weliswaar in samenspraak met de deelnemende partijen aan de hoofdtafel tot stand gekomen, maar ze binden de partijen niet. Het is immers niet tot een akkoord gekomen en vanaf de start was de afspraak dat pas sprake zou zijn van een akkoord als op alle punten overeenstemming zou zijn bereikt. De inhoud geeft weer tot waar partijen zijn gekomen tot 21 juni. Op een aantal onderwerpen vonden nog intensieve gesprekken en stukkenwisselingen plaats; deze discussies zijn niet zichtbaar in het akkoord.

In Beweging - Naar een toekomstbestendige duurzame landbouw

Voor u ligt het Landbouwakkoord. Het akkoord is gesloten in én na een roerige tijd. Nog geen twee jaar geleden gingen de vlaggen in Nederland ondersteboven. De dialoog tussen overheid en boeren bestond alleen nog op papier. In oktober 2022 schreef Johan Remkes in zijn advies over de oorzaken hiervan. Dat advies ging niet alleen over stikstof, over natuur of over het verdienvermogen van de boer. Het ging ook over respectvol omgaan met elkaar. In een land waar niet alles overall kan, maar waar ook heel veel wél zou moeten kunnen. Er werd geadviseerd om een Landbouwakkoord te sluiten. Zodat overheid en de betrokken sectoren samen de route zouden uitzetten naar een toekomst die wél kan.

Het was geen eenvoudig akkoord om te sluiten. Ten eerste omdat vertrouwen te voet terugkomt en dus nog broos is. Ten tweede omdat de natuuropgaven heel groot zijn. Ten derde omdat ook de kiezer sprak. Toch vonden alle partijen dat stabiel beleid nu nodig is. Voor boeren en tuinders en de natuur. Dat betekent dat er alles aan gedaan moest worden om tot een akkoord te komen. Partijen hebben daarvoor verder gekeken dan het eigen belang.

Voordat we overgaan tot de vele pagina's tekst met afspraken die horen bij zo'n akkoord, willen we in dit eerste hoofdstuk de kern van het akkoord uiteenzetten.

DE KERN VAN ONS AKKOORD: OVERHEID, BOER, MARKT, KETEN EN CONSUMENT IN BEWEGING

Dit Landbouwakkoord richt zich op de landbouw zoals die zich tot 2040 ontwikkelt. Dit laat onverlet dat voor bepaalde specifieke beleidsdoelen eerdere jaartallen van kracht zijn. De landbouw in 2040 zal een andere zijn dan die van 2020. De kern van die verandering is dat de milieuruimte bepalend wordt voor de hoeveelheid productie die ons land kan dragen; dat is volgens ons onontkoombaar. Daarmee wordt landbouw **toekomstbestendig** en **duurzaam**. Onze boeren en tuinders zijn vakmensen die weten wat werkt op hun bedrijf en in hun omgeving. Daarom gaan we zodra dit kan over tot **doelsturing**. Dat betekent dat we boeren en tuinders in staat stellen zélf te bepalen hoe zij invulling geven aan toekomstbestendige en duurzame landbouw. Centraal in doelsturing staat de invoering van een integrale set kritische prestatie indicatoren en een **stoffenbalans**, die afrekenbaar wordt zodra dit

kan. Om tot zo'n afrekenbare stoffenbalans te komen, qua techniek en juridische mogelijkheden, zetten overheid en sector zich maximaal in. Ondernemers maken de keuzes voor aanpassing aan hun bedrijf langs een aantal ontwikkelpaden. Dit, in combinatie met afspraken over **grondgebondenheid** en de omgang met **mest**, leidt tot perspectief. Perspectief voor **blijvers** en voor **jonge boeren en tuinders**.

Bij dat perspectief hoort ook dat het aantal productierechten omlaag gaat en er minder dieren zullen zijn. Dat is een bittere pil, maar een pil die in het licht van het perspectief dat erdoor ontstaat, te slikken is. De resterende opgave voor de blijvende agrariërs is daardoor lager. **Eigen keuzes** van ondernemers staan ook hier voorop. Er ligt een palet aan maatregelen klaar om vrijwillige stoppers zo goed mogelijk te helpen bij het stoppen. In de combinatie tussen stoppers en **blijvers die in hun boerenbedrijf economisch en ecologisch in balans brengen** en maatschappelijk de doelen van natuurherstel & biodiversiteit, stikstof & klimaat en bodem & water, als ook dierenwelzijn in hun bedrijfsvoering integreren, **ligt de eerste sleutel van dit akkoord**.

De tweede sleutel is onze inzet op **beweging in de markt**. Beweging naar eerlijkere prijzen en naar **nieuwe markten**, passend bij een toekomstbestendige en duurzame landbouw én samenleving. Een solide verdienmodel ontstaat alleen wanneer boeren en tuinders van hun afnemers - zoals voedselproducenten, supermarkten en uiteindelijk de consument - een **eerlijke prijs** krijgen voor hun producten. Die eerlijke, hogere prijs voor duurzamere producten vraagt om **heldere standaarden** zodat consumenten weten wat ze kopen. Eerst in **Nederland**, maar zo snel mogelijk ook in **Europa**. Daarin bewegen afnemers maar ook de toeleveranciers en de banken. Ze dragen allemaal bij.

De **biologische landbouw** heeft laten zien dat het mogelijk is om op basis van een hogere standaard een betere prijs uit de markt te krijgen. De komende jaren zal de voortrekkersrol van de biologische landbouw op het gebied van duurzaamheid verder tot ontwikkeling (moeten) komen. In dit akkoord leggen we daarom specifieke nadruk op de verdere ontwikkeling van biologische landbouw en andere vormen van natuurinclusieve en kringlooplandbouw.

WAT BETEKENT DIT AKKOORD CONCREET VOOR BOEREN EN TUINDERS?

De valkuil is dat het al snel gaat over grote maatregel-pakketten en sectorbrede bewegingen. En over de noodzaak om afspraken te maken om onze natuur te herstellen, de klimaatproblemen aan te pakken en de waterkwaliteit te verbeteren. Dat gaat soms voorbij aan de praktijk: namelijk dat er in Nederland 50.000 individuele agrarische bedrijven zijn van ondernemers die elke dag hard werken aan de toekomst van hun bedrijf. Niet met een kwade inborst of de bedoeling het milieu te belasten. In het besef dat de beweging begint aan de keukentafel op het boerenerf, willen wij voorop zetten wat dit akkoord betekent voor onze boeren en tuinders.

We poetsen niet weg dat de verandering die boeren en tuinders zullen moeten doormaken, groot is. Boeren en tuinders hebben altijd te maken gehad met veranderingen. Dat maakt het bestaan als agrarisch ondernemer ook zo veeleisend en veelzijdig. Maar de komende jaren zal er voor iedere boer en tuinder in Nederland veel gaan veranderen. Misschien wel meer dan ooit, met name op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijnseisen. De overheid steunt daarbij met maatregelen en beleid en vult daar waar nodig gaten in het bestaande beleid aan. Dat ondernemers die verandering kunnen doormaken, is een groot publiek belang. Daarom spreken we in dit akkoord ook passende publieke ondersteuningspakketten af, zodat boeren en tuinders kunnen veranderen.

Dit akkoord legt geen blauwdruk op aan iedere agrarische onderneming. Het gaat er juist om dat individuele boeren en tuinders eigen keuzes maken, die passen bij hun bedrijf en hun omgeving. We schetsen daarvoor wel een aantal routes. Die bouwen voort op recent werk van de SER en de perspectieven uit het advies van de heer Remkes. We zien voor boeren twee hoofdroutes: duurzaam intensiveren en omschakelen. Deze routes sluiten elkaar niet uit. Het is ook denkbaar dat ondernemers elementen van beide hoofdroutes combineren in hun bedrijfsvoering.

DE HOOFDRUTES EN WAAR BOEREN OP KUNNEN REKENEN

A | **Boeren en tuinders die doorontwikkelen: duurzaam intensiveren**

Deze boeren en tuinders blijven - binnen de grenzen van het natuurlijk systeem - concurrerend produceren op de (inter)

nationale markt, met een zo hoog mogelijke productie bij een zo laag mogelijke belasting van het milieu. Bijvoorbeeld door te investeren in high tech open of gesloten systemen. In de toekomst zal er meer nadruk komen op de Europese markt. Daar ontstaat steeds meer vraag naar duurzame producten, zo is de verwachting. Maar wanneer er vanuit Nederland een ruimer aanbod van duurzame producten op de markt komt, staat daar eerst waarschijnlijk in een aantal gevallen nog onvoldoende vraag tegenover. Daarom helpen we agrarische ondernemingen bij de investeringen die nodig zijn om hun bedrijf aan te passen, zodat veranderen loont.

Ondersteuning:

- *Eén Nederlandse duurzaamheidsstandaard*, met toezeggingen over kostprijsvergoeding in de Nederlandse markt en zo snel als mogelijk ook op de Europese markt.
- *Investeringsubsidies*, om te investeren in bewezen best beschikbare technieken, waardoor emissies en de druk op het milieu afnemen.
- *Een adequaat pakket rond weerbare teelten*, om akkerbouwers te helpen ook hun bijdrages te leveren, in het bijzonder voor water.
- *Vergroting van hoogwaardige mestverwerkingscapaciteit* en subsidies voor mestverwerkingsinstallaties.
- We blijven in Europa met kracht pleiten voor erkenning van *Renure* en andere *kunstmestvervangers*.
- *Versnelde en verhoogde ambities* en toezeggingen rond de *verduurzaming van veevoer* en additieven tegen redelijke prijzen.
- *Transitieleningen* met rentekortingen van de banken voor doorontwikkende boeren, om liquiditeit en investeringsvermogen op peil te houden.
- *Uitbreiding ecosysteemdiensten* met een eerlijke beloning voor de bijdrage aan maatschappelijke prestaties, zoals landschap en natuur.

B | **Boeren en tuinders die omschakelen: biologisch, MFL en/of ANLb**

Het gaat hier om agrarische ondernemingen die fors extensiveren en/of nieuwe verdienmodellen ontwikkelen. Zij schakelen over naar een hogere productiestandaard of zelfs naar een biologische bedrijfsvoering (of een vergelijkbaar

hoogwaardige productiestandaard), kiezen met een flink deel van hun bedrijfsvoering voor Agrarische Natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en/of beginnen een multifunctioneel bedrijf (MFL). Hiermee staat niet een hoge productie centraal, maar een combinatie van diensten en activiteiten waarmee een goed inkomen wordt verdiend.

Ondersteuning:

- *Eén Nederlandse duurzaamheidsstandaard*, met toezeggingen over kostprijsvergoeding in de Nederlandse markt en zo snel als mogelijk ook op de Europese markt.
- *Uitbreiding van het Actieplan biologisch*, met concrete stijging van beschikbare middelen, incl. investeringssubsidies bij omschakeling naar biologisch.
- *Inzet op nieuwe routes voor natuurinclusief boeren* door centrale en gesubsidieerde ontwikkeling van nieuwe systeeminnovaties.
- *Aanmerkelijke uitbreiding van ecosysteemdiensten* met een eerlijke en langjarige beloning voor de bijdrage aan maatschappelijke prestaties, zoals landschap en natuur. Er komt 180.000 hectare ANLb bij.
- *Inzet op ontwikkeling van nieuwe ketens*, zoals vezelproductie ('biobased' producten).
- *Stimuleren korte ketens en multifunctionele landbouw* door de tegenstrijdige regels aan te pakken, meer ruimte te geven in het ruimtelijke ordeningsbeleid en te investeren in ondersteuning van deze routes.
- *Transitieleningen* met rentekortingen van de banken voor omschakelende boeren, om liquiditeit en investeringsvermogen op peil te houden.

C | Algemene maatregelen voor boeren en tuinders in dit akkoord

Veel van de afspraken in dit akkoord zijn er voor alle boeren. We noemen de belangrijkste:

- Investeringsprogramma's in kennis- en onderwijsprogrammering rond landbouw.
- Sociaal-emotionele en technische advisering voor boeren en tuinders die in beweging komen: individueel, vrijwillig en onafhankelijk.

- Het nadrukkelijk beschikbaar houden van landbouwareaal, zodat er voldoende ruimte is voor de blijvers.
- Om jonge boeren een goede start te geven, spreken we af dat we de vestigingssteun verhogen en de fiscale voordelen van de BOR handhaven.
- In 2024: beschikbaar komen van een in Europa unieke 'verplaatsingsregeling' die agrarische ondernemers helpt die vanwege milieudruk moeten of willen verplaatsen.

IN BEWEGING NAAR EEN KLEINERE SECTOR

Dit akkoord gaat ervan uit dat de veestapel tot 2035 met zo'n 25-30 % zal krimpen als gevolg van een breed palet aan maatregelen waarbij er vrijwillige stoppers zullen zijn maar er bijvoorbeeld ook meer productierechten worden afgeroomd bij overdracht. Dit is nodig om de landbouw toekomstbestendig en duurzaam te maken.

Voor ondernemers die willen stoppen liggen daarom stoppersregelingen klaar, zodat stoppen een weloverwogen keuze is die vrijheid oplevert. Sommige boeren en tuinders hebben nu al veel moeite om een opvolger te vinden. Er kunnen ook andere redenen zijn om te stoppen, vanwege de financiële risico's of omdat boeren geen toekomst voor zichzelf in de landbouw zien. Deze stoppers maken ruimte voor de blijvers, dit akkoord ondersteunt hen daarom maximaal.

DE MARKT EN KETEN IN BEWEGING

Hiervoor benoemden we vooral wat we allemaal aan ondersteuning afspreken voor boeren die gaan bewegen. Die ondersteuning komt, zeker de komende jaren, primair van de overheid. En daarmee dus van elke Nederlander. Dat is geen permanente, houdbare lijn: het boerenbedrijf is een onderneming. De weg naar een nieuw evenwicht tussen een (meer) duurzame productie en een duurzaam verdienvermogen loopt via de markt en de keten.

We hebben met elkaar aan de akkoordtafel geproefd aan een échte beweging van de markt en van de keten. Dat gaat niet van de ene op de andere dag: uiteindelijk moet de consument meebewegen. Hetzij door minder keuze, hetzij door betere informatie. We hebben een 'nieuwe Nederlandse standaard' voor duurzaamheid afgesproken. Nog dit jaar komt er voor alle Nederlandse supermarkten en een flink deel overige afnemers één standaard waar we niet op concurreren maar

samenwerken aan verduurzaming en toekomstbestendigheid van de landbouw en ons voedsel. Ambitie is dat in 2030 80% en in 2035 100 % van de productie in Nederland en de daarop volgende bewerking, verhandeling en/of verkoop hieraan voldoet.

De markt waarvoor onze boeren en tuinders produceren is breder dan alleen Nederland. Dat zal zo blijven: in een vruchtbare delta als de onze is het logisch dat er ook voedsel, planten en bomen verbouwd worden voor mensen buiten onze landsgrenzen. Maar dat moet wel toekomstbestendig en duurzaam: geen inzet op grote volumes tegen een heel lage prijs, maar specialisatie en topkwaliteit.

Daarmee is het komen tot één duurzaamheidsstandaard voor de Nederlandse markt een heel belangrijke maar wel nog onvoldoende beweging. Er is ook een gezamenlijke, krachtige en langjarige inzet in Europa nodig. De kans op succes van het Landbouwakkoord wordt vergroot door voor de Nederlandse initiatieven EU-breed steun te zoeken en daarmee een gelijk(er) speelveld op de interne markt te maken. Want het tempo buiten Nederland is minder makkelijk te bepalen vanuit dit akkoord.

Onze boeren en tuinders verbouwen niet alleen voedsel. We verwachten dat er steeds meer vraag gaat ontstaan naar duurzame bouwmaterialen en grondstoffen. Ook de bijdrage aan de energietransitie met groen gas en wind- en zonne-energie zijn kansen voor een duurzame en economisch vitale landbouw. We zetten in op de ontwikkeling van die markten en stimuleren zoveel mogelijk Nederlandse boeren en tuinders om ook voor die markten te gaan produceren.

DE BEWEGING VOOR ECOLOGIE EN MAATSCHAPPIJ

Deze inleiding op ons akkoord begon met de belangen en perspectieven van onze boeren. Maar ook de andere kant van de medaille doet ertoe: de opbrengsten van dit akkoord voor natuur. De opgave waar we voor staan is helder: de milieudruk moet fors omlaag. Het belang van die opgave is niet alleen goed voor de natuur en klimaat. Ons land zit al jaren op slot qua economische ontwikkeling. Op de langere termijn kan dat voor vele Nederlanders flinke negatieve gevolgen hebben voor welzijn en welvaart.

We hebben daarom in dit akkoord ook de pijn genomen die het herstellen van de balans tussen ecologie en economie in de landbouw gaat opleveren. Juist doordat we er een groot pakket aan ondersteuning voor de beweging tegenover kunnen zetten. Concreet betekent dat:

- We borgen doelbereik voor de bijdrages van de landbouw aan de stikstof-, milieu-, klimaat- en wateropgaves. Daarvoor combineren we de inzet op managementmaatregelen, technische innovaties, systeeminnovaties, afspraken over mest en grondgebondenheid, grondgebruik in de gebiedsprocessen en afspraken over stoppers.
- De benodigde areaalgroei van natuur die volgt uit al vastgesteld beleid kan plaatsvinden, mede door de ruimte die ontstaat door stoppers en krimp.
- Productie van voedsel gaat met respect voor dieren.
- Biodiversiteit krijgt een flinke impuls, mede door de forse uitbreiding van ANLb en andere ecologische maatregelen als bufferstroken en groen-blauwe dooradering.

Door óók een flinke bijdrage te leveren aan de ecologische doelen, levert dit akkoord grote maatschappelijke waarde.

TER AFSLUITING

Het was geen eenvoudige opgave om dit landbouwakkoord te sluiten. Wij maakten ons daar geen zorgen over: het is logisch dat het niet makkelijk was. Er wordt te veel gedacht in een tegenstelling tussen landbouw en natuur, waar we de brug te slaan hadden naar een perspectief waarin die twee samengaan. En de partijen aan tafel hebben welbegrepen eigenbelang. Maar het akkoord vroeg om denken vanuit algemeen belang: de maatschappelijke, de economische en ecologische opgaven waar landbouw én Nederland voor staan.

Het is niet gemakkelijk om de bril van het algemeen belang op te zetten, zo ervoeren we zelf ook bij momenten. Je maakt je er niet populair mee. Want in het algemeen belang is het soms zoeken naar het natuurbelang, het economische belang of het agrarische belang. Het algemeen belang bestaat juist uit de weging van dat alles samen. De balans tussen het één en het ander. Tussen het zoet en het zuur. We nodigen u als lezer uit om ook door de bril van het algemeen belang naar dit akkoord te kijken.

Met dit akkoord beginnen we de beweging van de landbouw die naar 2040 en verder nodig is. Naar een landbouw die een duidelijke en belangrijke functie en meerwaarde heeft: als voedselproducent maar ook meer en meer als producent van biobased materiaal. Als beheerder van landschap en natuur. En als verbinder tussen mens en omgeving, tussen stad en platteland.

We hebben niet de pretentie dat dit akkoord een sluitende blauwdruk biedt voor alle vraagstukken die tot 2040 op ons afkomen. Er zullen dingen gebeuren die de afspraken in dit akkoord in een ander daglicht stellen of om bijsturing vragen. Daarom komen we ook met afspraken hoe we in de toekomst met elkaar omgaan. We zullen elkaar, boeren en tuinders, overheid en samenleving, vast moeten houden om samen de ecologische en economische doelen te bereiken. We houden elkaar bij de les of de doelen gehaald worden. Dat gesprek zullen we blijven voeren, dit akkoord vormt daar de basis voor.

De akkoordpartijen

INHOUDSOPGAVE

	In Beweging - Naar een toekomstbestendige duurzame landbouw	2
DEEL 1	In beweging: afspraken voor de toekomst van de land- en tuinbouw	9
Hoofdstuk 1	Perspectief landbouw 2040: in beweging naar een toekomstbestendige en duurzame landbouw	10
Hoofdstuk 2	De beweging begint op het boerenerf	14
	2.1 De boer aan het stuur: invoering van een systeem van doelsturing	15
	2.2 Waar je op kunt rekenen: de borging van technieken	16
	2.3 Onafhankelijke advisering en sociale begeleiding voor boeren en tuinders	17
Hoofdstuk 3	Naar een nieuwe standaard in keten en markt	19
	3.1 Ambitie 2040	20
	3.2 Situatie 2023	20
	3.3 De weg naar 2040	21
	3.4 Een gezamenlijke agenda	24
Hoofdstuk 4	Wat hebben boeren en tuinders nodig?	26
	4.1 Grond	27
	4.2 Innovatieve oplossingen en kennis voor de toekomst	30
	4.3 Publieke waardering voor ecosysteemdiensten: hoe we boeren belonen voor hun bijdrage	33
	4.4 Financiering en bedrijfsopvolging: verbeteren toegang tot kapitaal en bedrijfsopvolging	34
	4.5 Zoetwater: beschikbaarheid en gebruik	37
Hoofdstuk 5	Bodem, mest en gewasbescherming	39
	5.1 Bodem en mest: naar waardevolle grondstof voor een vruchtbare bodem	40
	5.2 Weerbare teelten en gezonde planten	43
Hoofdstuk 6	Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders	46
Hoofdstuk 7	In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?	52
	7.1 De route naar verdienvermogen voor onze boeren	53
	7.2 De land- en tuinbouw en de verbinding met de maatschappij	57
	7.3 Bijdrage aan klimaat, natuur, water en milieu	58
Hoofdstuk 8	Het gesprek tussen sector, overheid en samenleving	65
	8.1 De Landbouwtafel	66
	8.2 Het secretariaat	67
	8.3 Uitvoering in de praktijk van de verschillende sectoren	67
	8.4 Werken aan herstel van vertrouwen	68
	8.5 De dialoog met de samenleving	68

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 9	Uitvoeringsprogramma, monitoring en borging	69
	9.1 De afspraken als richtsnoer voor langdurig herstel van vertrouwen	70
	9.2 Uitvoeringsagenda	70
	9.3 Monitoring	70
	9.4 Borging	71
	9.5 Specifieke afspraken over economische borging – niemand is gehouden aan het onmogelijke	71
DEEL 2	Sectorspecifieke afspraken	73
	1. De biologische sector	74
	2. Akkerbouw, vollegrondsgroenten en bollenteelt	76
	3. (Glas)Tuinbouw en sierteelt	78
	4. Melkvee- en kalverhouderij	80
	5. Multifunctionele landbouw, korte ketens en kleine sectoren	81
	6. Pluimveehouderij	83
	7. Varkenshouderij	84

DEEL 1

**IN BEWEGING:
AFSPRAKEN VOOR DE
TOEKOMST VAN DE
LAND- EN TUINBOUW**

1

Perspectief landbouw 2040: in beweging naar een toekomstbestendige en duurzame landbouw

Zo tussen 2000 en 2005 raakte olie als energiebron uit de gratie. Oorlog in het Midden-Oosten en groeiend zicht op de nadelige effecten van olie als brandstof deden de zoektocht naar alternatieve bronnen van energie fors groeien. Eén van de hoopgevende alternatieven: algen. Grootschalige investeringsprogramma's van onder andere oliereuzen en veel wetenschappelijke aandacht waren het gevolg, met een groot vertrouwen: dit wordt de nieuwe olie.

In 2023 weten we: zo ging het niet. Er bleken allerlei productietechnische hobbels te zijn. Algen bleken níet de nieuwe olie. We rijden inmiddels in een snelgroeiende vloot van elektrische auto's. Tegelijkertijd bieden algen wel veel potentie als bron van eiwitten, als grondstof voor medicijnen en andere voedseltechnische toepassingen¹. Kortom: de voorspellingen zijn niet uitgekomen, er is wel onverwachte bijvangst ontstaan.

Wat leert ons dit? Dat het vastklikken van een vastomlijnd perspectief op hoe de Nederlandse landbouwers in 2040 hun geld verdienen, niet zo zinvol is. Markten zijn continu in beweging en die beweging, op schaal van Nederland en Europa, laat zich niet temmen. Dus wat in 2023 kansrijk lijkt, kan dat in 20230 al niet meer zijn, laat staan 2040.

Perspectief zal dus veel meer moeten gaan om basiskennissen van de landbouw, en met name op het vergroten van flexibiliteit in de sector. Want duidelijk is: de manier waarop we voedsel en andere land- en tuinbouwproducten produceren, en de milieudruk die dat oplevert, gáán veranderen. En dat is alleen maar goed.

KRINGLOOPLANDBOUW CENTRAAL VOOR PERSPECTIEF

Om deze reden stellen we het begrip kringlooplandbouw centraal. 'Kringlooplandbouw' is de levensvatbare koers voor de toekomst van de Nederlandse landbouw. In 2040 heeft de Nederlandse landbouw zich ontwikkeld tot een natuurinclusief, regeneratief (de bodem herstellend), kringlooplandbouwvoedselsysteem, met een rijke biodiversiteit aan bodemleven, planten, insecten en boerenlandvogels. Een landbouw die past in een aantrekkelijk landschap met frisse lucht, schoon en voldoende water, gezonde producten en gezond vee. De bodem functioneert optimaal en de kwaliteit blijft zo hoog mogelijk voor volgende generaties. Boeren

werken op basis van uitgekende bouwplannen, met grondbewerking en machines afgestemd op bodemsamenstelling, lokale omstandigheden en (te verwachten) weersinvloeden. Dit betekent bijvoorbeeld: veel permanent grasland, rust-, vang- en eiwitgewassen, meng- en strokenteelt, akkerlandenbeheer en samenwerking tussen veehouders en akkerbouwers.

Vanuit dat principe van kringlooplandbouw als leidmotief, zullen we in 2040 in Nederland een nog diverser palet aan land- en tuinbouwbedrijven hebben dan in 2023. Als geen andere agrarische sector in de wereld, heeft de Nederlandse land- en tuinbouw de uitgangspositie om 'kringlooplandbouw' tot een groot succes te maken. We zijn een vruchtbare delta, we hebben de kennis, de kennispartners, goed opgeleide boeren en tuinders, de nabijheid van een grote Noordwest Europese voedselmarkt én de aanwezigheid van flinke (maak)industriële clusters met ieder eigen flinke verduurzamingsambities, waardoor het sluiten van kringlopen tussen sectoren haalbaarder wordt.

WAT KUNNEN WE DAN WEL ZEGGEN OVER HOE DE LANDBOUW ER IN 2040 UITZIET?

Het is voor iedereen helder dat de culturele en landschappelijke waarde van landbouw in Nederland enorm groot is en blijft. Koeien blijven dus ook in 2040 buiten lopen. Grote oppervlakten grasland blijven behouden, mede dankzij de in dit akkoord afgesproken grasland-normen. Sterker nog: onze verwachting is dat er meer gras komt en minder maïs. De samenstelling van de sector zal diverser worden, waarbij het aandeel biologisch gaat groeien. De grenzen tussen landbouw en natuur zullen op veel plekken vervagen. Het aandeel van de akkerbouw gaat naar verwachting groeien: de groei van biobased materialen is van groot belang voor de ambities rond duurzaamheid in de breedte van de samenleving, net als de verdere groei van plantaardige eiwitten als onderdeel van ons dieet.

Als gevolg van stoppers ontstaat ruimte voor extensivering en komt de ruimte die stoppers bieden daadwerkelijk ten goede aan de blijvers. Omdat we in dit akkoord afspraken maken met banken over financieringsarrangementen met rentekortingen voor verduurzamende bedrijven, brengen we deze extensivering ook financieel binnen bereik.

¹ VK, 13-5-2023, Algen zou de ideale biobrandstof worden. Waarom werd het niks? Maarten Keulemans

HOE ZIET HET BOERENBEDRIJF ER IN 2040 UIT?

Familiebedrijven zullen, ondanks de schaalvergroting in hectares, nog steeds de dominante vorm zijn. Met de groei van het aantal markten en ketens zal de diversiteit toenemen. Boeren en tuinders zullen hun bedrijven langs de in dit akkoord geschetste ontwikkelpaden ontwikkelen. Dit is ook cruciaal voor de kringlooplandbouw, om zoveel mogelijk reststromen en deelproducten in ketens te kunnen verwaarden. Dit betekent dat op gebiedsschaal samenwerking tussen boeren nog sterker wordt en dat zij keuzes in bedrijfsvoering op elkaar zullen afstemmen. We zien die trend nu al sterk toenemen, bijv. in de vorming van collectieven in de omgang met de stikstofuitdagingen. Die samenwerking is de nieuwe norm in 2040.

Er zullen bedrijven zijn die een ander systeem hebben gevonden voor duurzame productie en andere verdienmodellen, zoals het opzetten van korte ketens. Er zal een veelvoud aan biologische bedrijven zijn, we verwachten dat de groeiende vraag en aanbod van biologische producten past bij de bewuste en geïnformeerde consument en de aanscherpende maatschappelijke ecologische- en dierenwelzijnseisen. Er zullen ook meer bedrijven zijn die meerdere vormen van inkomsten hebben. Met naast het inkomen uit de landbouwactiviteiten ook inkomsten uit maatschappelijke dienstverlening zoals recreatie, zorg en educatie. Maar ook de zorg voor landschap, natuur en waterberging zijn diensten die onderdeel uitmaken van het verdienmodel.

Er zullen veel meer dan nu technologisch geavanceerde bedrijven zijn waarbij robotisering en menselijke arbeid hand in hand gaan. Of dat nu gaat over precisielandbouw, robotisering en werken aan weerbare teelten in de akker- en tuinbouw of om technische innovaties in stallen en de aanwezigheid van real-time meet- en sensorinstrumenten in vee: de boer(in) zal een technisch goed geschoolde en vaardige professional zijn.

Doelsturing staat op ieder erf centraal: de milieuruimte zal op weg naar 2040 en daarna stapsgewijs blijven krimpen, om doelstellingen in 2050 bereikbaar te maken en de sector tegelijkertijd de kans te geven zich aan te passen. Dat betekent dat in de stal en in het weiland volop sensors te vinden zijn, akkerbouwers drones en satellietbeelden gebruiken voor zicht op hun akkers en de ondernemer een flink deel van zijn tijd doorbrengt achter beeldschermen: hetzij buiten in het veld, hetzij binnen in het technische hart van de boerderij.

Kringlopen sluiten zich zoveel mogelijk op de schaal van het bedrijf en het gebied. Samenwerking in gebieden wordt

belangrijker. Mest gaat óf naar de eigen grond, óf naar een verwerker die daar met zijn monovergistinginstallatie als leverancier van biogas een deel van zijn/haar inkomen mee genereert. En mest kan natuurlijk ook naar een akkerbouwer gaan. Door de krimp van het aantal dieren wordt dierlijke mest steeds meer een waardevol goed dat wat oplevert en geen kostenpost meer vormt waar je vanaf moet.

De boer en tuinder zal zich, nog meer dan nu, periodiek bijscholen. Kennis over innovaties en techniek wordt natuurlijk vanuit ketenpartners gedeeld, maar de boer neemt hier ook eigenstandig op eigen initiatief kennis van. De in dit akkoord overeengekomen bijdrages aan onderwijs en onderzoek, met regionale praktijkboerderijen, gaan daar sterk aan bijdragen. Ook de collectieven in gebieden gaan helpen: niet iedere boer hoeft alles te weten, specialisatie en taakverdeling tussen boeren gaat helpen om innovatie en technische vooruitgang behapbaar te houden.

Onvermijdelijk gaat ook de organisatiegraad van de sectoren omhoog en komt er dus ééruzijds veel individuele vrijheid om je bedrijf in te richten zoals je wilt door doelsturing, maar anderzijds is om doelen te halen soms ook schaal nodig. Daarmee is het in 2040 ook zo dat sectoren zélf, bij meerderheid, bindende beslissingen kunnen nemen over collectieve aanpassingen in bedrijfsvoering, bijvoorbeeld rond het gebruik van voer, de inrichting van teeltplannen en/of innovaties die schaal nodig hebben om haalbaar te worden.

WAT WETEN WE OVER DE MARKT EN DE KETEN?

De markt waar Nederlandse boeren en tuinders voor produceren wordt meer gericht op Europa: onze vruchtbare delta heeft de verantwoordelijkheid om te helpen ook andere landen in onze regio te voeden. Ook internationaal blijven we toonaangevend, maar vooral op het gebied van kennis over duurzame productie, veredeling en uitgangsmaterialen. We blijven kennis en kunde exporteren om de wereld te voeden: innovaties in producten, kennis over hoe te verduurzamen en ondersteunende techniek en digitalisering. Zodat we als wereld duurzamer kunnen worden.

De keten is meer dan in 2023 een echte keten van bedrijven die samenwerken en elkaar helpen. Geen keten dus waarin de boer het laagste punt is. Maar een keten waarin zowel de toeleverende bedrijven, veevoederleveranciers en techniekbedrijven als de boer een goede boterham verdienen. De afspraken uit dit akkoord helpen daarbij: onafhankelijk toezicht op margeverdelingen in de keten, met

mogelijkheden daarop in te grijpen, garanderen eerlijkheid. En tegelijkertijd: ondernemers lopen altijd risico en er zullen altijd boeren zijn die het beter doen dan hun concurrenten. Daarmee krijgt dus niet iedere boer 'garantie voor een fatsoenlijk inkomen', maar scheppen we de randvoorwaarden voor ruimte voor ondernemerschap.

Wat betekent dit in de praktijk? Door de sterkere krachtenbundeling van boeren, in gebieden en in hun sectoren, krijgen ze meer positie in de keten. Door publieke subsidies voor innovatie, meer dan in het verleden, worden de onrendabele elementen van de ontwikkeling van techniek die nodig is voor verduurzaming en kwaliteitsverhoging, niet bij de boer neergelegd. En betalen afnemers een redelijke meerprijs voor producten die een hogere kwaliteit en duurzaamheid hebben. Daarmee kan de goed presterende boer, mits er markt blijft voor zijn of haar productie, rekenen op een fatsoenlijke vergoeding voor producten.

Ook de rol van de toekomstige consument is belangrijk. Een consument die veel meer zicht heeft op het boerenbedrijf versterkt de verbinding tussen stedeling en platteland. Door onderwijs, door labeling en transparantie in de supermarkt en door geregelde campagnes van overheid en sectoren samen neemt de kennis van en betrokkenheid bij landbouwproductie toe. En een consument die ook burger is waardeert de inspanning van boeren voor de manier waarop de land- en tuinbouw produceert en bijdraagt aan de maatschappij.

SPECIFIEKE AANDACHT VOOR DE DOORONTWIKKELING VAN BIOLOGISCHE LANDBOUW

Als erkende wegbereider van verduurzaming van de landbouw kan de biologische landbouw voorop blijven lopen en tegelijk een goed verdienmodel bieden voor de boer. Met het Actieplan 'Groei van de biologische productie en consumptie' heeft de Rijksoverheid de ambitie neergezet te willen groeien naar 15% biologisch landbouwareaal in 2030. Om te zorgen dat de marktontwikkeling de areaalontwikkeling ondersteunt en ondernemers ook in staat worden gesteld om te schakelen of door te groeien in bio, erkennen we de biologische landbouw als koploper in kringlooplandbouw en als voorbeeld van natuurinclusieve landbouw.

HOE STAAT DE RELATIE TUSSEN OVERHEID EN SECTOR ERBIJ IN 2040?

Dat de relatie tussen overheid en sector beter wordt, toont dit akkoord aan. Op dit hernieuwde gesprek en deze verbinding bouwen we voort: we maken afspraken over samenwerking tussen overheid en sector en het samen dragen van verantwoordelijkheid. Die relatie is er overigens niet alleen één van gesprek en verbinding. Ook in termen van toezicht en handhaving heeft de overheid de sector veel te veel verwaarloosd. Dat is niet goed voor de natuur, maar zeker ook niet voor de producenten die wél meewillen. Een werkend systeem van toezicht en handhaving, op punten geholpen door de relevante datainzichten die boeren in hun eigen bedrijf hebben, is daarom een cruciaal onderdeel van de relatie tussen overheid en boeren in 2040.

KORT EN GOED: HET PERSPECTIEF VOOR 2040:

- Boeren die kwalitatief hoogwaardig en duurzaam produceren, met kringlooplandbouw als leidend motief voor innovatie, ontwikkeling en investeringen. Vakkundige boeren, die technisch en ecologisch vakmanschap hebben, daarbij geholpen door impulsen vanuit het onderwijs.
- Boeren die boeren in balans met een steeds kleiner wordende milieuruimte.
- Boeren die veel te kiezen hebben: door doelsturing en door vele routes naar een vruchtbaar boerenbedrijf, langs ontwikkelpaden van zowel doorontwikkeling (primaire productie centraal, schaal en techniek als sleutels) als omschakeling (biologisch, maximaal duurzaam, korte keten en/of multifunctioneel). Daarbij gaan er náást deze transitiepaden ook markten bij komen: groei van biobased in zowel grondstoffen voor bouw als voor voedsel/medicijnen.
- Sectoren die sterker georganiseerd zijn met meer collectiviteit in keuzes, op gebiedsschaal en op sectoraal niveau.
- Met markten die eerlijke en rechtvaardige prijzen betalen, maar waarbij het beroep op ondernemerschap onverminderd groot is.

2

De beweging begint op het boerenerf

De beweging begint op het boeren erf

Iedere Nederlandse agrarische ondernemer staat de komende jaren voor belangrijke keuzes voor de ontwikkeling van zijn of haar bedrijf. Het is kiezen voor innovatie, extensivering, omschakeling, verbreding, verplaatsing of stoppen. De uiteindelijke keuze hangt af van de omgeving van het bedrijf, de huidige bedrijfsvoering en natuurlijk de persoonlijke omstandigheden van de ondernemer zelf.

De akkoordpartijen vinden het van groot belang dat de boer en tuinder zoveel mogelijk zelf kan beslissen hoe hij/zij vormgeeft aan de eigen onderneming.

2.1 DE BOER AAN HET STUUR: INVOERING VAN EEN SYSTEEM VAN DOELSTURING

Op dit moment stuurt de overheid – ook noodgedwongen – primair met middelvoorschriften en forfaitaire bepalingen. Dit drukt ondernemers in een keurslijf waardoor de ruimte om vanuit bedrijfsspecifieke keuzes te ondernemen, te concurreren en een gezond bedrijf te leiden beperkt wordt. De akkoordpartijen onderschrijven het belang van de omslag naar een bedrijfsgericht doelsturingssysteem.

Doelsturing biedt meerdere voordelen. Het zet het bereiken van milieudoelen centraal, het is motiverender voor de ondernemer en het heeft de potentie om (integraal) duidelijkheid te verschaffen over waar een gebied/bedrijf naartoe moet bewegen en waar ontwikkelruimte is. Zo worden ondernemers aan het stuur gezet.

Om doelsturing te laten slagen, moeten de doelen door de overheid worden vastgesteld. De doelen worden gekoppeld aan kritische prestatie indicatoren (kpi's), met waar mogelijk of nodig onderscheid tussen landelijke doelen en gebiedsgerichte en bedrijfsgerichte doelen. Daarbij moet breed worden gekeken: zowel stikstof, klimaat, waterlucht- en bodemkwaliteit, dierenwelzijn en biodiversiteit moeten meegenomen worden. Die integrale benadering is essentieel om afwenteling naar andere doelen en thema's in het vizier te houden. Voor wat betreft waterkwaliteit kan doelsturing pas aan de orde zijn nadat de uitvoering van de KRW-maatregelen is afgerond.

Om doelsturing praktisch mogelijk te maken, moeten boeren een instrument hebben om inzicht van prestaties op doelen aan te tonen. Daarom werken we toe naar een Afrekenbare Stoffenbalans (ASB). Een ASB kan op middellange termijn emissies van ammoniak en broeikasgassen op bedrijfsniveau reguleren, op voorwaarde dat betrouwbare data beschikbaar en geborgd zijn, waardoor handhaving mogelijk is. Een

stoffenbalans kan goed in samenhang met een systeem van kpi's worden ingevoerd.

Doelsturing leidt tot doelbereik, doordat boeren worden gestimuleerd om hun bedrijfsvoering aan te passen. We verwachten dat dit leidt tot effecten op de uitstoot van ammoniak en broeikasgassen, op de waterkwaliteit en op de biodiversiteit. We zien voor ons dat een boer/tuinder voor de invulling van doelsturing tenminste kan kiezen uit onderstaande concrete maatregelen:

- Veevoermaatregelen, zoals een lagere hoeveelheid ruweiwit en het toevoegen van additieven;
- Verhoging van het gemiddelde aantal uren beweiding van melkvee;
- Efficiëntere of emissiearme mesttoediening;
- Toename van de teelt van vezel-, vang- en rustgewassen;
- Investerings op basis van best beschikbare technieken;
- Aanleg van landschapselementen en uitbreiding natuur- en landschapsbeheer.

Het kabinet zegt toe dat de overgang naar doelsturing een niet-vrijblijvend, geborgd proces is. Zodra sturen op doelen gebeurt, kunnen de geldende middelvoorschriften worden afgebouwd. Bedrijfsgerichte doelsturing wordt vanaf 2024 in onderdelen gefaseerd en per thema, zoals klimaat, stikstof, water geïmplementeerd.

De partijen spreken het volgende af:

- ✓ We werken samen de implementatie voor de verschillende thema's en niveaus van stimulerende en 'afrekenbare' doelsturing uit. We bouwen daarbij go/no go-momenten in. Het implementatieplan is uiterlijk Q4 2023 gereed.
- ✓ We starten komende jaren met het op basis van kpi's benchmarken, monitoren en stimuleren/belonen van ondernemers. Voor prestaties die boeren leveren die boven de wettelijke norm uitstijgen, worden zij beloond door de markt en/of de overheid.
- ✓ Bij het bepalen van kpi's wordt aangesloten bij bestaande private en publieke initiatieven als de biodiversiteitsmonitoren melkveehouderij en akkerbouw, de set kpi's voor kringlooplandbouw en de kringloopwijzer. De kpi's voor de biologische sector kunnen afwijken.
- ✓ In de periode tot 2030 werken we toe naar een volledig functionerende Afrekenbare Stoffenbalans (ASB) op bedrijfsniveau, die de mineralenstromen van en

De beweging begint op het boeren erf

naar de boerderij in kaart brengt en het boerenbedrijf afreken op het resultaat, dat wil zeggen het verschil tussen aan- en afvoer. Zie voor de afspraken over de ASB en mest en grondgebondenheid hoofdstuk 5.

- ✓ Voor de langere termijn streven we naar vergunningverlening voor boeren en tuinders ten aanzien van bouw-, milieu- en natuurbeschermingswetvergunningen op basis van verplichte bedrijfsdoelstellingen vertaald in kpi's aangaande bodem, klimaat, ammoniak, fijnstof en geur.
- ✓ Als gestelde afrekenbare doelen niet binnen de afgesproken termijn worden gerealiseerd, volgen generieke of sectorale maatregelen, vertaald naar bedrijfsniveau om het doelbereik zeker te stellen. Dit wordt op verschillende ijkmomenten per type emissie gemonitord. De ondernemers die de doelen gehaald hebben, worden hierbij ontzien.
- ✓ Het kabinet gaat de inspanningsverplichting aan om in Europa voldoende ruimte te krijgen om de omslag naar doelsturing te maken.
- ✓ Het beschikbare budget voor ontwikkelen en uitrollen van kpi's, stoffenbalans, systemen voor meten en monitoren is opgenomen in de financiële tabel van dit akkoord.

De ontwikkeling van doelsturing is met onzekerheden omgeven. Om bedrijfsgerichte, afrekenbare doelsturing mogelijk te maken, moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan:

1. **Robuust en handhaafbaar meet- en monitoringssysteem.** De robuustheid hangt af van de beoogde sturingsmechanismen. Er is urgentie om (real time) metingen in stallen te realiseren, met aparte regels voor open stalsystemen. Hetzelfde geldt voor meet- en monitoringssystemen in de plantaardige sectoren met betrekking tot waterkwaliteit, gewasbescherming en meststoffen. Uiteindelijke doel is dat na invoering, boer/tuinder, omgevingsdienst en beleidsmakers kunnen zien hoe hoog de emissie c.q. de concentratie in een gebied is en zo nodig verbetermaatregelen kunnen nemen. Het systeem moet nauwkeurig, geborgd en handhaafbaar zijn.
2. **Aanpassing van wet- en regelgeving,** passend binnen Europese beleids- en regelgevingskaders. Hier gaat een analyse aan vooraf.

3. **Private en publieke landelijke generieke monitoring moet worden geharmoniseerd,** waaraan certificering kan worden gekoppeld. Wanneer aangesloten wordt bij bestaande private systemen om afrekenbaarheid te borgen, moeten data die voor toezicht nodig zijn toegankelijk worden voor derde partijen/de overheid. Dit vermindert ook de administratieve lasten voor de sector en de overheid.

2.2 WAAR JE OP KUNT REKENEN: DE BORGING VAN TECHNIKEN

'De boer aan het stuur' betekent dat boeren en tuinders keuzes moeten kunnen maken met welke technieken zij de gestelde doelen willen gaan realiseren. Concreet gaat dit over het weten welke stalsystemen, managementmaatregelen, voermaatregelen, gewasbescherming en andere technieken een ondernemer kan gaan toepassen. Om die keuzes verantwoord te kunnen maken, moet juridische zekerheid bestaan over de mate waarin de opbrengsten van die technieken 'meetellen' voor doelbereik. Op het moment dat een systeem van volledig meten/monitoren en doelsturing operationeel is, moet dit systeem van feitelijke realisatie als borging van techniek kunnen gelden. Tot dat moment is de ondernemer afhankelijk van een (forfaitair) systeem van scores die aan technische oplossingen worden toegekend. Deze scores moeten dan hard en betrouwbaar zijn.

Voor meer doelsturing in de plantaardige teelten is van belang dat in 2024 de Milieu Indicator Gewasbescherming (MIG) beschikbaar is. Deze kan boeren helpen bij het maken van keuzen om de milieubelasting in hun teelt te reduceren. Met de MIG kunnen boeren en tuinders, samen met hun adviseurs en ketenpartijen, de milieubelasting van de door hen gebruikte gewasbeschermingsmiddelen eenvoudig in beeld brengen en vervolgens verlagen. Belangrijk onderdeel van het gebruik van de MIG is de koppeling met bestaande certificeringsschema's en met dataregistratiesystemen.

Uit onderzoek en jurisprudentie is gebleken dat de Rav-factoren voor veehouderij, die primair bedoeld zijn voor de milieuregelgeving, op zichzelf onvoldoende zijn om significant negatieve effecten op nabijgelegen beschermde natuurgebieden uit te kunnen sluiten in het kader van de Wnb-toestemmingsverlening. Daarom is het op dit moment in bijna alle gevallen nodig om een passende beoordeling op te stellen waarin een aanvullende onderbouwing wordt gegeven.

De beweging begint op het boeren erf

Hierover spreken we het volgende af:

- ✓ De overheid (Rijk en provincies) en de sector starten met onmiddellijke ingang met het zekerstellen van de borging van techniek, zodat er juridische zekerheid komt over de mate waarin de opbrengst van een techniek 'meetelt' voor doelbereik. Hiervoor volgen zij een gefaseerde aanpak. Dit gebeurt in drie fases:

FASE 1 Korte termijn (2023). In de passende beoordeling worden zoveel mogelijk stalsystemen (Rav) en voer- en managementmaatregelen samen gewogen. Er wordt een handreiking opgesteld die handvatten biedt aan agrarische ondernemers en bevoegd gezag ten behoeve van het opstellen van de passende beoordeling. LNV werkt momenteel deze handreiking met betrokken stakeholders (IenW, medeoverheden en sector) uit.

FASE 2 Middellange termijn (2023 en 2024). De Rav-systematiek blijft in elk geval de komende jaren van belang bij vergunningsverlening in het kader van de Wet natuurbescherming. Daarbij willen we zo snel mogelijk toe naar een gestandaardiseerde vorm van het toekennen van natuurvergunningen. Bezien moet worden of bijvoorbeeld het vooraf inbouwen van een veiligheidsmarge, aangevuld met permanente monitoring een oplossing kan bieden.

FASE 3 Lange termijn (zo snel mogelijk, maar naar verwachting vanaf 2025): we werken toe naar een vervangende systematiek voor de regulering van emissies op basis van doelvoorschriften (inclusief de stalbeoordelingsprocedure) op bedrijfsniveau, waarin gefaseerd ook real time gemeten emissies een rol spelen.

In deze fases wordt ook direct meegenomen dat nieuwe innovaties in de biologische en natuurinclusieve land- en tuinbouw als systeeminnovatie worden geborgd. In het bijzonder geldt dit voor de BioMonitor, een variant van de stoffenbalans die gebaseerd is op de biologische wet- en regelgeving en -bedrijfspraktijk.

Zekerheid van investeringen

Als bedrijven investeringen doen ten behoeve van verduurzaming, moeten zij daar ook op kunnen rekenen. Het voorkomen van investeringen die geen meerwaarde blijken te hebben voor reductie van emissies of verbeteren van dierenwelzijn is voor sector én overheid belangrijk. Partijen vinden het belangrijk dat fabrikanten van stalsystemen of andere innovaties garantie bieden op de prestaties van hun systemen mits deze naar behoren worden toegepast, waarmee het risico komt te liggen daar waar dit het meest

passend is. Namelijk bij de partij die hiervoor een oplossing kan bieden doordat zij de techniek ontwikkelen. Partijen spreken af een analyse uit te werken hoe de risicoverdeling bij innovaties in de praktijk vorm krijgt, zodat op basis hiervan nadere (financiële) afspraken kunnen worden gemaakt (bijvoorbeeld over aanpassing van leveringsvoorwaarden van systemen).

Voor specifieke risico's in de markt geldt het ondernemersrisico. Voor gevallen waar dit niet van toepassing kan zijn, treffen we een voorziening voor calamiteiten voortkomend uit de transitie van de landbouwsector.

We spreken het volgende af:

- ✓ We verminderen de risico's ten aanzien van de transitie door ervoor te zorgen dat er weer vergunningen op grond van de wet Natuurbescherming afgegeven kunnen worden. Daarvoor is onder meer nodig dat emissiereductie kan worden aangetoond en op termijn naar borging door real time meten (outcome) wordt overgestapt.
- ✓ Er zal een voorziening voor calamiteiten getroffen worden voortkomend uit de transitie van de landbouwsector, voor gevallen waarin ondernemersrisico's niet meer van toepassing zijn.

2.3 ONAFHANKELIJKE ADVISERING EN SOCIALE BEGELEIDING VOOR BOEREN EN TUINDERS

De boer aan het stuur gaat uit van het principe dat verandering begint op het boeren erf, aan de keukentafel. Daar zit dus een groot deel van de veranderkracht. De beslissingen die boeren en tuinders dagelijks nemen bepalen de koers van de sector. Daarom moet het stuur voor die verandering ook in handen van boeren liggen. De ondernemer zal op basis van zijn of haar situatie keuzes gaan maken die passen bij de toekomst. Het maken van deze beslissingen vergt kennis en overzicht over wat de huidige situatie is en wat de mogelijkheden zijn.

Het gaat daarbij vaak om ingrijpende beslissingen die ook invloed hebben op de ondernemers en het gezin. Daarom is het nodig dat er persoonlijke steun beschikbaar komt waar boeren en tuinders een beroep op kunnen doen. Beschikbare instrumenten (zoals de SABE-regeling) gaan over de zakelijk kant, maar bieden niet die persoonlijke steun. Een mogelijke invulling is het plan 'Boerenperspectief' van veertig agrarische collectieven (BoerenNatuur), De Plaatsen, WIJ.land en de Transitiecoalitie Voedsel om iedere individuele ondernemer die dit wil in de transitie bij te staan met sociale en

De beweging begint op het boeren erf

psychologische ondersteuning. Het plan Boerenperspectief bestaat uit 2 pijlers: de keukentafel en een netwerkstructuur. Deze netwerkstructuur wordt opgebouwd uit bestaande boeren-netwerken, collectieven en bijvoorbeeld regionale afdelingen van LTO, Biohuis en NAJK.

Daarover maken we de volgende afspraken:

- ✓ Boeren en tuinders krijgen toegang tot meerjarige onafhankelijke begeleiding, persoonlijke coaching en/of advies. De persoonlijke coaching en/of advies wordt uitgevoerd door een onafhankelijke partij. Niet door ketenpartijen of overheden.
- ✓ Elke agrariër kan daarvoor persoonlijk aanspraak maken op een aantal uren begeleiding en/of vouchers voor persoonlijk advies.
- ✓ Voor de bedrijfsmatige advisering en ondersteuning zullen we zoveel mogelijk de huidige instrumenten en initiatieven uitbreiden. De daarvoor beschikbare middelen zijn opgenomen in de financiële tabel.

3

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

Door jarenlange samenwerking tussen alle ketenpartijen is een ijzersterke Nederlandse agrifoodsector ontstaan. Binnen en buiten ons land staat de sector bekend vanwege de hoge kwaliteit van landbouwgoederen en de efficiënte en innovatieve productiemethodes. Het is de ambitie van dit akkoord om ook uit te groeien tot internationaal koploper op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn.

3.1 AMBITIE 2040

Duurzaam werken met een goed verdienmodel en perspectief voor alle partijen in de keten is ook in 2040 de norm. De overheid stelt heldere kaders, biedt ruimte voor ondernemerschap en innovatie en ondersteunt de transitie door een lange termijnperspectief en inzet op een gelijk Europees speelveld. Het resultaat is een duurzaam producerende sector in een duurzame omgeving. Mede als gevolg hiervan herstelt de biodiversiteit, is de waterkwaliteit op orde en opereert de sector binnen de grenzen van de klimaatdoelen.

Door de sterke verwevenheid met kennisinstellingen en een duidelijke marktorientatie produceert de agri-foodsector niet alleen duurzaam en efficiënt, maar weet het een relatief hoge meerwaarde te creëren op de binnenlandse, Europese en mondiale markt. Daarmee sluit het aan bij ingezette verduurzamingstrend in de Nederlandse agri-foodsector.

3.2 SITUATIE 2023

Nederlandse boeren en tuinders bewijzen al decennia dat zij samen met de leveranciers en afnemers hoogwaardige producten tegen marktconforme prijzen kunnen maken. Alleen zitten de nadelige effecten van de landbouw op natuur, water, milieu, klimaat en bodem momenteel niet, of tenminste niet voldoende, in het verdienmodel verwerkt.

Het is niet vanzelfsprekend dat de consument nu al bereid is om het volle pond te betalen voor de duurzaamheidswinsten die we met dit akkoord willen bereiken. Bij een eenzijdige verduurzaming van het aanbod met onvoldoende vraag, lopen we daarom het risico dat ketenpartijen met de rekening blijven zitten. Dat kan ertoe leiden dat de prijs voor meer duurzame producten onder druk komt te staan en uiteindelijk dat producenten kiezen voor een minder duurzame bedrijfsvoering. Daarom zoeken we naar wegen die leiden tot meer duurzaamheid maar tegelijkertijd economisch verantwoord en houdbaar zijn. Natuurlijk hebben we daarbij ook rekening te houden met de (inter)nationale spelregels rondom mededinging.

3.2.1 Marktwerking

Voor ondernemers in de agri-foodsector zijn directe of indirecte import en export een essentieel onderdeel van hun businessmodel. Daardoor hebben ze te maken met internationale prijsvorming. Boeren en tuinders vormen hierop geen uitzondering. Wanneer de standaard voor producten in de Nederlandse consumentenmarkt verhoogd wordt, bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn, kan de producent die daarvoor hogere kosten maakt een hogere vergoeding ontvangen. Maar diezelfde producent heeft geen garantie dat buitenlandse afnemers ook bereid zijn om meer te betalen. Partijen zullen nog meer dan nu markten buiten Nederland met een hoge toegevoegde waarde moeten ontwikkelen, waar duurzaamheid verwaard kan worden.

De wijze waarop de (internationale) markt in de toekomst duurzaamheidsaspecten waardeert zoals CO₂ (equivalenten) en dierenwelzijn draagt in belangrijke mate bij aan het verdienmodel van de boer of tuinder. Vooralsnog is er voor boeren en tuinders die produceren voor de internationale markt veel onzekerheid of zij de investeringen en kosten die nodig zijn om te verduurzamen of meer te doen aan dierenwelzijn (volledig) kunnen terugverdienen. Dat kan zijn omdat zij voor de internationale markten produceren of omdat zij werken in een keten waarbij een deel van een product in de lokale keten terecht kan komen en een ander deel in internationale ketens.

3.2.2 Naar één standaard

De deelnemers aan het landbouwakkoord willen de obstakels naar een meer duurzame bedrijfsvoering in de primaire sector wegnemen. We sluiten daarbij aan bij marktontwikkelingen in Noordwest-Europa, waar de markt voor duurzame en dierwaardige producten groeit. Daarom wordt er hier een onafhankelijke pre-competitieve standaard voor duurzame producten geïntroduceerd, waaraan zowel de producenten als afnemers in dit akkoord zich committeren. Dit sluit aan bij de taxonomie die in Europees verband wordt ontwikkeld die kijkt naar de impact per kg product en/of per hectare.² Het doel van deze standaard is de verduurzaming van de productie en het aanbod door duidelijkheid te bieden over wat duurzame productie en duurzame producten betekenen voor toeleveranciers, producenten, verwerkers, supermarkten, horeca, catering, foodservice bedrijven en consumenten. Zo spreken we met elkaar één taal. Dit is voor de financier van de boer van belang, want zo ontstaat er meer duidelijkheid over de terugverdiencapaciteit van duurzaamheidsinvesteringen.

² Met taxonomie wordt hier een classificatiesysteem of set aan vastgestelde rekenregels bedoeld die de vergelijkbaarheid van duurzaamheidskenmerken in de EU-lidstaten borgen.

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

3.3 DE WEG NAAR 2040

3.3.1 Eén taal spreken

- ✓ De partijen die dit akkoord ondertekenen maken een gezamenlijke standaard om de voedselproductie en daarmee het voedselaanbod te verduurzamen. Een eerste versie daarvan kan eind 2023 gereed zijn voor consultatie met de achterban, waaronder de verschillende agrarische sectoren. Hiertoe wordt, op basis van wetenschappelijke onderbouwing en aansluitend bij de Europees erkende taxonomie een lijst van criteria vastgesteld waarmee de Nederlandse standaard voor duurzame producten kan worden vastgesteld.
- ✓ Deze standaard wordt volledig openbaar, transparant en toegankelijk voor iedereen (binnen- én buitenland), en biedt zo alle partijen perspectief en stelt hen dus in staat de transitie mee te maken. De standaard wordt ontwikkeld door maatschappelijke en certificerende organisaties, de wetenschap en andere experts.

Daarmee zijn we er nog niet, want niet voor alle elementen die we in Nederland graag opgenomen zien in een standaard zijn in Europa al afspraken gemaakt die geland zijn in een taxonomie. Het is cruciaal dat Nederlandse publieke en private partijen zich actief inzetten voor het opnemen van rekenregels die van belang zijn voor de Nederlandse standaard. Alleen dan kunnen ondernemers die onder de Nederlandse standaard produceren ook binnen een Europees level playing field acteren, aangezien de onderliggende rekenregels van de taxonomie hetzelfde zijn. Via private keurmerken en labels kan het product vervolgens herkenbaar aan de consument verkocht worden. Rapportage op basis van deze standaard en aansluitend bij Europese taxonomie (vastgelegd in onder andere de Product Environment Footprint (PEF), de Corporate Sustainability Reporting (CSRD) richtlijn) en de Ecoscore vergroot de transparantie in de markt. Tot slot is het nodig het publiek te informeren.

Transparantie

- ✓ De overheid en de sectoren zetten zich in Europees verband in om deze transparantie ook op EU niveau te borgen. Daarvoor ontwikkelen zij een gezamenlijke agenda. De Europese regelgeving zoals PEF en CSRD is leidend.
- ✓ De overheid en de sectoren zetten zich in Europa in om producten en grondstoffen uit het buitenland (o.a. import van buiten de EU) in deze rapportages/normering transparant te krijgen (bijv. herkomst-etikettering). Hierbij wordt aangesloten bij Europese ontwikkelingen.

De Nederlandse pre-competitieve standaard

- ✓ Er komt binnen Nederland één pre-competitieve standaard per primair product. Die sluit aan bij Europees vastgestelde rekenregels (de taxonomie). Deze standaard wordt in beginsel toegankelijk en bruikbaar voor alle partijen (binnen- én buitenland).
- ✓ De ontwikkeling van de standaard wordt door een onafhankelijke partij uitgevoerd in samenwerking met alle relevante sectorpartijen, maatschappelijke organisaties en een aantal topkeurmerkhouders, zoals de Stichting Milieukeur.
- ✓ De onafhankelijkheid wordt geborgd door te werken met gecertificeerde instellingen die voldoen aan de I-CEL-criteria zoals SMK, ondersteund door Milieu Centraal, om op die manier kennis uit het verleden zo optimaal mogelijk te borgen.
- ✓ De standaard sluit goed aan op de ecologische doelen voor alle ondernemers in de sector (de NPLG-doelen).
- ✓ Er wordt aangesloten bij de reeds bestaande landelijke KPI-systematiek voor kringlooplandbouw (KPI-K), die wordt ontwikkeld in overleg met de partijen van dit landbouwakkoord. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van elementen van bestaande keurmerken en standaarden (zoals On The Way To Planet Proof, GlobalGAP, Beter Leven en Beter Voor), waaronder de ontwikkeling richting een stoffenbalans. De standaard bevat minimaal indicatoren en/of maatregelen voor klimaat, Kaderrichtlijn Water en biodiversiteit (uitstoot broeikasgassen, gebruik stikstof en fosfaat, gebruik gewasbeschermingsmiddelen, duurzaam veevoer en uitstoot ammoniak alsmede de ontwikkelingen rondom dierwaardigheid volgend uit de uitwerking van de Wet dieren). In de jaren erna kunnen de lijst en de gebruikte definities worden aangepast aan de afspraken in de EU over geharmoniseerde criteria voor eco-labelling (PEF) en duurzaamheidsverslaggeving (CSRD).
- ✓ De standaard borgt expliciet afspraken in de gehele keten (tussen boeren & tuinders, toeleveranciers, financiers en afnemers) over een redelijke vergoeding voor de primaire producent (de boer of tuinder) voor producten die boven de wettelijke standaarden zijn geproduceerd die de cashflow van een bedrijf dusdanig versterkt dat de boer ofwel zelf kan investeren in duurzaamheid ofwel hiervoor een financiering kan afsluiten.

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

Keurmerken

De standaard borgt expliciet afspraken in de gehele keten over een redelijke vergoeding voor de primaire producent voor producten die boven de wettelijke standaarden zijn geproduceerd. Die afspraken versterken de cashflow van een bedrijf dusdanig dat de boer ofwel zelf kan investeren in duurzaamheid ofwel hiervoor een financiering kan afsluiten.

- ✓ Het is aan ondernemers in Nederland zelf om, op basis van de uniforme standaard voor duurzaamheid, keurmerken of formules te maken. Bouwstenen voor de nieuwe standaard zijn te vinden in de al bestaande standaarden en keurmerken. Dat betekent dat zo veel mogelijk aangesloten wordt bij de maatregelen en kpi's die al onderdeel zijn van de bestaande keurmerken en standaarden.
- ✓ Er komt een onafhankelijk proces met onafhankelijke begeleiding om de belangrijkste ketenspelers per sector en de bestaande topkeurmerken per certificerende instantie en wetenschap actief te betrekken bij de totstandkoming van de nieuwe standaard.
- ✓ Het marktaandeel van producten met een topkeurmerk is nu substantieel (ruim 20%), deze beweging is groeiende en moet met kracht worden doorgezet. Waarbij de bestaande 'best practices' en voorbeelden worden benut zonder een bepaalde groep producenten of marktpartijen te bevoordelen of uit te sluiten. Daarmee wordt perspectief geboden aan alle boeren en tuinders die hun bedrijf op een zo duurzaam en diervriendelijke mogelijke manier willen voortzetten.
- ✓ Zolang er geen pre-competitieve standaard is, is het belangrijk dat topkeurmerken zich kunnen blijven onderscheiden ten opzichte van het gangbare aanbod in de markt. En dat er ambitie is van partijen om het aandeel topkeurmerken, die actief zijn bovenop het standaard aanbod, te laten groeien. Dit stimuleert innovatie in de markt en biedt consumenten perspectief om nog duurzamer te consumeren. Daarom worden (top)keurmerken en de standaard getoetst op verduurzamingsimpact (op basis van wetenschappelijke onderbouwing op duurzaamheidsindicatoren) en meerprijs voor duurzaamheidsinspanningen, om inzicht te bieden in de impact van de huidige (top) keurmerken en de (te ontwikkelen) standaard.

Rapportage

- ✓ Naast de kwalitatieve rapportage van alle partijen over de voortgang van de afspraken uit het Landbouwakkoord, rapporteren alle relevante partijen in de agroketen vanaf Q1 2025 jaarlijks over de voortgang op het aandeel landbouwproducten dat een topkeurmerk heeft en, wanneer beschikbaar, dat aan de te ontwikkelen standaard voldoet. Te beginnen met het verslag over 2024, waarbij wordt aangesloten op de agri-nutri monitor.
- ✓ Nadere uitwerking van deze afspraak vindt plaats in 2023, zodat nulmeting in Q1 2024 kan plaatsvinden.³
- ✓ Partijen spreken af dat, in het kader van transparantie in de gehele keten, uiterlijk eind Q2 2025 een systematiek is ontwikkeld om op productbasis de footprint van producten te berekenen. Dat betreft zowel verse producten als bewerkte producten. Dat zal in samenspraak tussen overheid, ketenpartijen en kennisinstellingen zoals de WUR worden uitgewerkt met als doel om zowel tussen ketenschakels, maar ook richting de consument eenduidig en transparant te communiceren over de duurzaamheidsprestaties van producten. Daarbij zal in Europees perspectief worden samengewerkt om daarmee tot een Europees gedragen systeem te komen dat onderlinge vergelijking van producten (ook geïmporteerde producten) mogelijk maakt. Om sterke verhoging van administratieve lasten te voorkomen worden uiterlijk in 2024 afspraken gemaakt over transparante, effectieve manieren van rapporteren over de footprint.
- ✓ Jaarlijks bespreekt de minister met ketenpartijen, banken, sectorpartijen en de ACM de marktsituatie in de diverse agrarische sectoren. Het gesprek wordt gevoerd aan de hand van onderzoeken naar margeverdelingen en prijsvorming, signalen vanuit de markt en jaarrapportages. Dit is onderdeel van de impactanalyse.

Publiekscampagne en consumenten

- ✓ Partijen geven uiting aan het belang van duurzaam voedsel, onder meer gericht op de waarde van voedsel, een duurzame korte keten en met aandacht voor topkeurmerken en biologische producten. Hierbij is ruimte voor bedrijven en merkhouders om hun eigen duurzaamheidsprogramma's uit te leggen aan klanten.

³ Rapportage moet proportioneel zijn. In het algemeen geldt dat kleinere MKB bedrijven inkopen bij groothandels. De rapportage moet dan, indien nodig, bij de groothandel en niet bij de kleinere MKB bedrijven uitgevraagd worden.

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

3.3.2 Bouwen aan een duurzame markt

Door toenemend consumentenbewustzijn over duurzaam en gezond voedsel en vooral door toenemende Europese sturing richting duurzaamheid via richtlijnen zoals de CSRD - ontstaan kansen voor de Nederlandse landbouw. Dit wordt versterkt door de bestaande ketenintegratie en digitalisering en doordat we veel kennis hebben over duurzame productiemethodes.

- ✓ Om de markt voor duurzame producten te vergroten formuleren partijen in het Landbouwakkoord een gezamenlijke ambitie - ieder binnen hun eigen invloedssfeer - om in 2030 80% van de producten die in Nederlandse primaire sector geproduceerd en vervolgens verkocht, verwerkt en/of verhandeld worden aan die standaard te laten voldoen, waarvan op zijn minst 15% biologisch.⁴ In 2035 is dit 100% voor de producten onder de standaard. Zo lang er nog geen standaard voor de primaire producten is vastgelegd, is het de ambitie om het marktaandeel topkeurmerken jaarlijks significant te doen stijgen.
- ✓ In 2024 wordt hiervoor een nulmeting uitgevoerd. Tweejaarlijks wordt beoordeeld of deze doelstelling realistisch is en of er aanvullende maatregelen door partijen genomen moeten worden (zie impactanalyse).

De komende jaren staan we - in lijn met de Europese afspraken, die zijn vertaald naar een nationaal Actieplan biologische landbouw - voor de uitdaging om het areaal biologische landbouwgrond in Nederland ruim te verdrievoudigen. Dit zal enorme inspanningen vergen van boeren en tuinders, ketenpartijen (inclusief financiers) en overheden. Elk heeft daarbij een eigen rol te vervullen, maar samen optrekken en elkaars inzet versterken is een voorwaarde om het beoogde doel te bereiken. Er is dus extra 'trek- en duwkracht' nodig om de groei van de biologische landbouw te versnellen.

- ✓ Voor de komende jaren zal een gezaghebbend boegbeeld voor de biologische landbouw worden aangesteld, die de groei van de biologische landbouw zal aanjagen door alle relevante partijen die hiervoor nodig zijn aan de ambities te verbinden, hen te ondersteunen bij de uitwerking ervan en zo nodig in de bres te springen waar de voortgang stopt.

⁴ De productie van biologisch moet goed aansluiten bij de vraag uit de markt, anders kan er geen meerprijs voor gekregen worden en gaan bedrijven failliet. Partijen zetten zich maximaal in de markt voor biologische producten te vergroten.

Toeleverende partijen

Veevoer speelt een belangrijk rol bij de verduurzaming van de dierlijke productieketens, zowel bij de productie van vlees, zuivel en eieren op het boerenbedrijf als bij het maken van het diervoeder zelf. We verwachten aanmerkelijke duurzaamheidswinst op de vlakken van People en Planet te kunnen boeken bij een deels andere herkomst en samenstelling. Omdat een goede Profit voor de boer als afnemer van veevoer randvoorwaardelijk is voor het welslagen is belangrijk dat in de gehele keten afspraken worden gemaakt over verduurzaming van veevoer (zie hierna project Duurzaam Diervoeder).

De inzet is om CO₂-emissiereducties van meer dan 30% in 2030 (ten opzichte van 2018) te realiseren en het vergroten van het gebruik van grondstoffen die niet in concurrentie met humane voedingsmiddelen zijn, de zogenaamde reststromen. We streven naar 70% van deze reststromen inclusief bijproducten voor veevoeder in 2030. In de komende jaren zal ook sprake zijn van een sterke heroriëntatie op het gebruik van grondstoffen met een Europese herkomst (minstens 80% in 2030) en vanzelfsprekend zal - in lijn met Europese afspraken - geen sprake meer zijn van grondstoffen waarbij ontbossing een rol speelt. Nederland zet er ook op in deze lijn in Europees verband actief te bevorderen in de wetenschap dat deze integraal aansluit op de gezamenlijke Europese inzet voor een gezamenlijke 'Green Deal' voor een duurzamer Europa. Waarbij we ook een aanpak formuleren over optimale verwaarding van het reststroomgebruik om ongewenste concurrentie tegen te gaan.

De bovenstaande percentages zijn streefwaarden en krijgen op korte termijn een precieze vertaling in concrete doelen voor de verduurzaming van diervoeder in het project Duurzaam Diervoeder van Nevedi, waarin samen met partners uit de veevoederketen invulling wordt gegeven aan concrete stappen en timing. De basis wordt een nulmeting die in 2023 zal worden uitgevoerd.

Afname

- ✓ Om de duurzame productie op het boerenerf te stimuleren is er een grotere afzetmarkt voor duurzame producten nodig. Belangrijke afnemers van de boer, onder meer de supermarkten, foodservice, catering, horeca, de coöperaties en de verwerkers, zeggen toe dat boeren en tuinders die met hun productie voldoen aan de standaard van de afnemers een goede meerprijs voor hun productie gaan krijgen die de meerkosten dekt. De verwachting is dat daarmee de cashflow van een bedrijf dusdanig versterkt dat de boer ofwel zelf kan investeren in duurzaamheid ofwel hiervoor een

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

financiering kan afsluiten. Ketenpartijen spannen zich in om ook internationaal te bouwen aan ketens waar deze meerkosten terug verdiend kunnen worden. Wanneer op de internationale markt deze meerkosten niet uit de markt kunnen komen, treden overheid, primaire sector en ketenpartijen met elkaar in overleg (zie hoofdstuk 8). Dat kan leiden tot bijvoorbeeld aanpassing van de standaard, incidentele ondersteuning voor innovatie en efficiëntieverbetering van de primaire sector en keten en tot slot het aanpassen van het tempo van doelrealisatie, tot het moment dat de markt de producten onder de standaard weer kan absorberen waarbij de ijkmomenten en redenen worden gevolgd uit het rapport “Wat wel kan” van de heer Remkes. De afspraken worden ingevuld op een wijze die passend is binnen de Europese GMO-verordening en mededingingsregels.

- ✓ Daarvoor is het noodzakelijk dat alle schakels in de keten in staat zijn de meerkosten te verdisconteren in hun prijs. Als afnemers de meerkosten niet kunnen terugverdienen verderop in de keten, zullen de kosten uiteindelijk bij de primaire producenten terugkomen (sigaar uit eigen doos), aangezien het merendeel van de boeren en tuinders coöperatief georganiseerd is en dus zelf eigenaar is van de verwerkingscapaciteit. Om onduidelijkheid en verschil van inzicht in de kosten van verduurzaming te voorkomen, spreken partijen af dat er een onafhankelijke benchmark komt die per sector in kaart brengt wat de meerkosten zijn van verduurzaming.
- ✓ Voor het Rijk en Provincies geldt dat vanaf 2030 80% van de inkoop (zowel vers als verwerkt) bestaat uit producten die minimaal voldoen aan de overeengekomen standaard, waaronder minimaal 25% biologisch, zoveel mogelijk van Nederlandse bodem. In 2035 voldoet 100% aan de voorgenomen standaard. Daarbij is ook aandacht voor o.a. tegengaan van voedselverspilling, een plantaardiger aanbod en consumptie, inzet op dierwaardig (conform afspraken convenant dierwaardigheid) en/of natuur-inclusief. Deze inzet zal nader worden uitgewerkt door het Rijk. Op basis van de uitkomsten van een pilot binnen het Rijk wordt in 2024 de haalbaarheid van afspraken over inkoop van biologische producten getoetst en waar mogelijk aangepast.

3.3.3 Vergoedingen voor inspanningen

Zowel leveranciers als afnemers en ook boeren en tuinders willen bijdragen aan verduurzaming en een toekomstbestendig verdienmodel, zoals een aantal marktpartijen in de praktijk al doet. Daarbij worden ook de prijzen voor eindconsumenten in het oog gehouden.

- ✓ Leveranciers van goederen en diensten aan boeren en tuinders spannen zich maximaal in om de kosten, voortvloeiend uit duurzaamheidsinspanningen en gebaseerd op een onafhankelijke kostprijsberekening, voor de agrarisch ondernemer zo laag mogelijk te houden.
- ✓ Boeren en tuinders spannen zich maximaal in om kosten die voortvloeien uit duurzaamheidsverplichtingen zo laag mogelijk te houden.
- ✓ De ACM houdt toezicht op de samenwerkingen en afspraken rondom duurzaamheidsinitiatieven.

3.4 EEN GEZAMENLIJKE AGENDA

3.4.1 Een gezamenlijke Europese agenda

Veel van wat nodig is voor betere markten en ketens voor duurzame producten, moet in Europa gerealiseerd worden. We opereren op een internationale markt, waarop voor de meeste producenten en sectoren geldt dat Noordwest-Europa zo'n 70 tot 80% van het afzetgebied vormt.

Daarom komen we tot een gezamenlijke Europese agenda (overheid én bedrijfsleven), gericht op:

- ✓ Toenemende transparantie met proportionele rapportageverplichtingen en mogelijkheden tot zichtbaar maken (etikettering) van herkomst en duurzaamheidswaarde. Bij samengestelde producten zullen andere rapportageverplichtingen gelden, omwille van uitvoerbaarheid. Hierbij volgen partijen de Europese regelgeving.
- ✓ De inzet van partijen van het Landbouwakkoord is om de Europese taxonomie voor duurzame voedselproductie door te ontwikkelen. Het gaat dus om het realiseren van één set aan Europese rekenregels om de verschillende aspecten van duurzaamheid te kunnen bepalen en producten onderling te vergelijken. We kunnen daarbij leren van sectoren (zoals de biologische) die hier al grote stappen in hebben gezet en daarmee als pilot kunnen functioneren.
- ✓ Om onze ambities te kunnen waarmaken, is een Europese visie op voedselvoorziening noodzakelijk. LNV zal zich in Europees verband hiervoor sterk maken.
- ✓ De Nederlandse overheid zorgt ervoor dat bij de beoordeling van handelsverdragen een brede afweging wordt gemaakt, inclusief aspecten met betrekking tot duurzaamheid, en de verwachte impact van

Naar een nieuwe standaard in keten en markt

het handelsakkoord op verschillende Europese en Nederlandse sectoren waaronder de agrarische sector.

- ✓ De overheid, sector en keten stellen aanvullend op de Europese agenda samen een strategische handelsagenda op. Onderdeel hiervan is aandacht voor handel met derde landen.

3.4.2 Impactanalyse, onafhankelijk adviesorgaan en gebiedsprocessen

De stap die we hier afspreken en de beweging die we hiermee in gang zetten is niet zonder risico's. Dat realiseren zich alle partijen die deelnemen aan dit akkoord. Omdat we met de bovenwettelijke Nederlandse standaard voorop willen lopen in de laatste marktontwikkelingen moeten we goed analyseren of we niet te ver voor de troepen uitlopen.

Daarom maken we de volgende afspraken:

- ✓ Zodra de standaard beschikbaar is, laten de partijen van dit landbouwakkoord een impactanalyse uitvoeren naar wat de betekenis van de standaard is voor alle sectoren en productstromen binnen de landbouw- en voedselmarkt en hoe deze zich verhoudt tot de impact van de topkeurmerken.
- ✓ Afnemers, boeren en tuinders onderzoeken op onafhankelijke wijze en steeds in gezamenlijk overleg hoe meerkosten voor specifieke duurzaamheidsinspanningen door boeren en tuinders kunnen worden terugverdiend, dan wel worden gecompenseerd en maken daar gezamenlijke afspraken over, gebaseerd op een onafhankelijke kostprijberekening.
- ✓ De impactanalyse vindt elke twee jaar plaats waarin ook de vraag wordt gesteld in hoeverre de markt al klaar is voor het duurzame aanbod dat vanuit de standaard op de markt gaat komen.
- ✓ Er komt onafhankelijke advisering aan de provincies over de sociaaleconomische impactanalyse en de agro-economische analyse.
- ✓ Er komt een onafhankelijk adviesorgaan dat moet toetsen of de sociaaleconomische impactanalyse, waaronder de agro-economische analyse, op een juiste wijze is toegepast en uitgevoerd door de provincies in de gebiedsgerichte aanpakken.
- ✓ Provincies betrekken het onafhankelijke advies bij de besluitvorming over het gebiedsprogramma. Daarnaast worden de uitkomsten van de sociaaleconomische impactanalyse door het Rijk meegewogen in de integrale beoordeling van de gebiedsprogramma's.

Bij een goede gebiedsgerichte aanpak komt een optimaal maatregelenpakket tot stand waarmee de NPLG doelen worden behaald met een optimale sociaaleconomische impact binnen het budget. Elke individuele ondernemer kan zelf besluiten zijn huidige financiële positie (cashflow) te vergelijken met de nieuwe positie na doorvoering van de maatregelen uit het gebiedsprogramma/toepassing van de door de boer gekozen instrumenten. Voor deze analyse kan gebruik gemaakt worden van een bedrijfsadviseur, al dan niet met subsidie vanuit de overheid (bijv. via de SABE en de regeling voor Sociaaleconomische begeleiding).

Een boer of tuinder kan ervoor kiezen om deze individuele analyse te delen met de provincie, die indien tijdig aangeleverd de informatie betreft bij de agro-economische toets. De provincies betrekken deze informatie (met inachtneming van de Europese steunkaders en eisen van behoorlijk bestuur) in hun overwegingen over de mogelijkheden om aanvullende maatregelen te nemen in de vorm van flankerend beleid of een bijstelling van het gebiedsprogramma. Daarnaast zal LNV financiële ondersteuning geven bij het aanstellen van een bedrijfsadviseur om goed afgewogen keuzes te kunnen maken voor de toekomst van het bedrijf.

4

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

4.1 GROND

Het eerste wat boeren nodig hebben - en waar we dan ook veel over hebben gesproken - is grond. We leven in een klein land met veel mensen en veel functies die een plek moeten krijgen. Er is toenemende strijd om de schaarse ruimte, met tal van sectoren die willen groeien. Dat heeft ook geleid tot steeds hogere grondprijzen. Omdat de strategische en maatschappelijke waarde van landbouw toeneemt, is bescherming van landbouwgrond belangrijk. Voor die bescherming maken we twee afspraken die we hieronder nader uitwerken: 4.1.1 bescherming van het landbouwareaal en 4.1.2 het verbeteren van toegankelijkheid/mobiliteit van grond.

4.1.1 Zorgvuldig omgaan met areaal landbouwgrond

Het is niet uit te sluiten dat landbouwgrond overgaat naar andere functies. Tegelijkertijd is het van belang om zoveel mogelijk landbouwgrond te behouden, ook omdat extensivering (minder productie per hectare) een belangrijke route naar ecologisch doelbereik is. De verwachting is dat, om ook met extensivering nog goed te kunnen boeren, de blijvende agrariër zal moeten beschikken over extra grond. Daarom is voldoende landbouwgrond nodig om deze extensivering mogelijk te maken.

We spreken het volgende af:

- ✓ Er komt een **Afwegingskader functieverandering landbouwgrond** om landbouwgrond een goede plek te geven in afwegingen bij functiewijziging dat juridisch wordt geborgd in de AMvB 'Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL)' onder de Omgevingswet. Om een zorgvuldige afweging te kunnen maken tussen het gebruik van grond voor andere urgente maatschappelijke vraagstukken en voor landbouwgrond, wordt een afwegingskader ontwikkeld, toegepast en juridisch geborgd (zie bijlage) dat de overheden in elk geval moeten toepassen en motiveren. Uitgangspunt is dat de landbouw niet het sluitstuk is in de discussie rondom ruimte, dat bruikbare landbouwgrond beschermd wordt en dat functiewijziging op een goede manier gebeurt.

Het afwegingskader gaat uit van de volgende stappen:

1. Nee, tenzij: functieverandering alleen wanneer dit echt nodig is (motiveringsplicht).
2. Aansluiten bij bestaande principes en ladders zoals eerst inbreiden, dan combineren en pas tot slot functiewijziging.

3. Bij keuze voor functiewijziging wordt rekening gehouden met de gebiedsopgaven en het bodem- en watersysteem die impact hebben op de (omvang van) de uitdagingen voor de landbouw ter plaatse en de economische consequenties voor de landbouw.
4. Combineren van functies heeft de voorkeur.

De volgende principes worden daarbij gevolgd:

- Afwentelingseffecten op landbouw moeten worden voorkomen.
- Het afwegingsproces moet eenduidig en transparant zijn.
- Het tijdpad voor het omzetten moet realistisch zijn.

De bovenstaande principes worden juridisch vastgelegd in de AMvB 'Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL)' onder de Omgevingswet. Streven is om dat in 2024 af te ronden. Borging vraagt een zorgvuldig proces, waarbij voorkomen van verdere juridificering randvoorwaarde is. Vooruitlopend daarop worden deze uitgangspunten opgenomen als structurerende keuze in het NPLG en de NOVEX.

4.1.2 Toegang tot grond en grondmobiliteit

Voor blijvers, jonge boeren en nieuwe toetreders is de toegang tot grond van cruciaal belang om een goed perspectief te hebben. Dit moet ook de uitkomst zijn van de gebiedsprocessen. Daarom is het belangrijk dat er 'schuifruimte' met grond is om voor boeren extensivering of verplaatsing mogelijk te maken en om gebiedsdoelen gemakkelijker te kunnen realiseren. Deze schuifruimte kan ook ontstaan door ondernemers die stoppen.

Hiertoe is het essentieel dat regionale overheden en/of het Rijk gronden (en ook gebouwen) van verplaatsende of stoppende bedrijven kunnen kopen en inzetten ten behoeve van bedrijven die moeten extensiveren of hun bedrijfsvoering op andere wijze gaan inrichten. Het verplaatsen van bedrijven t.b.v. de transitie van het landelijk gebied wordt actief ondersteund vanuit de overheid, omdat sommige toekomstgerichte bedrijven, kijkend naar aspecten als milieu en leefomgeving, op dit moment op een ongeschikte plek zitten. Mede in dit licht wordt op dit moment een verplaatsingsregeling uitgewerkt. Voor deze regeling wordt vooralsnog voor de doelgroep uitgegaan van locaties die vallen onder de aanpak piekbelasting.

Om dit mogelijk te maken bieden regionale overheden in hun omgevingsbeleid de mogelijkheid voor maatwerk, flexibiliteit, ondersteuning en actief meedenken in het vinden en planologisch bestemmen van een geschikte locatie, met als uitgangspunten dat de milieudruk op de vertreklocaties

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

significante afneemt en op inplaatsingslocaties de activiteiten binnen natuur- en andere omgevingsdoelen mogelijk zijn. Hierbij kan het ook een optie zijn om het bouwblok te verplaatsen naar een eigen veldkavel, mits de activiteiten aldaar mogelijk zijn binnen natuur- en andere omgevingsdoelen en het past of passend te maken is binnen het bestemmingsplan.

Er zijn verschillende mogelijkheden om de toegang tot en mobiliteit van grond te verbeteren. Daarom maken we de volgende afspraken:

✓ Een **grondbank** staat ten dienste van het gebiedsproces.

- Er is behoefte aan 'schuifruimte' in de puzzel, waardoor blijvende ondernemers voldoende grond hebben voor een renderend bedrijf en waardoor soms ook bedrijfsverplaatsingen mogelijk gemaakt kunnen worden.
- Provincies zorgen ervoor dat alle relevante gebiedspartijen actief betrokken worden bij de gebiedsprocessen. Er is een nationale grondbank die op verzoek van provincies gronden kan kopen. Provincies kunnen ook provinciale grondbanken inzetten. De provincie waar de gronden zijn gelegen, kan de grondbank verzoeken om gronden tijdelijk (bij voorkeur langdurig) of permanent in gebruik of pacht uit te geven. Ook is samenwerking tussen de nationale en provinciale grondbanken mogelijk bij het kopen van gronden.
- Opbrengsten bij verkoop/uitgifte vloeien terug naar de grondbank ('revolving'). Vanuit de grondbank worden geen aanvullende beperkingen aan het agrarische gebruik gesteld.
- Uitzondering hierop zijn gronden waarvan in het gebiedsproces gezamenlijk geconstateerd wordt dat beperkingen op het gebruik noodzakelijk zijn en biologisch gecertificeerde gronden (die biologisch worden uitgegeven).
- Daar waar mogelijk krijgen jonge boeren, met een toekomstbestendig bedrijfsplan, en boeren met een grote opgave voorrang bij de toekenning van gronden.

✓ De **Wet Voorkeursrecht gemeenten (per 01-01-2024 Omgevingswet)** kan de overheid inzetten waar de ruimtelijke puzzel gelegd moet worden. De overheid kan de gronden daarmee inzetten voor blijvend agrarisch gebruik.

✓ De **WILG** (per 01-01-2024 onderdeel van de Omgevingswet) wordt zodanig ingezet dat de landbouwstructuur van gebieden kan worden versterkt en

de gebiedsdoelen worden gehaald. Onderzocht wordt of de WILG aanpassing behoeft om maximaal effectief te zijn in de NPLG-processen. De inzet van WILG is een goede manier voor met name complexe(re) gebiedsprocessen waar grondruil en dergelijke noodzakelijk is. Het voordeel van een WILG-proces is dat deze een rechtszekere en wettelijk verankerde procesgang biedt waarmee op gebiedsniveau afspraken kunnen worden gemaakt die met name effectief kunnen zijn bij eigendoms- en functiewisselingen van gronden. Bijvoorbeeld voor de realisatie van natuur en landschap en de verbetering van de landbouwstructuur. Ook omvat het een omslagstelsel voor de bekostiging van inrichtingsmaatregelen, voor bijvoorbeeld waterhuishouding.

✓ **ABC-constructie: stoppers ten behoeve van blijvers.**

Om dat voor elkaar te krijgen is het organiseren van ABC-constructies in combinatie met een LBV/LBV+-regeling helpend. Hierbij kan tussen meerdere locaties (locaties A, B en C) worden geschoven tussen ondernemers, zodat de locaties met de meeste bedrijfsmogelijkheden bij de ondernemers terecht komen die door willen gaan. Overheden werken waar mogelijk mee met dit proces, bijvoorbeeld door het openstellen van stoppersregelingen. Idee is om 'zuinig' om te gaan met potentieel geschikte locaties (voor moderne bedrijven met lage emissies), waarop verouderde bedrijven worden gesaneerd. Dat deze locaties niet op voorhand worden 'doorgestreept', is van belang.

✓ **Duurzame grondfondsen:** We stimuleren de ontwikkeling van duurzame grondfondsen. In een duurzaam grondfonds wordt met schenk- en geefgeld en met impact-financiering grond aangekocht en tegen een redelijke pachtvergoeding in gebruik gegeven bij boeren en tuinders die bijdragen aan de transitie naar een duurzame landbouw. Goede voorbeelden zijn Land van Ons, Aardpeer, Samen voor Grond en Lenteland. Zij stellen grond beschikbaar voor duurzame boeren en tuinders, zoals de Herenboerderijen.

✓ **Pachtafspraken:** we gaan naar langjarige afspraken en afspraken ten aanzien van de pacht prijs en beheer van de grond. Daarbij wordt door overheden meer gestuurd op kwaliteit en minder op prijs. Bijvoorbeeld door op basis van inhoudelijke criteria of een puntensysteem pachtcontracten te gunnen. (Deze afspraken worden verder uitgewerkt in het pacht convenant). Belangrijk aspect van grondtransacties is dat als **biologisch (Skal)-gecertificeerde** landbouwgrond beschikbaar komt, deze grond na transactie zoveel mogelijk biologisch beheerd blijft.

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

ABC via kwadrantenmodel

Elke boer of tuinder in Nederland staat voor de afweging: Wat wil ik? En wat kan ik op deze plek? Via een actueel ‘fotomoment’ krijgt de boer of tuinder - eventueel met behulp van een (onafhankelijke) adviseur - inzicht in de huidige situatie van het bedrijf, wordt duidelijk welke maatregelen eventueel nodig zijn en of dit past binnen de gebiedsopgave. Een mooi hulpmiddel om deze foto te maken, is het door de varkens- en pluimveesectortafels uitgewerkte ‘kwadrantenmodel’. Hoewel uitgewerkt voor veehouders, is dit model ook in de plantaardige sectoren goed toepasbaar.

De vier kwadranten in het model zijn geplaatst langs twee assen. Op de horizontale as staat niet-kwetsbaar gebied/ kwetsbaar gebied en op de verticale as oude stallen/ moderne high tech-stallen. Voor de plantaardige sectoren kun je hier invullen of de bedrijfsvoering modern is met lage inputs en lage emissies of niet. Uitgangspunt en beoogd resultaat van het model is het realiseren van een (snelle) substantiële emissiereductie nabij kwetsbare gebieden (afwaartse beweging) door daar een beweging op gang te brengen naar concepten met lage emissies en hoog dierenwelzijn. Dat kan via stoppen, innovatie, omschakeling naar extensievere en meer natuurinclusieve bedrijfsvormen, zoals biologische landbouw, en versnelde modernisering. Er wordt ‘zuinig’ omgegaan met potentieel geschikte locaties voor moderne bedrijven met lage emissies. Verder weg van kwetsbare gebieden wordt meer ontwikkelruimte geboden.

Alle overheden en sectorpartijen vinden dat het kwadrantenmodel, waarbij combinaties van bedrijfsopgaven en gebiedsopgaven samen komen, een goede basis biedt, die wel vraagt om verdere uitwerking en om maatwerk of differentiatie per gebied. Om het kwadrantenmodel tot

een succes te maken, is het belangrijk om enkele regelingen te combineren. Denk hierbij aan de Wet WILG, maar ook aan de combinatie tussen de opkoopregelingen (LBV en LBV +) en een ABC carrousel.

Voor Q1 2024 werken we gezamenlijk verder uit hoe we het ruimtelijk ordeningsinstrumentarium kunnen gebruiken om het kwadrantenmodel samen vorm te geven. Hierbij worden de betreffende Europese staatssteunkaders in acht genomen. Dat betekent bijvoorbeeld dat op productielocaties die onder de Lbv of de Lbv-plus zijn beëindigd, geen veehouderijactiviteiten meer worden gestart. Daarnaast onderzoeken we binnen deze verkenning de toepasbaarheid van het kwadrantenmodel voor alle sectoren in de landbouw, inclusief plantaardige teelten.

Uitbreiding samenwerking overheden, TBO's en boeren

Vrijwel alle eigenaren/beheerders van natuurgebieden schakelen voor het behalen van natuurdoelstellingen boeren in, met name voor die situaties waarin beheermethoden noodzakelijk zijn die steunen op agrarische technieken en kennis. Dat betreft bijvoorbeeld beweiding, begrazing en maaibeheer. De overeenkomsten tussen boer en natuurbeheerder variëren van éénjarige pacht/overeenkomsten, geliberaliseerde en reguliere pacht tot erfpacht. Dit is gebruikelijke praktijk bij terreinbeherende organisaties als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de provinciale Landschappen en bij particuliere landgoedeigenaren. Minder gestructureerd gebeurt het bij terreinen van het Rijk, provincies, private instellingen (zoals kerken en vastgoedbeheerders).

We streven met elkaar naar uitbreiding van deze vormen van samenwerking. Want waar passend bij de gestelde doelen in het (inter)nationale en provinciale natuurbeleid, heeft die uitbreiding drie positieve effecten: efficiënt natuurbeheer, goede verhoudingen en gezonde agrarische bedrijfsvoering.

Daarom maken we de volgende afspraak:

- ✓ Alle hierboven genoemde publieke en private partijen worden door het ministerie van LNV en provincies uitgenodigd om te analyseren of er meer en andere mogelijkheden zijn om gronden die ze in eigendom en beheer hebben, met de (natuur-)doelstelling op die gronden als vertrekpunt, te benutten in de extensivering van boerenbedrijven en daarmee een

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

bijdrage te leveren aan verbetering van het perspectief van boeren. Dat kan gaan van eenvoudige verpachting van percelen tot bijdragen aan bedrijfsverplaatsing; steeds binnen de natuurbeleidskaders. Deze analyse ronden ze in 2023 af. De resultaten worden ingebracht in de dan lopende gebiedsprocessen.

4.2 INNOVATIEVE OPLOSSINGEN EN KENNIS VOOR DE TOEKOMST

De transitie waarvoor we staan, gaat om het kunnen maken van hoogwaardigere producten en om het besparen op en terugdringen van de 'footprint' van de sector. Deze combinatie van opgaven vraagt om innovatie, creativiteit en een solide kennispositie voor de Nederlandse sector. Het gaat erover hoe we ketenbreed zorgen dat de boer de beste oplossingen en technieken tot zijn/haar beschikking krijgt en Nederland op het gebied van kennis en innovatie leidend blijft in de wereld. Daarbij willen we ook kansen benutten door verbinding te leggen met andere sectoren. Samenwerking met kennisinstellingen is hiervoor essentieel, zo weten we uit het verleden.

De transitie vraagt een miljardeninvestering van de bedrijven in de landbouw- en voedselketen. Publieke middelen zijn nodig omdat de extra inspanningen die nodig zijn groter zijn dan het eigen investeringsvermogen van de sector. In lijn met het advies-Remkes over een gerichte aanpak voor innovatie, spreken we af dat er een Nationaal Innovatie Programma Landbouw (NIPL) komt. In dit programma zal aandacht zijn voor de vier door Remkes onderscheiden elementen die zich richten op de korte, middellange en lange termijn:

1. Ontwikkelen van kennis en nieuwe technieken;
2. Verspreiding van werkende ideeën of oplossingen;
3. In gebruik nemen van techniek en het realiseren van gedragsverandering;
4. Certificeren en effectmeting.

Het programma wordt in eerste aanleg voor 5 jaar inhoudelijk ingevuld, na 3 jaar geëvalueerd en in jaar 5 opnieuw ingevuld voor de tweede termijn van 5 jaar. Na 8 jaar volgt een *overall* evaluatie en een besluit over de voortzetting ná 10 jaar. De inhoudelijke agenda van het programma wordt nog in 2023 vormgegeven.

Het NIPL wordt een herkenbaar onderdeel van de Kennis en innovatie agenda (KIA) landbouw, water en voedsel, het missiegedreven innovatiebeleid en de lopende

innovatieprogramma's voor de land- en tuinbouw, de keten, inclusief de beschikbare fondsen KIA/TKI-gelden en het Groiefonds. De aansturing van het NIPL werken we uit in het uitvoeringsprogramma van het Landbouwakkoord.

Het programma biedt instrumenten om ontwikkeling van innovaties in de land- en tuinbouw te stimuleren en mogelijk te maken. Dit betreft zowel technische- als sociale- en systeeminnovaties. Naast innovaties die tot stand komen uit de markt is er ook ruimte nodig voor nieuwe, grensverleggende innovaties door bijvoorbeeld challenges en start-ups. Het NIPL richt zich ook op deze innovaties.

De hiervoor beschikbare financiële middelen zijn opgenomen in de financiële bijlage bij het akkoord.

4.2.1 Ontwikkelen van kennis en nieuwe technieken

We willen praktijkomgevingen maken waarin boeren en tuinders, wetenschappers, ketenpartijen en andere actoren de kennis en innovaties verder ontwikkelen en de haalbaarheid testen en demonstren, waardoor nieuwe handelingsperspectieven ontstaan. Daarbij wordt nadrukkelijk ingezet op systeeminnovaties zoals biologische landbouw en vergelijkbare duurzame landbouwsystemen, innovatieve methoden zoals stroteelt, nieuwe ketens zoals biobased grondstoffen, verhogen van de waarde van producten, nieuwe vormen van gewasbescherming en bemesting, precisielandbouw en maatschappelijke ontwikkelingen als multifunctionele landbouw en de korte keten.

De uitdaging is om voorlopers de ruimte te bieden voorop te blijven lopen, maar tegelijk ook opschaling te stimuleren. Een voorbeeld hiervan is de omgang met afvalstromen. In de agrofood sector zijn er veel stromen die momenteel als afval worden beschouwd en daardoor 'waardeloos' blijven. Door deze stromen in kaart te brengen, andere toepassingen te ontwikkelen, en ze zo hoog mogelijk te verwaarden, kunnen we meer uit het product halen. Dit vereist een systeemverandering: bedrijven moeten samenwerken om hun productiestromen op elkaar af te stemmen en dit vereist de nodige verandering in de infrastructuur. Het vergt ook aanpassingen in wetgeving en lange termijn investeringen.

We spreken het volgende af:

- ✓ Systeeminnovatie stimuleren door praktijklanding en praktijkontwikkeling.
- ✓ Er komen gerichte innovatieprogramma's die zich richten op het ontwikkelen van kennis, nieuwe technieken, ketens en samenwerkingsverbanden die bijdragen

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

aan de doelen van het NPLG. We ondersteunen het opzetten van ketens vanuit primaire producenten, bijvoorbeeld rond circulaire bouwmaterialen.

- ✓ Er worden 12-18 praktijkboerderijen ('fieldlabs') ingericht die werken aan oplossingen voor de opgaven uit het NPLG en de daaraan verbonden gebiedsplannen.
- ✓ We versterken het landelijk platform en netwerk van Boerderijen van de Toekomst. Dit worden innovatiehubs waar bedrijfsleven, kennisinstellingen, studenten en overheden elkaar ontmoeten en start ups ontstaan.
- ✓ De (rijks)overheid streeft ernaar haar stimuleringskader in lijn te brengen met de afspraken uit het Landbouwakkoord. Hierdoor wordt het ook geschikt voor omschakelaars, opvolgers, voorlopers en nieuwe agrarische ondernemers (eerste generatie) en maatschappelijke initiatieven, die zich richten op duurzaam beheer van de bodem in combinatie met voedselproductie, landschaps- en biodiversiteitsherstel, waterbeheer, sociaaleconomische vernieuwing, e.d.

Korte ketens

De korte keten vertegenwoordigt anno 2023 een grote diversiteit aan activiteiten: rechtstreekse levering van de boer/producent aan burgers via CSA's, Herenboerderijen, voedselcoöperaties, boerderijwinkels en coöperatieve boerenwinkels in stedelijke gebieden, levering aan lokale horeca en instellings- of bedrijfskeukens, maar ook leveranties via nieuwe lokaal gerichte intermediairs, die diensten verlenen. Als officiële definitie baseren we ons op de omschrijving vanuit het Europees beleid, namelijk een toeleveringsketen bestaande uit een beperkt aantal marktdeelnemers die streven naar samenwerking, plaatselijke economische ontwikkeling en nauwe geografische en sociale betrekkingen tussen producenten, verwerkers en consumenten. Hierbij gelden als basisprincipes een beperkt aantal schakels (maximaal 2), nabijheid van de klant, prijszeggenschap van de producent en transparantie over het lokale en duurzame karakter van de producten.

We spreken het volgende af:

- ✓ Korte ketens, en meer specifiek korte keten-ondernemers, zullen conform het adviesrapport Nationale Samenwerking Korte Keten (2021), meer worden ondersteund en gefaciliteerd.
- ✓ LNV ondersteunt, gezamenlijk met LTO, een traject om te komen tot een brede Korte Keten Organisatie

(KKO). Deze KKO ondersteunt de ontwikkeling van de korte keten in de gebiedsprocessen met instrumenten zoals kennis en adviseurs.

Multifunctionele landbouw

De multifunctionele landbouw levert een positieve bijdrage aan de leefbaarheid van en werkgelegenheid op het platteland. Zowel de plattelandsbewoners als de klanten, cliënten en consumenten profiteren van het MFL-aanbod. Het versterkt de band tussen boer en burger, en tussen stad en platteland. Dit komt ten goede aan het draagvlak voor de gehele agrarische sector.

We spreken het volgende af:

- ✓ De Handreiking Ruimtelijke Ordening voor de MFL wordt gehanteerd als leidraad in landelijk, provinciaal en gemeentelijk omgevingsbeleid. Daarmee biedt RO-beleid ruimte aan ontwikkelingen in de multifunctionele landbouw.
- ✓ LTO richt samen met LNV, andere ministeries en VNG een werkgroep op die met de sector aan de slag gaat om MFL-breed goed in kaart te brengen waar regeldruk knelt en waar regels onnodig stapelen en het vervolgens het oplossen en voorkomen hiervan.
- ✓ Partijen onderzoeken de mogelijkheid om voor de multifunctionele landbouw een dataset op te bouwen vergelijkbaar met het BIN (Bedrijven Informatie Net). De MFL wordt daarmee structureel onderdeel van de reguliere rapportages over inkomensontwikkeling e.d. (via CBS en Agrimatie). WUR wordt gevraagd hiertoe het initiatief te nemen.

4.2.2 Verspreiding van werkende ideeën of oplossingen

Er is een grote groep boeren die openstaat voor verandering en daarmee aan de slag wil. Deze energie moet worden aangeboord en benut. Het is belangrijk dat overheden de doelen helder neerzetten en dat netwerken van boeren, overheden en (experimenteer)gebieden vertrouwen en middelen krijgen om bij het gebied passende maatregelen te vinden. Daarbij moet ook veilige ruimte zijn om geborgd te kunnen experimenteren met veelbelovende werkwijzen die onderdeel van de oplossing kunnen worden. Zie ook paragraaf 2.3 over de afspraken over onafhankelijke advisering en begeleiding van boeren en tuinders, mede ook gericht op het toegang geven tot kennis, ideeën en oplossingen.

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

Om innovatief te blijven, hebben we voldoende en goed opgeleide mensen nodig, zowel in de primaire sector als in de keten. Kennis en vaardigheden van huidige en toekomstige werkers in het groene domein worden versterkt, zodat zij kunnen bijdragen aan het duurzame perspectief van de land- en tuinbouw. De transitie die van de landbouwsector gevraagd wordt, betekent een transitie voor het groene onderwijs. Dit raakt nadrukkelijk ook de curricula van 'niet-groene' opleidingen.

We spreken het volgende af:

- ✓ We zetten extra in op het ontwikkelen van de vaardigheden en kennisdeling naar boeren en tuinders, ketenpartijen en groene ecosysteempartijen. Bijvoorbeeld door train-the-trainer-programma's, hybride leren, scholingsprogramma's, Kennis op Maat, praktijkgericht onderzoek, groen ondernemerschapsonderwijs en de inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs voor de land- en tuinbouw, de foodsector en de natuur en leefomgeving. Hiervoor wordt samengewerkt met kennispartners uit mbo, hbo en universiteit.
- ✓ De partners van Groenpact (waaronder de sociale partners) besluiten na een evaluatie op welke wijze zij Groenpact ook na 2024 voortzetten en samen investeren in aantrekkelijk onderwijs, scholing en kennisdeling in het groene domein en in de keten, aansluitend bij de opgaven. Daarbij worden de gelden breed beschikbaar gesteld voor kennisinstellingen.
- ✓ Partijen aan de landbouwtafel zijn niet verantwoordelijk voor de inhoudelijke invulling van onderwijs- en onderzoeksprogrammering, maar zetten zich, via het groenpact, in om met partijen die verantwoordelijk zijn voor de curricula op mbo, hbo- en wo-niveau de curricula te actualiseren. Curricula sluiten daardoor beter aan op de toekomstige behoeften in de (brede) land- en tuinbouw en bijbehorende ketens.
- ✓ Zo komt er een nieuw programma voor het versterken van groen ondernemerschap in het onderwijs vanuit het perspectief van nieuwe waardecreatie in de foodketen en groen-blaauwe ecosysteemdiensten.
- ✓ De biologische land- en tuinbouw zal in het agrarisch onderwijs in al haar facetten een volwaardige plaats binnen het lespakket gaan innemen.

4.2.3 Investeringshulp voor de best beschikbare technieken

Om de transitie te versnellen is het nodig om nieuwe technieken die emissies daadwerkelijk verlagen snel op het bedrijf toe te gaan passen. Per definitie betreft dit een voortgaand proces. De techniek staat immers niet stil. Dit geldt bijvoorbeeld voor nieuwe staltechnieken. Maar ook voor de plantaardige sectoren zijn er kansen voor nieuwe technieken voor was- en spoelplaatsen, vulapparatuur en apparatuur voor bodembewerking, gewasbescherming en bewatering. We kijken daarbij naar systemen die zoveel mogelijk bijdragen aan meerdere doelen.

Versnelde installatie van nieuwe technologie vraagt om kapitaal, wat ondernemers niet altijd hebben. Ook is niet altijd voorzien dat deze investeringen binnen de gestelde termijn noodzakelijk zouden zijn. Daarom is een bijdrage aan die investeringen gerechtvaardigd. Naast een bijdrage aan de investering in nieuwe technologie is er ook sprake van versnelde afschrijving van bestaande technologie die niet voldoet aan nieuwe eisen (voor zover nog niet afgeschreven). Ook hiervoor spreken we af dat er een mogelijkheid tot bijdrage komt. Hierbij moet rekening worden gehouden met de Europese kaders, zoals staatssteun.

We spreken het volgende af:

- ✓ We helpen ondernemers met subsidies en gunstige leningen voor het toepassen van de best beschikbare technieken om emissies van stikstof, fijnstof, geur en broeikasgassen te beperken en dierenwelzijn te verhogen. Hiervoor stellen we middelen beschikbaar die in de financiële tabel van dit akkoord zijn opgenomen.
- ✓ Daar waar een deel van deze regelingen bij de provincies liggen, zullen de provincies meer uniformiteit in inhoud en tijdstip van openstellingen nastreven.

4.2.4 Certificering en effectmeting

Digitalisering is een belangrijke aanjager van het versnellen van verduurzaming, zowel regionaal als in ketens. Digitaliseren maakt het koppelen van gebiedsontwikkelingen en ketenontwikkelingen op het boerenerf eenvoudiger. Digitalisering, databeheer en het gebruik in de land- en tuinbouw moeten versterkt worden om effecten van handelen meetbaar te maken, te kunnen monitoren en transparantie te kunnen bieden, ook via certificering.

Het certificeren van bepaalde innovaties kan deze innovaties juridisch borgen en de toepassing van innovaties en

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

management stimuleren. Bovendien maakt certificering het ook mogelijk dat deze kunnen worden doorberekend in de prijs.

Uitgangspunt is dat boeren controle hebben op data die hun bedrijf binnenkomt of verlaat én daar ook in kunnen sturen. Een goede IT-infrastructuur is een voorwaarde voor het succesvol uitvoeren van afspraken met betrekking tot verduurzaming (bijv. meten van waterkwaliteit), precisielandbouw (bijv. data van drones en sensoren benutten), doelsturing (bijv. borgen van kwaliteit gegevens van bedrijven) en verdienvermogen (de boer is nu vaak niet 'in control' waardoor andere partijen verdienen aan de data van de boer). Een goede IT-infrastructuur – technisch maar ook bedrijfsmatig met bijvoorbeeld afspraken over datagebruik – is een randvoorwaarde voor het succes van andere afspraken in het Landbouwakkoord. We sluiten daarbij zoveel mogelijk aan bij lopende initiatieven, zoals Join Data.

We spreken het volgende af:

- ✓ In samenwerking met de sectoren gaan we in real time praktijkomgevingen testen en verder doorontwikkelen, en maken we afspraken over standaarden voor toepassingen en het delen van data in precisielandbouw, robotisering, doelsturing en duurzaamheidprestaties.

4.3 PUBLIEKE WAARDERING VOOR ECOSYSTEEDIENSTEN: HOE WE BOEREN BELONEN VOOR HUN BIJDRAGE

Boeren zullen steeds meer bewegen naar een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Zij zijn daarmee cruciaal voor de instandhouding van het Nederlandse cultuurlandschap. Daarnaast helpen ze natuur te realiseren en te onderhouden. De kosten die zij daarbij maken, worden meestal niet door de markt gedekt. Daarom is voor de niet wettelijk verplichte aspecten aanvullende financiering vanuit de overheid noodzakelijk. Met deze zogeheten ecosysteemdiensten leveren boeren een (maatschappelijk gevraagde) bijdrage aan het onderhouden en realiseren van landschap, natuur, biodiversiteit en klimaatdoelen. De financiering van deze ecosysteemdiensten draagt bij aan het langjarig (18 jaar) realiseren van ecologische en maatschappelijke doelen en zorgt er tevens voor dat realisatie van deze doelen onderdeel van het verdienvermogen van de boeren vormt.

Boeren krijgen momenteel een vergoeding, deels gefinancierd met Europees geld, aangevuld met nationale en provinciale financiering (GLB-middelen), bijvoorbeeld voor het beheren

van landschapselementen en het behoud voor boerenlandvogels. Deze vergoedingen zijn kortlopend (6 jaar) en bieden daarom geen langjarige zekerheid voor boer en natuur. Opschaling en doorontwikkeling van dit systeem is nodig, ook door te gaan werken met langjarige vergoedingen.

We spreken daarom af dat we het systeem van ecosysteemdiensten verder gaan ontwikkelen. We zien kansen om ecosysteemdiensten door boeren breder in te zetten dan alleen voor biodiversiteit/natuur en landschap. Het gaat bijvoorbeeld ook over waterberging en CO₂-opslag. Langjarig inzet van ecosysteemdiensten is noodzakelijk voor het herstel van biodiversiteit, klimaatmitigatie en waterkwaliteit. We zetten met financiële middelen in op de realisatie van doelstellingen in de kwetsbare gebieden, zoals de overgangsgebieden bij Natura2000, veenweidegebieden en beekdalen.

Daarnaast richten we de inzet op de aanpak van het Aanvalsplan landschap en het Aanvalsplan Grutto, en benutten we de mogelijkheden om waar deelnamebereidheid ANLb al groter is, tot een intensivering van beheer te komen. Provincies bepalen waar de uitbreiding van agrarisch natuurbeheer het meest zinvol is om natuurdoelen te halen. Dat geldt ook voor het afspreken van de juiste beheerpakketten, waarvan we verwachten dat er ook meer zwaar beheer nodig zal zijn. Momenteel is de deelnamebereidheid voor ANLb al groter dan de beschikbaarheid van het budget.

Het Aanvalsplan Landschap is in 2019 opgesteld door een brede coalitie van maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven op basis van het Klimaatakkoord. Dat Aanvalsplan zet in op 10% gebiedseigen groenblauwe doordering van het landelijk gebied en heeft de ambitie daarmee een significante bijdrage te leveren aan het bevorderen van biodiversiteit, de klimaatdoelen en schoon water. Ook kan het een bijdrage leveren aan het inkomen van boeren door naast de vergoeding voor aanleg en beheer ook een grondvergoeding voor afwaardering te geven.

We spreken het volgende af:

- ✓ Om een snelle stap te maken, starten we direct met het uitbreiden en versterken van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), met 180.000 extra hectare. Deze grond blijft agrarische grond. De beschikbare financiële middelen zijn opgenomen in de financiële bijlage bij het akkoord.
  - Vergoeding vindt plaats op basis van een verdienmodel (op basis van gemiste inkomsten en gemaakte kosten) in plaats van een kostendekkende vergoeding.

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

- We gaan werken met langjarige afspraken (18 jaar). Dit is nodig voor boer én natuur.
  - De provincies wijzen de gebieden waar dit kan worden toegepast aan. Dit doen zij op basis van een onderbouwing van waar de doelen het best kunnen worden bereikt en in samenspraak met de uitkomst van de gebiedsprocessen.
  - De collectieven voeren dit in samenwerking met organisaties als Landschapsbeheer uit. Hiervoor zal de organisatie van collectieven verder versterkt worden.
- ✓ Tegelijkertijd wordt er onder regie van LNV, provincies, landbouw- en natuurorganisaties een plan gemaakt voor een breed en langjarig structureel systeem voor ecosysteemdiensten (zoals ANLb, ecoregeling en vergoedingen voor ecologische of wettelijke beperkingen.) We spreken af dat er begin 2024 een stappenplan ligt voor dit nieuwe systeem. De volgende uitgangspunten staan centraal:
    - Heldere afspraken over de uitbreiding van de ecologische en maatschappelijke doelen zoals waterberging en CO2 opslag.
    - Een langjarig en stabiel systeem (18 jaar).
    - Voor diensten van algemeen belang, zoals natuur- en landschapsbeheer en waterberging op agrarische grond, wordt de overheid 'klant' bij de boer.
    - De boer zal een grotere rol krijgen in landschaps- en natuurbeheer. Er wordt uitgewerkt hoe boeren opdrachten voor derden kunnen verrichten, zoals in het kader van de Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer (SNL).
    - We werken uit hoe we een toekomstig systeem van ecosysteemdiensten kunnen verbinden met de uitwerking van kpi's.
  - ✓ We geven een flinke zet aan het Aanvalsplan Landschap van de Coalitie Deltaplan Biodiversiteitsherstel, dat tot stand is gekomen in het kader van het Klimaatakkoord. We hebben de ambitie om tot 2030 25.000 hectare landschapselementen aan te leggen en 40.000 hectare tot 2040.
  - ✓ We geven een impuls aan het Aanvalsplan Grutto en aan boerenlandvogels, met een versterking van het beheer in de meest kansrijke gebieden.
  - ✓ We dragen er zorg voor dat op locaties in de kwetsbare gebieden, waar geïnvesteerd wordt in bijvoorbeeld verhoging van waterstanden, langjarig beheer gefinancierd wordt.

- ✓ We onderzoeken hoe een combinatie van publieke en private financiering een blijvende steun kan vormen voor de volledige uitvoering van het Aanvalsplan Landschapselementen.

Voor langjarige zekerheid is structurele financiering nodig. Het kabinet heeft aangegeven hiervoor in te staan. De beschikbare -structurele- financiële middelen zijn opgenomen in de financiële bijlage bij het akkoord.

4.4 FINANCIERING EN BEDRIJFSOPVOLGING: VERBETEREN TOEGANG TOT KAPITAAL EN BEDRIJFSOPVOLGING

Financiering en rol van banken: gezamenlijke inzet banken

Als financier van agrarische bedrijven willen ABN AMRO, ING en Rabobank (hierna 'de banken') bijdragen aan de transitie naar een duurzaam landbouw- en voedselsysteem. In dit systeem zal plaats zijn voor agrarische bedrijven die binnen de ecologische grenzen ondernemen. Agrarische bedrijven in alle sub-sectoren zullen de komende tijd een keuze moeten maken uit één of een combinatie van meerdere scenario's om de transitie in te zetten: doorontwikkelen, omschakelen, verplaatsen, en/of stoppen. In alle scenario's en bij alle keuzes geldt dat een toereikend verdienmodel een randvoorwaarde is om verantwoorde kredietverlening te borgen. Banken zetten zich in om de voorgenomen maatregelen maximaal te ondersteunen met een sector-breed pakket voor agrarische bedrijven die de transitie willen maken. De huidige landbouwportefeuilles van banken verschillen significant in omvang, focus en/of mate van duurzaamheid. Daarom zal de inzet en uitwerking van het voorgestelde pakket aan maatregelen per bank verschillen.

Extra pakket aan maatregelen

De behoefte aan extra bancaire financiering voor de transitieopgave van de landbouw wordt op dit moment – met huidige beschikbare (eigen) informatie uit de sector en op basis van ontwikkelingen in het Landbouwakkoord – geschat op € 3,5 tot 4 miljard tot 2030. Als kredietverstrekker en financieel partner van agrarische bedrijven committeren banken zich om dit financieringsbedrag ter beschikking te stellen voor de transitie. Deze extra financiële inzet bestaat uit de volgende onderdelen:

1) Extra en gerichte kredietverstrekking aan agrarische bedrijven in transitie

- ✓ Banken zetten zich ten volle in om agrarische bedrijven die willen verplaatsen en/of extensiveren te helpen

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

met een extra pakket aan geldleningen en werkkapitaal van € 2,5 tot 3 miljard. Om de transitie te kunnen maken zijn genoemde banken bereid om agrarische bedrijven te ondersteunen met persoonlijke begeleiding, maatwerkfinancieringsoplossingen, advies en speciale flexibele financieringsarrangementen, zoals bijvoorbeeld langere looptijden, aflossingsvrije periodes en/of lagere financieringskosten. Vanuit overwegingen van mededinging zal elke bank hierbij haar eigen keuzes maken. Rekening houdend met geldende wet- en regelgeving en binnen de grenzen van verantwoord risicobeleid zullen de banken hun acceptatiecriteria ruimhartig toepassen om de transitie te faciliteren. Hiermee verwachten de banken de komende jaren € 2,5 tot 3 miljard extra te zullen financieren. Agrarische bedrijven die besluiten te stoppen, ontvangen van de banken persoonlijke begeleiding en financieel advies bij het beëindigen van bedrijfsactiviteiten.

- ✓ De banken spannen zich in om vanaf kalenderjaar 2024 halfjaarlijks een overzicht te bieden van deze extra kredietverlening in het kader van de transities in hun portefeuilles. Dit zal plaatsvinden binnen de kaders van de geldende Europese wet- en regelgeving, waar banken ook rapporteren over voortgang van klimaatambities binnen hun portefeuilles.

2) Uitbreiding publiek-privaat Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL)

- ✓ Het ministerie van LNV stelt €140 mln. beschikbaar voor het Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL). Banken zijn bereid om ook een substantiële bijdrage aan het IDL te leveren in de vorm van cofinancieringen. Deze financiering wordt verstrekt in de gangbare verhouding van risicokapitaal door de overheid en kan oplopen tot €670 mln. in 2030. Agrarische bedrijven die niet volledig door marktpartijen financierbaar zijn, hebben hierdoor een mogelijkheid om alsnog in aanmerking te komen voor financiering en de transitie in te zetten.
- ✓ Ook voor deze leningen geldt dat de banken bereid zijn om een extra bijdrage te leveren om agrarische ondernemers te ondersteunen met persoonlijke begeleiding, advies en vergelijkbare maatwerkfinancieringsoplossingen als genoemd bij ad 1). Banken verkennen in welke mate de flexibiliteit generiek ingezet kan worden als onderdeel van de regeling, zoals bij andere publiek-private financieringsinstrumenten.

- ✓ Samen met het ministerie LNV zetten banken zich in om het IDL te verruimen ter ondersteuning van het Landbouwakkoord zodat het aanvraagproces versnelt, het toepassingsbereik vergroot en een groter volume en aantal investeringsplannen financierbaar zijn. In aanloop naar de beoordeling van een investeringsplan bieden banken hulp aan hun klanten om het verdienmodel te beoordelen. Het Nationaal Groenfonds blijft de voortgang, benutting en het effect van IDL jaarlijks monitoren via het Jaarverslag.

Voor de banken is dit een fors pakket aan extra financiële maatregelen. Agrarische bedrijven zijn het meest geholpen met effectieve inzet van dit pakket onder 1) en 2), dat ziet op de eigenlijke rol van banken.

Bedrijfsopvolging

We hebben eerder in dit akkoord gesteld dat we afspraken maken zodat de blijvende boeren en tuinders zicht hebben op een perspectiefrijke toekomst. Jonge boeren, zij-instromers en opvolgers verdienen hierbij speciale aandacht. Zij hebben immers de toekomst en zullen bouwen aan de duurzame landbouw van 2040. Al eeuwenlang worden agrarische bedrijven van generatie op generatie overgedragen. Het familiebedrijf is en blijft dominant in de land- en tuinbouw. Een goede en betaalbare overdracht van het familiebedrijf van de ene generatie op de andere generatie is essentieel voor een duurzaam toekomstperspectief van de Nederlandse land- en tuinbouw, het Nederlandse agri-foodcluster én de toegevoegde waarde van de land- en tuinbouw aan de Nederlandse economie en samenleving.

We spreken daarover het volgende af:

Algemeen:

- ✓ Er komt een kenniscentrum bedrijfsovername: dit is het onafhankelijke expertisecentrum op het gebied van agrarische bedrijfsovernames. Het kenniscentrum bundelt en verspreidt kennis over bedrijfsovername en helpt opvolgers, overdragers en overige gezinsleden op weg naar een succesvolle bedrijfsovername. Het kabinet, NAJK en andere agrarische partijen slaan de handen ineen om te komen tot een kenniscentrum. LNV draagt hier vier jaar financieel aan bij en daarna moet het kenniscentrum zich kunnen bedruipen. Dit kenniscentrum richt zich niet alleen op financiële en juridische vraagstukken, maar kan ook adviseren bij sociaal-emotionele vragen van opvolgers, overdragers en overige gezinsleden.
- ✓ Pensioenvoorziening voor de landbouw: momenteel is opbouw van pensioen niet gebruikelijk in de landbouwsector. De bijdrage aan de oude

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

dag zit in het bedrijf en wordt berekend bij het vaststellen van de overnamesom.

- Er komt een onderzoek naar alternatieven voor pensioenopbouw in de landbouw en de uitrol hiervan in de sector. Dit onderzoek wordt door LNV gefinancierd. Dit onderzoek wordt uitgevoerd onder regie van LNV en NAJK.
- Het bewustzijn van het belang van pensioenopbouw moet vergroot worden. LNV en NAJK werken gezamenlijk een projectvoorstel uit waarbij de resultaten van het onderzoek worden betrokken.

- ✓ LNV zal in samenwerking met NAJK een onderzoek uitzetten naar mogelijkheden om de toetreding van zij-instromers te bevorderen.

Fiscaal

- ✓ Het kabinet ondersteunt de continuïteit van familiebedrijven door (reële) bedrijfsopvolging eenvoudiger en eerlijker te maken. In dit kader onderstreept het kabinet ook het belang van de huidige bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) die in de agrarische sector ondersteunend werkt bij overname. De regeling verkleint de belemmering die belastingheffing kan vormen voor bedrijfsoverdrachten.
- ✓ Het kabinet acht het onwenselijk indien de bezits- en voortzettingseis in de BOR een knelpunt vormt voor de gewenste transitie in de land- en tuinbouw. Ook acht het kabinet het onwenselijk dat wanneer de agrarische sector gebruik maakt van de BOR, zij de transitie niet kunnen toepassen op hun bedrijf. Het kabinet bekijkt in het kader van lopend vervolgonderzoek naar de BOR mogelijkheden om de bezits- en voortzettingseis aan te passen voor niet alleen de agrarische sector, maar alle sectoren. Het kabinet gaat wetgeving aangaande de bezits- en voortzettingseis aanpassen, en kondigt in 2024 aan hoe het beleid wordt aangepast. In de aanloop daarnaartoe zal het kabinet met boerenorganisaties onderzoeken of er in de praktijk nog knelpunten zijn bij bedrijven die willen verduurzamen maar ook hun bedrijf willen overdragen.
- ✓ Gewasrotatie is voor agro-ondernemers een gangbare praktijk vanwege de positieve invloed op de bodemkwaliteit. Binnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) is dit zelfs verplicht. Gewasrotatie vindt tussen boeren veelal plaats via het onderling verpachten van stukken grond. Met het voornemen van het kabinet om aan derden verhuurde onroerende zaken aan te merken als beleggingsvermogen en dus

uit te sluiten voor de BOR, zou ook verpachte grond behorende bij gewasrotatie niet meer voor de BOR kwalificeren. Het kabinet acht dit een ongewenst gevolg en zal hiertoe in het voorstel opnemen dat kortdurend verpachte grond ten behoeve van gewasrotatie niet wordt aangemerkt als beleggingsvermogen.

- ✓ De landbouwwijstellingsregeling zorgt ervoor dat de waardevermindering van landbouwgrond bij agrarische bestemming onder voorwaarden onbelast blijft. Deze fiscale regeling wordt geëvalueerd. Na de evaluatie zal het kabinet zoals gebruikelijk met een kabinetsreactie komen. Daarbij zal ook input van alle stakeholders, waaronder landbouworganisaties (inclusief vertegenwoordigers van jonge boeren), worden meegenomen.
- ✓ In de Voorjaarsnota is aangekondigd dat de toepassing van de herinvesteringsreserve bij een staking van een gedeelte van een onderneming (gedeeltelijke staking) als gevolg van overheidsingrijpen ruimer wordt. Door het vormen van een herinvesteringsreserve kan een ondernemer het betalen van belasting over de stakingswinst uitstellen. Het kabinet zal de voorwaarden voor de herinvesteringsreserve verruimen, zodat bij overheidsingrijpen het makkelijker wordt om deze ook toe te passen bij een gedeeltelijke staking van de onderneming. Hierdoor wordt gebruik van de herinvesteringsreserve toegankelijker voor onder andere stoppende agrariërs.

Financiering bedrijfsovername

- ✓ Het kabinet bekijkt de mogelijkheid en wenselijkheid van aanvullend beleid om ondernemers in de agrarische sector te ondersteunen in het financieren van bedrijfsovernames. Als dit inderdaad mogelijk en wenselijk is, bekijkt het kabinet daarbij of bestaand beleid uitgebreid kan worden, of dat een nieuw beleidsinstrument moet worden gemaakt. Van belang daarbij is uiteraard dat een dergelijk instrument doeltreffend is, maar ook doelmatig gelet op de financiering met publieke middelen.
- ✓ Om bedrijfsovername of -start door jonge landbouwers te stimuleren is het kabinet in de (huidige) GLB-periode (2023-2027) gestart met een nieuwe interventie, namelijk de 'Vestigingssteun'. Jonge landbouwers kunnen daardoor op het moment van overname of bedrijfsstart in aanmerking komen voor subsidie. In het kader van de transitie die bij de jonge ondernemers wordt neergelegd is verhoging van de voornomen vestigingssteun essentieel. Het kabinet onderzoekt daarom de mogelijkheid om in de (huidige)

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

GLB-periode 2023-2027 het bedrag voor vestigingssteun voor jonge landbouwers die een landbouwbedrijf overnemen of starten, te verhogen naar € 85.000.

- ✓ Binnen het IDL wordt een hoger steunbedrag gegeven aan jonge boeren (60% van de investering i.p.v. 40%). We kijken ook naar andere mogelijkheden om jonge boeren extra te ondersteunen (via criteria, hoogte van te subsidiëren bedragen) bij subsidies die voortvloeien uit het Landbouwakkoord. Dit vergt beoordeling per subsidie naar wenselijkheid en mogelijkheid waarbij betrokken wordt het (beleids)doel van de subsidie en de wettelijke kaders (mogelijkheden binnen staatssteunkaders).

Grond

- ✓ Prioriteit voor jonge boeren bij toewijzing van grond in grondbank. In de gebiedsprocessen is het de bedoeling om met de grond van de stoppende bedrijven de blijvende bedrijven te ondersteunen bij extensivering en een stevige basis voor de toekomst. Met een grondbank kan de vrijkomende grond toegekend worden op basis van objectieve criteria met een zakelijke overeenkomst aan de bedrijven die de grond nodig hebben. Omdat met name jonge boeren een zwakkere positie hebben op de grondmarkt, streven de partijen ernaar dat de positie van jonge boeren bij de toewijzing wordt versterkt. LNV en NAJK werken voor Q1 2024 uit.
- ✓ Voor de extensivering van de veehouderij is de beschikbaarheid van grond essentieel. Met name jonge boeren hebben moeite om extra grond structureel te verwerven of in gebruik te nemen. In de huidige landbouwpraktijk is de grondbank beperkt. Boeren die stoppen doen dat vaak gefaseerd en houden de grond nog in eigendom. Het is financieel aantrekkelijk om de grond met eenjarige pacht of teeltafspraken in gebruik te geven. Het beïnvloeden van de grondbank is niet eenvoudig. We spreken af dat we een werkgroep met deskundigen waaronder grondbankspecialisten in Q3 en Q4 2023 vragen om te analyseren of en zo ja hoe de grondbank bevorderd kan worden en welke instrumenten daaraan bijdragen. Op basis hiervan zal de landbouwtafel bepalen hoe dit thema verder wordt opgepakt.

4.5 ZOETWATER: BESCHIKBAARHEID EN GEBRUIK

Naast grond wordt de beschikbaarheid van en omgang met zoet water steeds belangrijker. In de Kamerbrief van

november 2022 'Water en bodem sturend' schetst de minister van Infrastructuur en Waterstaat de grote uitdagingen waar we voor staan bij beschikbaarheid en gebruik van zoet water.

Schoon en voldoende water is een randvoorwaarde voor zowel de landbouw als de natuur. De partijen in het Landbouwakkoord zijn zich er terdege van bewust dat het systeem tegen de grenzen van de maakbaarheid aanloopt en dat de beschikbaarheid van zoetwater beperkingen kent. Ze onderschrijven allen de noodzaak dat – naast goede waterkwaliteit - het waterverbruik in balans moet zijn met het watersysteem en de draagkracht van dat systeem niet te boven mag gaan.

Door klimaatverandering krijgt de land- en tuinbouw steeds vaker en langer te maken met ernstige droogte of juist wateroverlast. Tegelijkertijd neemt de watervraag vanuit gebruikers nu, en naar verwachting ook in de toekomst, op veel plaatsen toe. Dit zet de zoetwaterbeschikbaarheid steeds verder onder druk en leidt tot nieuwe keuzes en maatregelen. Productie (opbrengst en kwaliteit) in de open teelten is sterk afhankelijk van de beschikbare, juiste hoeveelheid schoon zoetwater gedurende het groeiseizoen. Op de hoge zandgronden staat het vasthouden van water centraal, in de verzilte kleigebieden het behoud van de zoetwaterlens. Daarnaast kan door innovatie het gebruik omlaag of kan er met de keuze van teelten rekening worden gehouden met de waterbehoefte en waterbeschikbaarheid. De mate waarin een ondernemer hiernaar kan handelen houdt verband met het verdienvermogen van de ondernemer.

Daarnaast zal met klimaatverandering verzilting toenemen en staat in de kamerbrief Water en Bodem Sturend "Het Rijk en waterschappen zetten zich in voor aanvoer van zoetwater, maar kunnen niet altijd nieuwe maatregelen garanderen om verziltende gebieden te voorzien met zoetwater van elders". De opgave bestaat daarom uit het beperken van de vraag en het zoveel mogelijk vasthouden van water in het gebied en in de landbouwbodems door het in stand houden en bevorderen van een gezond en evenwichtig bodem- en watersysteem.

Partijen zetten zich in voor:

- efficiënt en zuinig watergebruik;
- vasthouden en bergen van zoet water;
- hergebruik van reststromen van water;
- opstellen van gebiedsgerichte waterbalansen met maximaal gebruik van gebiedseigen water.

Wat hebben boeren en tuinders nodig?

Het bovenstaande is van toepassing op alle agrarische- én natuurgronden.

Op dit moment bestaat er nog geen verdringingsreeks voor grondwater. Provincies hebben de regierol en de bevoegdheid om een (regionale) verdringingsreeks voor grondwater in te stellen. Bij een eventuele uitwerking van een grondwaterverdringingsreeks wordt uitdrukkelijk rekening gehouden met alle belangen en is het evenwichtig afwegen van die belangen het uitgangspunt. De sector wil dat er bij de positionering van de landbouw en de voedselverwerkende industrie in de verdringingsreeksen rekening wordt gehouden met de strategische en maatschappelijke waarde van voedselproductie. Daarbij is men zich ervan bewust dat de reeds bestaande verdringingsreeks bij watertekort (voor oppervlaktewater) randvoorwaardelijk is voor een verdringingsreeks voor grondwater, omdat de grondwaterstand in grote delen van Nederland afhankelijk is van het oppervlaktewaterpeil.

Tot slot, mogelijk komen er in de toekomst nieuwe zoet-zout overgangen in Nederland. Omdat deze verziltingsproblematiek kunnen opleveren spreken partijen af dat bij de overweging omtrent nieuwe zoet-zout overgangen het belang van en effecten op de landbouw en voedselproductie expliciet wordt meegewogen. Partijen spreken af dat er in deze gevallen er in de plan-MER aandacht wordt geschonken aan de landbouwkundige aspecten van nieuwe zoet-zout overgangen.

5

Bodem, mest en gewasbescherming

Bodem, mest en gewasbescherming

5.1 BODEM EN MEST: NAAR WAARDEVOLLE GRONDSTOF VOOR EEN VRUCHTBARE BODEM

Vruchtbare bodem

Nederland heeft ongeveer 1,85 miljoen hectare landbouwgrond (ruim 50% van de totale oppervlakte van Nederland), die gebruikt wordt voor een hoogwaardige agrarische productie. Behoud en verbetering van de bodemkwaliteit is van groot belang om dit hoge niveau ook op de lange termijn te kunnen behouden en tegelijkertijd ook doelen zoals biodiversiteit, een goede waterkwaliteit, de klimaatopgaven en andere ecosysteemdiensten te realiseren. Goed bodembeheer vormt daarmee de basis naar de omschakeling richting kringlooplandbouw. Streefbeeld is dat in 2030 alle Nederlandse landbouwbodems duurzaam worden beheerd, zodat de bodem optimaal kan functioneren en de kwaliteit zo hoog mogelijk is en blijft, voor volgende generaties.

Duurzaam bodembeheer is maatwerk per bodemsoort, bedrijfsoort, perceelliging, weersomstandigheden maar betekent bijvoorbeeld:

- ▮ Uitgekiende bouwplannen: met grondbewerking en (minder zware) machines afgestemd op bodemsamenstelling, lokale omstandigheden en (te verwachten) weersinvloeden.
- ▮ Toepassen van permanent (kruidenrijk) grasland, rust- en vanggewassen, juiste gewasrotatie, meng- en strokenteelt, akkerrandenbeheer, agroforestry.
- ▮ Op uitspoelingsgevoelige gronden een juiste gewaskeuze maken.
- ▮ Optimaal niet-kerende grondbewerking (NKG) toepassen.

Vanaf 2030 wordt verder jaarlijks 0,5 Mton CO₂-equivalent extra vastgelegd in minerale landbouwbodems (onderdeel Klimaatakkoord).

- ✓ LNV zorgt voor continuering van onderzoek en kennisverspreiding op het gebied van duurzaam bodembeheer en koolstofvastlegging.
- ✓ LNV werkt de monitoringssystematiek, waaronder de BLN-indicatorenset, verder uit en zet samen met andere partijen in op continuering van beloning van maatregelen gericht op duurzaam bodembeheer via het GLB.

- ✓ Sector en overheid zetten zich in voor additionele beloningsmechanismen door ketenpartijen, waarvoor KPI's, de BiodiversiteitsMonitor Akkerbouw, carbon credits of andere instrumenten benut kunnen worden (zie ook hoofdstuk 2).

Grondgebondenheid in de melkvee- en rundveehouderij [NB: geen consensus bereikt!]

Er wordt een beweging gemaakt naar grondgebondenheid die stuurt op de verhouding grond en dieren, primair gericht op de waterkwaliteit. We kiezen er daarbij voor om grasland centraal te stellen. Grondgebondenheid heeft belangrijke voordelen voor de melkveehouderij, de leefomgeving en de samenleving. Het in stand houden van goed beheerd (blijvend) grasland draagt bij aan natuur, biodiversiteit, waterkwaliteit en klimaatdoelstellingen. Het vermindert de afhankelijkheid van de invoer van diervoedergrondstoffen. Het schept ruimte voor koeien in de wei, die een belangrijk onderdeel vormen van ons Nederlandse cultuurlandschap.

Grondgebondenheid vormt een basis voor lokale kringlopen, goede milieukwaliteit, schoon water en een gezonde bodem. Met een grondgebonden melkveehouderij die inspeelt op duidelijke duurzaamheidswensen vanuit de markt en de maatschappij kan Nederland zich als zuivelland onderscheiden van andere productielanden en daarmee haar marktpositie versterken.

De mate waarin sprake is van grondgebondenheid is de laatste decennia sterk uiteen gaan lopen. Partijen achten het wenselijk om grondgebondenheid en het areaal grasland in de looptijd van het akkoord te vergroten en te borgen. Ze slaan daarbij nadrukkelijk acht op de situatie van bedrijven met beperkte grondgebondenheid; ze bieden deze bedrijven ruimte voor ontwikkeling naar meer grondgebondenheid door flankerend beleid. Dat zal vooral in de gebiedsprocessen tot vertaling komen.

Ondernemers krijgen vanaf 2030, bij volledig functionerende Afrekenbare Stoffenbalans (ASB) de keuze om te voldoen aan een verhoging van de graslandnorm van XX naar XX of te voldoen aan de doelen met een gevalideerde afrekenbare stoffenbalans (ASB) met een graslandnorm van XX.

Bodem, mest en gewasbescherming

ER LIGGEN 2 VARIANTEN OP TAFEL:

Variant 1:

✓ **Er komt een grondgebonden kader dat voor iedereen geldt**

Met betrekking tot grondgebondenheid zullen per 1-1-2027 graslandnormen gelden. De norm loopt op in de jaren:

- 0,25 ha per GVE vanaf 2027
- 0,30 ha per GVE vanaf 2030
- 0,35 ha per GVE vanaf 2032

- Het grasland dat meetelt voor de norm is al het grasland (tijdelijk, langjarig, blijvend) dat ligt binnen 20 km van de productielocatie van het bedrijf op grond waarover het melkveebedrijf beschikkingsmacht en het feitelijke gebruik heeft (eigen grond, huur, pacht).
- De afspraken gelden voor melk- en kalfkoeien, vrouwelijk jongvee en weide- en zoogkoeien (diercategorieën 100, 101, 102 en 120).
- Bij ondernemers met een volledig functionerende ASB kan vanaf 2030 de graslandnorm van 0,30 ha per GVE blijven gelden.
- Voor ondernemers die hier niet voor kiezen blijft de reeks zoals hierboven beschreven gelden. Zij zullen dus aan de norm van 0,35 ha per GVE moeten voldoen vanaf 2032.

Variant 2:

✓ **Er komt een grondgebonden kader dat voor iedereen geldt**

Met betrekking tot grondgebondenheid zullen per 1-1-2027 graslandnormen gelden. De norm loopt op in de jaren:

- 0,25 ha per GVE vanaf 2027
- 0,33 ha per GVE vanaf 2030

- Het grasland dat meetelt voor de norm is al het grasland (tijdelijk, langjarig, blijvend) dat ligt binnen 20 km van de productielocatie van het bedrijf op grond waarover het melkveebedrijf beschikkingsmacht en het feitelijke gebruik heeft (eigen grond, huur, pacht).
- De afspraken gelden voor melk- en kalfkoeien, vrouwelijk jongvee en weide- en zoogkoeien (diercategorieën 100, 101, 102 en 120).
- Bij ondernemers met een volledige functionerende ASB kan vanaf 2030 de graslandnorm van 0,25 ha per GVE blijven gelden.
- Voor ondernemers die hier niet voor kiezen blijft de reeks zoals hierboven beschreven gelden. Zij zullen dus aan de norm van 0,33 ha per GVE moeten voldoen vanaf 2030.
- Bij de invulling van de systematiek zal ruimte zijn voor gewassen met een vergelijkbare uitspoeling als gras en voor de beschikbaarheid van water voor beregening van graslanden.

Ondernemers krijgen een keuze

Ondernemers kunnen op termijn kiezen om ofwel een verhoging van de graslandnorm te volgen of te blijven op hetzelfde niveau gekoppeld aan een werkende stoffenbalans. Specifiek voor mest gelden de volgende randvoorwaarden voor de stoffenbalans: uiterlijk in 2027 de uitvoering van de benodigde KRW-maatregelen afgerond, juridische borging en

handhaafbaarheid, nauwkeurige meetsystemen en ruimte in de EU wetgeving.

Agrarische partijen zullen, samen met LNV, de ASB ontwikkelen en testen. De ketenpartijen (inclusief de voerbedrijven en de verwerkers) committeren zich aan de totstandkoming van een stoffenbalans en dragen bij aan de werking daarvan.

Bodem, mest en gewasbescherming

Zodra de betrouwbaarheid voldoet aan de wettelijke eisen, zal deze stoffenbalans ook afrekenbaar gemaakt worden. Bij ASB zal sprake zijn van stevige controle en handhaving.

LNV zal de wettelijke basis voor een afrekenbare stoffenbalans (ASB) creëren voor alle relevante partijen. Invoering zal gefaseerd plaatsvinden. Voor de agrarische partijen moet er de zekerheid zijn dat deze ASB er daadwerkelijk komt.

- ✓ LNV blijft met kracht pleiten voor erkenning van Renure; agrarische partijen zullen dat via hun Europese organisaties ondersteunen.

Met Renure en andere kunstmestvervangers kunnen grondgebonden boeren een deel van hun mestoverschot als kunstmestvervanger verwerken en gebruiken.

Mestverwerking

Dierlijke mest is een waardevol product: een meststof voor duurzame productie van landbouwgewassen, draagt bij aan de organische stofvoorziening van de bodem en gezond bodemleven en biodiversiteit en kan dienen als grondstof voor groen gas en kunstmestvervangers (Renure). Het is een van de belangrijkste schakels voor kringlooplandbouw. Het is belangrijk dat vraag naar dierlijke mest (vanuit akkerbouwgebieden) en aanbod bij elkaar komen. Van belang is dat de hoeveelheid en de samenstelling en kwaliteit aansluit bij de vraag. Met de keuze voor de graslandnorm blijft mestafvoer vanuit de melkveehouderij naar akkerbouwgebieden mogelijk zonder afstandscriterium. Met mestverwerking kunnen emissies worden verminderd. Er is behoefte aan een palet aan mest en mestproducten die aansluiten bij de vraag in de markt: van drijfmest tot strotorijke mest en van mineralenconcentraat tot mestkorrels. De komende jaren werken we toe naar een betere verwaarding van dierlijke mest, aan uitbreiding van de mestverwerking en aan transparante en geborgde transporten van onbewerkte en bewerkte dierlijke mest.

We maken de volgende afspraken:

- ✓ Voor bedrijven die niet te maken krijgen met grondgebondenheidseisen/graslandnorm zal de verplichting om hun overschotsmest te verwerken stapsgewijs worden verhoogd met stappen in 2027, 2030 en 2032.
- ✓ Voor de concentratiegebieden Zuid en Oost is het einddoel dat vanaf 2032 alle (100%) overschotsmest wordt verwerkt. Voor overig Nederland zal dit een lager percentage zijn. Ingroeipaden (voor alle gebieden) en einddoel (voor overige gebieden) moeten nog worden vastgesteld. Bij het ingroeipad wordt rekening gehouden met de verwachte ontwikkeling van de hoeveelheid dierlijke mest.
- ✓ De overschotsmest die niet bewerkt of behandeld hoeft te worden, kan geborgd, via een private certificering, afgevoerd worden naar andere landbouwers. Deze borging komt bovenop/naast het systeem van realtime vervoersbewijzen dierlijke mest (rVDM). Dit is gedurende de ingroeiperiode in alle gebieden (voor een kleiner of groter deel) mogelijk.
- ✓ In 2028 is er een ijkmoment (op basis van een analyse van de waterkwaliteit en de mestmarkt) om te bepalen of de laatste stap die voorzien is voor 2032 nog nodig is, of dat er ook in de concentratiegebieden Zuid en Oost een mogelijkheid blijft om een percentage van de overschotsmest geborgd, via private certificering, af te voeren naar andere landbouwers in de omgeving.
- ✓ Onder mestverwerking verstaan we hier verschillende vormen van bewerking en/of behandeling. Daarbij is ook vergisting t.b.v. groen gas mogelijk. De diverse producten uit de bewerking en/of behandeling kunnen worden geëxporteerd of in Nederland worden afgezet.
- ✓ Om de verplichte verwerkingspercentages te kunnen verhogen, moet er voldoende mestverwerkingscapaciteit (vergund) zijn. Voorafgaand aan elke stap zal een analyse plaatsvinden of dit het geval is, om te bepalen of de stap naar meer mestverwerking daadwerkelijk op dat moment gezet kan worden. De volgordelijkheid en randvoorwaardelijkheid van de vergunningen in dit verband wordt dus geborgd.
- ✓ Voor de grondgebonden melkveehouderij geldt dat overschotsmest deels afgevoerd moet worden naar een mestverwerker en deels geborgd - via

Bodem, mest en gewasbescherming

een private certificering - afgevoerd kan worden naar een andere landbouwer. De verhouding tussen het aandeel te verwerken mest en de mest die onverwerkt naar een andere landbouwer kan gaan, wordt per gebied en in de tijd uitgewerkt.

- ✓ De biologische sector blijft uitgezonderd van deze mestverwerkingsverplichting.
- ✓ Ook de vaste strorijke mest blijft uitgezonderd van deze mestverwerkingsverplichting, vanwege de positieve werking op een gezond bodemleven.

De beschikbare middelen voor het stimuleren van mestverwerking zijn indicatief opgenomen in de bijgevoegde tabel.

Groen gas

De partijen van het Landbouwakkoord willen toewerken naar hogere verwaarding van mest. Het kabinet heeft de ambitie uitgesproken om in 2030 twee miljard kuub groen gas in Nederland te produceren. Dit vraagt dat een groot deel van de beschikbare mest, rekening houdend met de klimaat-, natuur- en waterdoelen, wordt vergist. De inzet is daarbij dat mestvergisting niet leidt tot een lock-in van de veestapel. Monomestvergisting draagt bij aan extra inkomsten voor boeren, stikstof- en methaanreductie uit mest (in combinatie met dagontmesting en mestverwerking), verduurzaming van het energiesysteem en in potentie in de toekomst tot kunstmestvervanging (Nb digestaat heeft dezelfde stikstof- en fosfaatconcentraties als ruwe mest).

We maken de volgende afspraken:

- ✓ Het kabinet stimuleert de productie van groen gas uit o.a. mestvergisting en daarmee de verwaarding van mest.
- ✓ Het kabinet stimuleert de productie van groen gas via o.a. de SDE++ en de bijmengverplichting.
  - De SDE++ dekt de onrendabele top af van duurzame energieprojecten, waaronder mestvergisting en agri pv. In 2023 is er in de hele SDE++ 8 miljard euro beschikbaar. Ook alle andere hernieuwbare energieprojecten voor andere sectoren kunnen hieruit gefinancierd worden.
  - De bijmengverplichting gaat naar huidig inzicht in 2025 in en zal een verplichting omvatten voor energieleveranciers om 1,6 miljard kuub groen gas te leveren in 2030. De inzet is dat hiermee de business case voor monomestvergisting verbeterd gaat worden. De definitieve regeling wordt op dit moment uitgewerkt.

- Daarnaast is het kabinet met provincies, gemeenten, waterschappen en netbeheerders in overleg om de ruimtelijke inpassing voor groen gasproductielocaties te versnellen. Het kabinet wil hier in de loop van dit jaar concrete afspraken over maken.

- ✓ De partijen onderstrepen het belang om monomestvergisting mee te nemen in de transitie van de landbouw als instrument om mest te verwaarden, bij te dragen aan stikstof- en methaanreducties en de productie van hernieuwbare energie te vergroten.

5.2 WEERBARE TEELTEN EN GEZONDE PLANTEN⁵

De bedrijven in de land- en tuinbouw werken al een groot aantal jaren aan het verduurzamen van de teelten en aan het ontwikkelen van nieuwe teeltsystemen. De ambities voor 2040 zijn helder.

Voor de plantaardige sector gaat het binnen het NPLG met name over de waterdoelen uit de Kaderrichtlijn Water en de milieudoelen:

1. Zo min mogelijk emissies van gewasbeschermingsmiddelen naar het milieu.
2. Het verminderen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen conform de Farm2Fork-strategie, waarbij de uitkomst van de concept-EU-verordening gewasbeschermingsmiddelen (SUR) leidend is.

Vanaf 2023 geldt een overgangsbeleid om opbrengst-risico's en transitierisico's beheersbaar te houden. Telers moeten hun gewassen aantoonbaar effectief kunnen blijven beschermen en tegelijk werken aan een systeemverandering en het verlagen van de impact op het milieu en de gezondheid van mensen en dieren.

Ondernemers zetten, samen met andere betrokken partijen, volop in op kennisontwikkeling rond de reductie van de milieu impact. Hiervoor wordt zo veel mogelijk aangesloten bij bestaande programma's zoals DAW, Bodem Up en bodemcoaches, waarbij teeltadviseurs en boeren gezamenlijk in gesprek gaan over nieuwe teeltsystemen met geïntegreerde

⁵ Dit is een samenvatting van een meer uitgebreide tekst die als bijlage aan het Landbouwakkoord is toegevoegd en die integraal onderdeel is van het akkoord.

Bodem, mest en gewasbescherming

en/of biologische gewasbescherming. Aanvullend wordt voor de biologische sector een programma ontwikkeld.

Ook is het belangrijk om een onderzoeks- en kennisagenda op te zetten en het kenniscluster en de ketenpartijen te betrekken bij de toekomstige ontwikkeling van alternatieve duurzame en biologische bestrijdingsmethoden en teeltsystemen.

De basis van alle afspraken is dat we samen optrekken en ons committeren aan het werken aan oplossingen en het vertalen van de doelen naar individuele bedrijven.

We maken de volgende afspraken:

- ✓ Voor het ontwikkelen van overgangsbeleid stellen we gezamenlijk 10 tot 15 impactanalyses op voor de meest relevante teelten. De land- en tuinbouwsectoren bepalen enkele teelten waarvoor de impact analyse in een pilot wordt uitgevoerd.
- ✓ De sectoren en LNV nemen samen het initiatief om de pilot impact analyses in 2023 uit te voeren en beoordelen hierna de effectiviteit van deze aanpak.
- ✓ De land- en tuinbouwsector ontwikkelen de Best Agricultural Practices. Daarbij zijn de overige afspraken leidend. LNV draagt zorg voor de inbreng van experts (onder andere van WUR en NVWA) bij het opstellen van de BAP's.
- ✓ LNV en de sectoren nemen samen het initiatief voor het onder Topsectoren ondersteunen van pre-competitief onderzoek door start up's/ universiteiten voor de gewenste systeemveranderingen en de reductie van de milieu impact.
- ✓ De sectoren, ketenpartijen en LNV stellen een aanpak op voor het begeleiden van start up's met aanvragen voor registraties, toelatingen, mechanisaties en robotisering.
- ✓ De land- en tuinbouwsector inventariseert samen met Plantum welke weerbare gewassen en teeltsystemen worden ontwikkeld. In deze inventarisatie wordt de behoefte van koplopers meegenomen.
- ✓ LNV en de land- en tuinbouwsector inventariseren gezamenlijk welke groene middelen, methoden en alternatieve duurzame strategieën (moeten) worden ontwikkeld.

- ✓ Fedecom, LNV en de sectoren nemen samen het initiatief voor het opstellen van een op het UP Gewasbescherming aansluitend programma technieken. Een snelle validatie van technieken en maatregelen is onderdeel van het programma.

A | Transitie en chemische gewasbeschermingsmiddelen De land- en tuinbouwsector zet in op systeemveranderingen en op het verminderen van de milieu impact. Als in deze transitie de optelsom van weerbare gewassen, weerbare teeltsystemen en andere groene methoden en middelen nog niet voldoende is om gewassen en teelten effectief te beschermen, kunnen gericht chemische gewasbeschermingsmiddelen worden ingezet.

We maken de volgende afspraken:

- ✓ De land- en tuinbouwsector maakt voor deze aanpak van de transitieperiode afspraken met relevante partijen, zoals ketens, kennisinstellingen, overheden en ngo's.
- ✓ De sectoren gaan in gesprek met fabrikanten van chemische gewasbeschermingsmiddelen over het beschikbaar blijven van de beschermingsmiddelen. LNV draagt conform de reguliere procedures zorg voor de toelating van de middelen als de middelen voldoen aan de toelatingseisen.
- ✓ LNV zet zich in voor voldoende capaciteit bij het Ctgb, met name gericht op de inzet voor middelen met een lage milieu impact.
- ✓ LNV draagt zorg voor het vergroten van de capaciteit bij NVWA voor het behoud van markttoegang (fytoosanitair) en voor het borgen van plantgezondheid op het gebied van duurzame gewasbescherming. Deze capaciteit dient geoormerkt te zijn voor deze doelen.
- ✓ LNV, ketenpartijen, Croplife NL, Artemis en Agrodis maken afspraken om (nieuwe) groene middelen na indiening van de dossiers eerder en sneller op de markt te brengen.
- ✓ LNV maakt afspraken met de keten en andere partijen, zoals mechanisatiebedrijven, advies- en onderzoeksorganisaties, over het ontwikkelen en verspreiden van kennis van verduurzaming van teelten en van alternatieve en duurzame strategieën.

Bodem, mest en gewasbescherming

B | Transitierisico's Boeren en tuinders moeten worden gestimuleerd om te werken volgens de best bewezen praktijk, waarbij deze BAP's geen teeltsystemen voorschrijven. Ze ondersteunen innovaties door bedrijven, waarmee zij risico's effectief kunnen beheersen én voldoende verdienen.

We maken de volgende afspraken:

- ✓ Een instrument als een transitieverzekering is nodig als financieel vangnet waarmee risico's kunnen worden opgevangen. LNV, land- en tuinbouwsector en ketenpartijen onderzoeken of deze verzekering een toepasbaar instrument is en/of welke alternatieven hiervoor mogelijk zijn.
- ✓ Het resultaat van de impactanalyse en de BAP kan zijn dat er uiteindelijk geen oplossing bestaat voor een knelpunt onder het overgangsbeleid. Dan wordt nader vastgesteld op welke wijze een teler gecompenseerd kan worden gedurende de transitieperiode waarin de teler overschakelt naar een andere teelt of een ander teeltsysteem.
- ✓ Ketensamenwerking wordt gestimuleerd door langjarige afspraken te maken tussen producenten en afnemers. De land- en tuinbouwsector, ketenpartijen en de LNV maken hiervoor samen afspraken.
- ✓ Om te voldoen aan milieu- en KRW-doelen:
  - a. Er wordt ingezet op het versterken van handhaving en toezicht op de (individuele) naleving van milieu- en KRW-doelen. LNV maakt afspraken over het verbeteren van de handhaving en toezicht, gericht op een betere samenwerking tussen waterschappen, omgevingsdiensten, provincies, gemeenten en NVWA.
  - b. Er wordt ingezet op en borgen van milieu- en KRW-doelen middels doelsturing en individuele doelen en afspraken op bedrijfsniveau. Telers moeten weten wat de waterkwaliteitsopgave in een gebied is en wat de opgave op bedrijfsniveau is en hoe ze die kunnen invullen. Als het bekend is welke opgave een boer en tuinder heeft, wordt hij gestimuleerd om de juiste maatregelen te nemen. In de transitieperiode is een (private) gecontroleerde distributie mogelijk een geschikt instrument: voor middelen waarbij sprake is van normoverschrijdingen kunnen alleen ondernemers die aantoonbaar aan de milieu- en KRW-doelen bijdragen chemische gewasbescherming aankopen en toepassen. Ook kunnen ketenpartijen hierbij een rol spelen door aanvullende voorwaarden te stellen aan het afnemen van producten.

C | Gezamenlijk inzetten op MIG De milieu-indicator gewasbescherming (MIG) kan een belangrijke bijdrage leveren aan het realiseren van milieudoelen. Daarom hebben de sectoren zelf het initiatief genomen om te komen tot afronding en implementatie van de MIG. De MIG is bedoeld als tool voor de ondernemingen om de milieu impact in beeld te brengen en waar mogelijk te verlagen. Gestreefd wordt naar invoering in de tweede helft van 2024, met name onder bestaande schema's (MPS, On the Way to Planetproof, VVAK/BMA).

We maken de volgende afspraken:

- ✓ LNV participeert in de afronding en het toepassen van de MIG en committeert zich om uit te gaan van milieu impact in plaats van gebruikte hoeveelheden.
- D | Aanvullende afspraken**
- ✓ In het Uitvoeringsprogramma (UP) gewasbescherming 2030 staat een groot aantal onderwerpen waar zowel sector als overheid mee aan de slag willen. De sector en LNV stellen prioriteiten in de actiepunten. De UP-partners maken extra uitvoeringscapaciteit beschikbaar voor het projectmatig uitvoeren van de acties. De partijen nemen zelf de verantwoordelijkheid voor de financiering van de capaciteit.
  - ✓ We gaan versneld inzetten op nieuwe veredelings technieken binnen de Europese context, onder voorwaarde dat (a) het genetisch materiaal vrij toegankelijk blijft, (b) de biodiversiteit niet verder onder druk komt te staan, (c) producten gemaakt met bijvoorbeeld CrisprCas door de hele keten traceerbaar en herkenbaar voor de consument zijn en (d) er afspraken komen over vermenging van biologische producten met dergelijke producten.
  - ✓ Er komt (indien de sector dat wenst) onafhankelijk vergelijkend rassenonderzoek voor bestaande en nieuwe gewassen.
  - ✓ Er komt financiële steun voor non-productieve investeringen en deels productieve investeringen (mechanische apparatuur, bodembewerking etc.) via een laagdrempelige regeling die meerjarig opengesteld is. Via ketenpartijen (zoals coöperaties) kan ook aan collectieve inkoop worden gedaan om de prijs te drukken en om op grotere schaal gericht teelten en teeltbedrijven te verduurzamen.
  - ✓ We versterken biodiversiteit op en in de omgeving van bedrijven. Deze gezamenlijke aanpak is gericht op herstel en versterking van zowel de biodiversiteit als van de plantgezondheid.

6

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

In het NPLG zijn de doelen voor het landelijke gebied beschreven voor natuur, water en klimaat. Provincies richten hiervoor gebiedsprocessen in die in afstemming met gebiedspartners leiden tot gebiedsprogramma's. Deze gebiedsprogramma's brengen in beeld welke maatregelen, instrumenten en middelen nodig zijn om de doelen in het gebied te behalen. De inzet van de agrarische sector is onmisbaar voor het behalen van ecologische doelen en voor een landelijk gebied. Daarom moeten instrumenten in het Landbouwakkoord ook onderdeel worden van de gebiedsprogramma's. Denk daarbij aan normering (veevoer, stallen, dieren aantallen) en regelingen (ecosysteemdiensten, stoppers, verplaatsers). Deze generieke maatregelen komen samen op gebiedsniveau, waarbij de provincies in gebiedsprogramma's in beeld brengen op welke wijze zij de landelijke regelingen inzetten ten behoeve van doelbereik. Daarnaast kunnen provincies gebiedspecifieke afwegingen maken en maatregelen nemen. Akkoordpartijen committeren zich aan de gezamenlijke intentie dat de generieke en gebiedspecifieke maatregelen samen leiden tot volledig doelbereik.

De kwaliteit van veel Nederlandse natuurgebieden is onvoldoende. Dat komt voor een belangrijk deel omdat de water- en milieucondities onvoldoende zijn. Langjarige instandhouding in goede staat is daardoor niet verzekerd, waardoor ook de kosten voor beheer onnodig hoog zijn. Belangrijk is de condities binnen de natuurgebieden te verbeteren en de invloed van buitenaf te verminderen.

De deelnemers aan het Landbouwakkoord erkennen dat het op orde brengen van die condities voorwaardelijk is voor een goede ontwikkeling en gunstige staat van instandhouding. Zij hebben ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid een rol en belang om hieraan bij te dragen. Het op peil brengen van biodiversiteit, water en klimaatbestendigheid is ook noodzakelijk voor de landbouw zelf, bijvoorbeeld vanwege het belang van voldoende bestuivers voor gewassen, of vanwege beschikbaarheid van zoetwater.

Bij het treffen van maatregelen voor natuur, klimaat, milieu en water gaat het om maatregelen die onderbouwd effectief zijn. De deelnemers onderschrijven dat beperkingen op landbouwgronden alleen gewenst zijn als dat noodzakelijk is vanuit de doelen. Het is steeds de kunst om daarvoor de optimale balans te vinden.

In de gebiedsprocessen van provincies wordt duidelijk welke oplossingen werken in een gebied en waar er beperkingen zullen ontstaan voor de landbouw. Die beperkingen kunnen forse impact op boeren hebben, zeker als zij eigenaar zijn van de grond. Het kan de mogelijkheden beperken om

een economisch gezond boerenbedrijf te kunnen hebben. Daarom hebben we hier veel over gesproken. We zijn tot de volgende afspraken gekomen over hoe we omgaan met beperkingen en hoe we ondernemers die in het gebied blijven boeren een goede toekomst geven. Dit is in aansluiting op de afspraken in het NPLG.

Maatwerk: ondernemen met natuur

Er zijn kwetsbare gebieden waar het landbouwkundig gebruik zal veranderen met het oog op de ecologische doelen. Dit zou aan de orde kunnen zijn voor veenweidegebieden, beekdalen, hoge zandgronden en gebieden in de nabijheid van Natura 2000, die in het NPLG geduid worden als overgangsgebieden. Provincies brengen onderbouwd de gebieden en opgaven in beeld.

In het coalitieakkoord wordt gesproken over 'landschapsgrond'. De term landschapsgrond suggereert een instrument waarbij generiek beperkingen worden gesteld aan landbouwkundig gebruik en ook generiek wordt afgesproken welke ruimtelijk, financieel en juridisch instrumentarium ingezet wordt. Door die 'keurslijf' benadering roept de term landschapsgrond weerstand op bij partijen. Zij zijn het erover eens dat per gebied bepaald moet worden welke afspraken over doelen, maatregelen, instrumenten en landbouwkundig gebruik nodig zijn en hoe deze geborgd worden. Om die reden kiezen partijen voor een ander type afspraken in/voor deze kwetsbare gebieden. Wij bundelen die onder de term 'ondernemen met natuur'. Voor deze opgaven spreken we af dat in de afweging en uitwerking in ieder geval de volgende stappen gezet worden:

STAP 1: Provincies bepalen welke opgaven (stikstof, natuur, water, klimaat) behaald moeten worden in de gebiedsprocessen.

De provincies werken de plannen op gebiedsniveau uit. Zij brengen daarbij zowel de opgaven als de ligging van de gebieden waar de opgaven spelen in beeld.

STAP 2: Gebiedspartijen maken in gebiedsprocessen een plan met vrijwilligheid als vertrekpunt.

Op basis van de in het gebied vastgestelde doelen maken gebiedspartijen onder regie van de provincie maatwerkafspraken over hoe de doelen worden bereikt, hoe deze financieel mogelijk worden gemaakt en hoe deze langjarig worden geborgd. Uitgangspunt voor de te maken afspraken is dat de doelen worden gehaald met toekomstperspectief voor de blijvende agrariërs en leefbaarheid in het gebied. Dat wil zeggen dat de blijvende agrariërs worden ondersteund met instrumentarium en (financiële) middelen bij

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

de noodzakelijke aanpassing in de bedrijfsvoering die wordt ingegeven door de te behalen omgevingsdoelen.

- ✓ Afspraken over beperkingen en oplossingen worden in de gebiedsprocessen gemaakt, zodat ze logisch zijn vanuit de ecologische doelen én het gebied perspectief geven. We zorgen voor instrumentarium waardoor financiële achteruitgang ten gevolge van de noodzakelijke aangepaste bedrijfsvoering voor blijvende boeren voorkomen wordt.
- ✓ Het vertrekpunt voor afspraken over de beperkingen die in een gebied of per bedrijf gaan gelden, is vrijwilligheid.
- ✓ Boeren worden in het gebiedsproces in gelegenheid gesteld met voorstellen te komen voor ‘ondernemen met natuur’. Provincies nemen – na toetsing op effectiviteit – deze afspraken op in hun gebiedsprogramma.
- ✓ Of doelstellingen individueel en/of collectief worden opgepakt, is een uitkomst van het gebiedsproces.

STAP 3: Partijen spreken af hoe deze afspraken financieel geïnstrumenteerd worden.

Dat kan bijvoorbeeld door beloningen uit de markt (bijvoorbeeld omschakeling naar biologisch), afwaardering van gronden en/of het uitkeren van planschade en langjarige beloning van ecosysteemdiensten. Ook zijn vergoedingen voor de kosten die worden gemaakt bij inrichting van de grond en steun bij investeringen op het bedrijf mogelijk.

- ✓ De beperkingen die gaan gelden in een gebied zorgen meestal voor extra kosten of verlies van inkomen voor de agrariër. Omdat deze beperkingen zijn aangegaan vanwege de (wettelijke) noodzaak om maatschappelijke doelen op gebied van natuurherstel, waterkwaliteit en klimaat te halen, is financiële ondersteuning wenselijk en nodig. Daarom begeleidt de overheid agrariërs bij deze transitie met de daarbij behorende instrumenten en (financiële) middelen.
- ✓ De ondersteuning kan bestaan uit een eenmalig bedrag (zoals afwaardering of een investeringssubsidie), een langjarige beloning (bijvoorbeeld in de vorm van beloning voor ecosysteemdiensten) of een combinatie hiervan.
- ✓ Indien de bedrijfscontinuïteit in gevaar komt, kunnen provincies voor zover dit niet behoort tot het reguliere ondernemersrisico via het PPLG verplaatsing, aankoop tegen volledige of gedeeltelijke schadeloosstelling en aanpassing van bedrijfsvoering faciliteren.

- ✓ De afspraken worden langjarig gemaakt. Daar hebben zowel de boer, de natuur als de leefbaarheid van het gebied baat bij.

STAP 4: Vervolgens spreken partijen af hoe zij de gemaakte afspraken juridisch en langjarig borgen.

De deelnemende partijen van het Landbouwakkoord vinden het borgen van de afspraken in de gebiedsprocessen noodzakelijk. Voor boeren om vooraf duidelijke afspraken te hebben over vergoedingen, beloningen en verplichtingen. Voor de natuur en het gebied de zekerheid dat afspraken niet teruggedraaid worden. En voor de overheid om het doelbereik te borgen en juridisch houdbare vergunningverlening op gang te brengen en te houden. En tenslotte zijn er ook praktische redenen: in veel gevallen is bijvoorbeeld aanpassing van het grondwaterpeil nodig en dat vereist langjarig geborgde afspraken.

Borging kan via verschillende routes:

- de planologie door een nadere invulling/omschrijving van de (agrarische) bestemming in het omgevingsplan en/of een peilbesluit van het waterschap;
- kadastraal vastleggen van kettingbedingen en/of kwalitatieve verplichtingen;
- langjarige vergoedingsafspraken (inclusief indexering) of (pacht)contracten.

Ook andere borgingsinstrumenten zijn denkbaar. Dit is maatwerk. Afspraken worden op gebieds- en/of bedrijfsniveau geborgd. Op gebiedsniveau in een overeenkomst tussen provincie en (de gezamenlijke) agrariërs in het gebied en op bedrijfsniveau in overeenkomsten tussen provincie en agrariërs m.b.t. beloning, compensatie etc. Tenslotte worden ook afspraken gemaakt over monitoring en bijsturing van doelbereik.

Voor de stappen 1 t/m 4 wordt bij aanvang van het gebiedsproces een uiterlijke termijn afgesproken waarbinnen de geborgde afspraken tot stand komen en in uitvoering genomen worden.

STAP 5: Inzet minder vrijblijvend instrumentarium met rechtszekerheid.

Er kan ook een situatie ontstaan dat de borging nodig is omdat er in een gebied onvoldoende zelfrealisatie is, ondanks een zorgvuldig proces en een groot draagvlak onder de andere betrokkenen. Of dat het gebiedsproces niet leidt tot vrijwillige afspraken waarmee de doelen kunnen worden gehaald. Dan kan de provincie minder vrijblijvend

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

instrumentarium inzetten, zoals de WILG (participatieve wettelijke herverkaveling), of het planologisch vastleggen van gebruiksvoorschriften. Het is wenselijk dat aan het begin van een gebiedsproces duidelijk is welke instrumenten de provincie in dat geval als borging zal inzetten.

Deze stappen hoeven niet volgtijdelijk te worden doorlopen.

Waarborging van een zorgvuldig gebiedsproces met een sociaaleconomische impactanalyse (brede welvaart en verdien capaciteit) en een individuele agro-economische analyse van de NPLG-gebiedsprogramma's

Er hangt veel van de gebiedsprocessen af. Het doel van deze processen is om met de partijen in een gebied afspraken te maken over oplossingen voor de ecologische uitdagingen en om blijvende boeren bedrijfseconomisch en het gebied sociaaleconomisch perspectief te bieden. Hoe deze processen eruit gaan zien, zal per gebied verschillen. Maar om tot een zorgvuldig en vertrouwen gevend proces te komen, hebben de partijen de volgende proces-criteria afgesproken waar de NPLG-processen aan moeten voldoen:

- I Belangrijke randvoorwaarde is dat de landbouw nadrukkelijk onderdeel is van dit proces. Daarom moeten alle betrokken boeren in het gebied in staat gesteld worden mee te doen. Natuur en landbouw moeten elkaar ontmoeten en in de relatie met elkaar investeren.
- I De plannen moeten niet alleen op de ecologische doelen een onafhankelijke toets krijgen, maar ook op het sociaaleconomische en agro-economische effect (de gevolgen voor bedrijven en de leefomgeving).

Met de onderstaande afspraken dragen we bij aan het perspectief voor de blijvende agrarische sector in de gebieden. Bovendien biedt het provinciale bestuurders de juiste informatie over de in te dienen gebiedsprogramma's. Hierdoor kan een optimaal maatregelenpakket ontstaan waarmee de ecologische doelen worden behaald én de blijvende boeren en tuinders zicht blijven houden op een rendabele bedrijfsvoering. Met andere woorden, een zo optimaal mogelijke sociaaleconomische impact binnen budget.

We spreken het volgende af:

- ✓ We willen dat de agrarische sector na de gebiedsprocessen een goede uitgangspositie heeft om door te gaan
  1. Randvoorwaarde voor een goede gebiedsgerichte aanpak is dat blijvende boeren en tuinders in gebiedsprocessen zicht hebben op een rendabele

bedrijfsvoering en daarmee een gezond verdienvermogen, met behulp van de instrumenten in de NPLG-gereedschapskist.

2. Op dit moment is dit staand beleid:
  - a. De provincies zullen in hun gebiedsprogramma's een sociaaleconomische impactanalyse uitvoeren. De sociaaleconomische impactanalyse bestaat uit twee sub-analyses:
    - i. een brede welvaartsanalyse (methode ontwikkeld door WUR, vooral kwalitatief);
    - ii. een analyse van de verandering in gemiddelde verdien capaciteit van blijvende agrarische ondernemers per deelsector op gebiedsniveau (WUR ontwikkelt voor gezamenlijke provincies methodiek).
  - b. De uitkomsten van deze sociaaleconomische impactanalyse worden door het Rijk meegewogen in de integrale beoordeling van de gebiedsprogramma's.
3. Akkoordpartijen willen aanvullend dat elke ondernemer zelf kan besluiten een agro-economische analyse uit te voeren (ontwikkelen die de mogelijkheid geeft aan individuele blijvende boeren of tuinders) om te toetsen wat de nog te nemen maatregelen en/of de toepassing van de door de boer gekozen instrumenten uit het gebiedsplan voor hun verdienvermogen betekent, rekening houdend met jaarlijkse indexatie.
  - a. Verdienvermogen wordt gemeten aan cashflow⁶ per individuele ondernemer.
  - b. De analyse kan voordat de provincies het gebiedsplan vaststelt plaatsvinden op basis van een gestandaardiseerd overzicht. Daarbij vergelijkt de ondernemer zijn cashflow met zijn nieuwe financiële positie, na doorrekening van de nog te nemen maatregelen en/of de toepassing van de door de boer of tuinder gekozen instrumenten uit het gebiedsplan, rekening houdend met jaarlijkse indexatie.
  - c. Het gestandaardiseerde overzicht van de cashflow van een ondernemer wordt als volgt gemaakt:
    - i De vijfjarig gemiddelden van de volgende onderdelen uit de boekhouding van een ondernemer:
      1. Opbrengsten
      2. Kosten
      3. Rentekosten
      4. Afschrijvingen
      5. Aanwas
      6. Mutaties voorraden

⁶ De formule voor cashflow = Bruto bedrijfsresultaat – aanwas – mutaties voorraden + afschrijvingen.

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

- ii. De ontstane opbrengsten minus kosten, minus rentekosten, minus afschrijvingen, minus aanwas en minus mutaties voorraden zullen leiden tot het gemiddelde bruto bedrijfsresultaat.
  - iii. Op deze manier kan de gemiddelde cashflow berekend worden.
  - d. Voor deze analyse kan gebruik gemaakt worden van een bedrijfsadviseur, al dan niet met subsidie vanuit de overheid (bijv. via de SABE en de regeling voor sociaaleconomische begeleiding).
4. Elke individuele ondernemer heeft tot een door provincies aan te geven moment (aansluitend op de timing van het NPLG) de mogelijkheid om op zijn situatie een agro-economische analyse uit te voeren, voorafgaand aan de vaststelling van het gebiedsplan door de provincie. Als uit deze analyse blijkt dat hun verdienvermogen erop achteruitgaat door de plannen voortvloeiend uit de gebiedsgerichte aanpak, gaat de provincie na of en zo ja welke aanvullende maatregelen er getroffen dienen te worden in de vorm van flankerend beleid⁷ of en zo ja welke bijstelling van het gebiedsprogramma anderszins noodzakelijk is, om een rendabele bedrijfsvoering mogelijk te maken. De door de provincie geboden handvatten moeten serieuze en realistische opties zijn die het verdienvermogen van de desbetreffende boer of tuinder kunnen verbeteren.
5. Boeren en tuinders die met een negatieve agro-economische analyse de provincies vragen om hulp zullen de handvatten die de provincie hen vervolgens aanreikt serieus overwegen. Zo niet, dan kan een provincie alsnog besluiten het gebiedsplan goed te keuren.

- ✓ We willen een onafhankelijke toets op de sociaal-economische impactanalyse (brede welvaart en verdien capaciteit) en afhandeling van de agro-economische analyse(s)
  - 1. Akkoordpartijen vinden dat onafhankelijke advisering aan de provincies over de toepassing, uitvoering en afhandeling van zowel de sociaaleconomische impactanalyse (brede welvaart en verdien capaciteit) en de agro-economische analyse(s) gewenst is.
  - 2. Daarom richt het Rijk, in samenspraak met provincies, een onafhankelijk agro-economisch adviesorgaan in, gefinancierd door het Rijk. De inrichting van het orgaan wordt in samenspraak met sectorale partijen vastgesteld.
  - 3. Dit adviesorgaan toetst drie zaken voorafgaand aan de vaststelling van het gebiedsplan en brengt daarover

ofwel een positief danwel een negatief advies uit aan de provincies:

- a. Is de sociaaleconomische impactanalyse (brede welvaart en agro-economische analyse) door de provincies in de gebiedsgerichte aanpakken op een juiste wijze toegepast en uitgevoerd?
  - b. Zijn de agro-economische analyse(s) op een juiste wijze afgehandeld door de provincies in de gebiedsgerichte aanpakken?
  - c. Hebben blijvende boeren of tuinders in gebiedsprocessen zicht op een rendabele bedrijfsvoering en daarmee een gezond verdienvermogen?
4. De provincie weegt het onafhankelijke advies nadrukkelijk mee bij de besluitvorming over het gebiedsprogramma. Provincies kijken bij een negatief agro-economisch advies naar alternatieven.
5. Daarnaast betrekken kennisinstituten die Rijk en de Landbouwakkoordtafel adviseren agro-economische aspecten bij hun integrale advies (ex ante evaluatie).

Instrumenten in de NPLG-gereedheidskist

Partijen in gebieden werken in gebiedsprocessen een plan uit hoe die doelen te bereiken, met vrijwillige basis als uitgangspunt. Vervolgens spreken partijen in het gebied af hoe deze afspraken financieel uitvoerbaar worden. Dat kan via vergoedingen uit de markt of op basis van vergoedingen vanuit de overheid. Provincies hebben op basis van het NPLG en de Omgevingswet een mix van instrumenten tot hun beschikking.

Die instrumenten bestaan op hoofdlijnen uit:

- Herwaardering/afwaardering/verwerving van grond, bijvoorbeeld als die door peilverhoging permanent van agro-economische waarde verandert.
- Een grondbank die gronden aankoopt en uitgeeft (pacht of terugverkoop).
- Planschade bij wijziging bestemmingsplan.
- Financiële compensatie bij bijvoorbeeld peilbesluit.
- Vergoeding voor kosten voor eventuele herinrichting van grond, inclusief aanleg landschapselementen.
- Ondersteunen van omschakeling, verplaatsing en extensivering (bijvoorbeeld omschakelfonds en verplaatsingsregeling).

⁷ Zie hiervoor de instrumenten in de NPLG-gereedheidskist.

Oplossingen en uitdagingen in de gebieden: afspraken voor natuur, klimaat, milieu en water met perspectief voor blijvende boeren en tuinders

- Langjarige vergoeding voor ecosysteemdiensten, zoals het ANLb.
- Vrijwillige kavelruil (artikel 12.44 Omgevingswet).
- De mogelijke inzet van het landinrichtingsinstrument (artikel 12.4 Omgevingswet).
- Regelingen om beëindiging financieel te ondersteunen.
- Procesmiddelen (geld voor ondersteuning boeren en tuinders, onderzoek etc.).
- Ondersteuning van juridische erkenning van natuurinclusieve, multifunctionele en biologische bedrijven en jonge boeren.

Voor de financiële dekking van bovenstaande instrumenten verwijzen wij naar de financiële tabel in de bijlage.

7

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

In het Landbouwakkoord maken we afspraken over de toekomst van de landbouw in Nederland waarbij die landbouw in balans is met de natuur en omgeving. Daarmee zetten we grote stappen voor de ecologische, economische en maatschappelijke doelen. Het bereiken van de nationale doelstellingen begint in de gebieden. In het Nationaal Programma Landelijk gebied (NPLG) zijn de maatschappelijke doelen op het gebied van natuur (waaronder stikstof), klimaat en water gedefinieerd. Het Landbouwakkoord bevat keuzes en instrumenten waardoor de landbouw kan bijdragen aan deze opgaven, mét perspectief en verdienvermogen voor de landbouw.

De keuzes krijgen uiteindelijk vorm in gebieden, waar rekening gehouden wordt met regionale verschillen in opgave, bodem- en watersysteem en agrarische structuur. Provincies richten hiervoor gebiedsprocessen in die in afstemming met gebiedspartners leiden tot gebiedsprogramma's. Deze gebiedsprogramma's brengen in beeld welke maatregelen, instrumenten en middelen nodig zijn om de doelen in het gebied te behalen. Het NPLG stelt rechtstreeks kaders voor het gebiedsproces. De inzet van de agrarische sector is onmisbaar voor het behalen van ecologische doelen en voor een vitaal landelijk gebied. Daarom moeten instrumenten in het Landbouwakkoord ook onderdeel worden van de gebiedsprogramma's.

Het akkoord beschrijft de manier waarop de landbouwsector zijn bijdrage levert aan de grote opgaven van natuurherstel, water en klimaat. NPLG, Landbouwakkoord en gebiedsprogramma's leiden daarmee in samenhang tot het bereiken van de ecologische, economische en maatschappelijke doelen. Ook andere programma's dragen bij aan de realisatie van de ecologische doelen. Voor de realisatie van natuurdoelstellingen is bijvoorbeeld naast het NPLG, Landbouwakkoord en gebiedsprogramma's ook inzet van het Nationaal Strategisch Plan GLB, het Programma Natuur en het Natuurpact nodig. Voor de waterkwaliteit geldt dit bijvoorbeeld voor het 7e Nitraat Actieprogramma en de stroomgebiedbeheerplannen. Dit akkoord heeft niet de 'opdracht' om de volledige opgave op natuur, klimaat, milieu en water op te lossen, maar levert wél een belangrijke bijdrage.

Dit hoofdstuk beschrijft de doelen voor de landbouw, in welke mate en langs welke maatregelen die doelen gerealiseerd worden én hoe realisatie van de doelstellingen geborgd is. Met de afspraken in het Landbouwakkoord en de uitvoering van vastgesteld beleid, levert de landbouw voor een groot deel haar bijdrage aan de realisatie van de ecologische doelen. We gaan eerst in op de economische

en maatschappelijke doelen, daarna volgen de ecologische doelen. Tot slot staan we stil bij de borging.

7.1 DE ROUTE NAAR VERDIENVERMOGEN VOOR ONZE BOEREN

Boeren en tuinders hebben passie voor hun vak, hun manier van leven. Ze genieten van het ondernemerschap en de vrijheid die daarbij hoort. En tegelijkertijd van het vaste ritme van de seizoenen, van het werken met dieren en planten die afhankelijk zijn van de zorg van de ondernemer. Werken in en met de natuur – dat is waarvoor onze boeren en tuinders, kwekers en telers voor dag en dauw opstaan. Ondernemerschap doet een beroep op creativiteit en aanpassingsvermogen. Dat geldt voor elke ondernemer en met alle opgaven die er zijn in hoge mate voor boeren en tuinders. Dat vraagt niet alleen om inzet van de boer, maar ook van de keten en de overheid.

Dit Landbouwakkoord wil boeren en tuinders het langdurige perspectief bieden dat het lonend is om in ons land te (blijven) boeren. Bij duurzaamheid gaat het immers niet alleen over ecologische doelstellingen om de agrarische sector 'schoner' en 'groener' te maken; het gaat nadrukkelijk ook over duurzame verdienmodellen voor agrarische ondernemingen. Die verdienmodellen moeten solide en toekomstbestendig zijn, met name voor de jonge generatie boeren en tuinders. Daarbij gaat het over een goede boterham maar ook over eerlijke prijzen en maatschappelijke waardering. Het Landbouwakkoord schrijft niet voor hoe boeren en tuinders hun bedrijf moeten runnen, maar ondersteunt ondernemers in het maken van keuzes.

Onze boeren en tuinders zijn trots op hun bedrijven. Het zijn vaak gezinsbedrijven waar de volgende generatie alweer klaar staat. Zij bouwen letterlijk voort op het werk van hun ouders en grootouders, om het vervolgens weer aan hun kinderen te kunnen doorgeven.

Ondernemen betekent voor hen: kansen zien. Ook in een periode van onzekerheid en polarisatie willen onze boeren duidelijkheid. Er is niet één weg die voor iedereen past. Tussen sectoren, maar ook binnen sectoren is er grote diversiteit. Ondernemerschap betekent meer dan alleen kennis en kunde om de boerderij draaiend te houden. Het gaat ook over innovatie, creativiteit en lef. Innovatiekracht staat voor veel ondernemers bovenaan. Maar ook natuur- en landschapsbeheer, efficiency en schaalvergroting en betere marketing en communicatie bieden perspectief.

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

Functie en blijvende meerwaarde van de land- en tuinbouw

Boeren en tuinders zijn ook gemotiveerd vanuit hun verbondenheid met de samenleving. Elke dag weer werken aan goed, lekker en gezond eten. Je inzetten voor een groen landschap, bloemen en planten in huis en voor een vitaal platteland waarmee mensen verbonden zijn. Daarom is het geven van een economisch perspectief in het Landbouwakkoord niet alleen belangrijk voor de bedrijven zelf, maar voor de gehele agro-(kennis)infrastructuur en de samenleving als geheel.

Voedsel en voedselzekerheid is een belangrijk onderdeel van deze meerwaarde. De Nederlandse agrosector heeft de ambitie om in 2040 op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau nog steeds in te staan voor voedselzekerheid door de productie van veilig, gezond en betaalbaar voedsel.

Een tweede belangrijke meerwaarde is de kennis en kunde die het agrofoodcluster heeft als ontwikkelaar en maker van duurzame producten en duurzame waardenketens die zowel ons eigen land als het (vooral nabije) buitenland bedienen. We hebben de ambitie om ook in 2040 wereldleider te zijn, waardoor we de kennis en kunde hebben om de wereld te voeden met een agrofoodcluster dat wordt gedragen door sterke, ondernemende familiebedrijven en coöperaties, die zowel nationaal als internationaal opereren.

Ten derde draagt de land- en tuinbouw bij aan biodiversiteit en landschapsbeheer (groene en blauwe diensten) en maatschappelijke diensten zoals zorg, educatie en recreatie.

Tenslotte zal de gehele Nederlandse land- en tuinbouwsector ook in 2040 een aantrekkelijke 'maaksector' zijn om in te ondernemen en te werken én is het een belangrijke drager van een vitaal en leefbaar platteland met meerwaarde voor:

- l ondernemerschap;
- l opeenvolgende generaties;
- l sociale cohesie en leefbaarheid;
- l een mooi landschap, mede beheerd door boeren, waarin landbouw en natuur geen harde scheiding meer kent;
- l gezonde biodiversiteit voor boer, dier en burger;
- l een stevige geopolitieke positie van zowel Nederland als de Europese Unie.

Perspectief voor 2040

De primaire sector zal in 2040 kleiner zijn dan nu, omdat het aantal boerenbedrijven verder afneemt, onder meer door vergrijzing en moeilijk te vinden bedrijfsopvolgers. Maar voor jonge boeren en tuinders die toekomst zien, maken we in dit

Landbouwakkoord afspraken die langdurige zekerheid bieden om te kunnen investeren in hun bedrijf. Boeren en tuinders moeten hun bedrijven makkelijk kunnen overdragen aan de volgende generatie. Hierin worden ze zowel fiscaal als financiering-technisch stevig ondersteund door het Rijk en door financiers.

Op nationaal niveau zien we dat de maatschappelijke verwachtingen die aan de landbouw worden gesteld, verschuiven van de vraag naar alleen voedsel en biobased grondstoffen voor industrie en energie naar integraal aandacht in het ondernemerschap voor natuurherstel en biodiversiteit, klimaat, bodem- en waterbeheer en dierenwelzijn. Dit vergt van boeren en tuinders een andere manier van werken, maar daarmee ook andere vormen van beloning. Het is niet realistisch om grote omslagen van partijen en sectoren te verwachten als daarbij niet een bijbehorende beloning wordt geboden. Verduurzaming van de voedselvoorziening is geen bedreiging, maar biedt volop kansen en mogelijkheden. Een meer duurzame bedrijfsvoering is ook onmisbaar om op maatschappelijk draagvlak te kunnen blijven rekenen.

Daarom zetten de ondertekenaars van het Landbouwakkoord in op:

- ✓ de land- en tuinbouw als - strategische - maaksector van onze voedselvoorziening en als belangrijke drager van natuur en landschap;
- ✓ een eerlijke, faire prijs voor gezond voedsel dat door markt- en ketenpartijen zijn weg vindt naar de Europese markt;
- ✓ reductie van emissies, schoon water, een rijk bodemleven, natuurherstel en biodiversiteit;
- ✓ gezonde dieren, sterke planten en weerbare teelten;
- ✓ benutting van de geopolitieke kracht van de land- en tuinbouw.

Principes voor duurzaam verdienvermogen

Een belangrijk doel van het Landbouwakkoord is ervoor te zorgen dat ondernemers op lange termijn een duurzaam verdienmodel kunnen realiseren en op korte termijn de omslag naar een duurzamer bedrijfsmodel kunnen doormaken. We maken daarom onderscheid tussen de transitieperiode en de periode daarna.

Daarbij hanteren we de volgende principes:

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

1. Na de transitieperiode moet de markt de prijs van duurzame (voedsel)productie betalen. De meerkosten van productie in balans met de natuurlijke omgeving zullen door ons allemaal gedragen moeten worden, niet alleen door de boer.
2. De samenleving vraagt van de boer meer dan voedsel en grondstoffen, namelijk ook zorg voor landschap en natuur, goede zorg voor dieren en water en andere diensten. Deze maatschappelijke diensten zijn slechts deels te vermarkten. Publieke diensten waar boeren en tuinders door de overheid voor worden beloond, moeten daarom worden beschouwd als structureel onderdeel van het verdienmodel.
3. We vergroten de transparantie voor en de bewustwording van consumenten, zodat de vraag naar duurzame producten toeneemt.
4. We maken afspraken om in de sector en de keten te kunnen blijven vernieuwen en innoveren. Hiermee komen ook toekomstige oplossingen voor vermindering van milieudruk of verlaging van kosten in beeld.

Afspraken

Betere prijs voor duurzame producten

De weg naar een nieuw evenwicht tussen duurzame productie en duurzaam verdienvermogen loopt via de markt en keten. Daarom hebben we afspraken gemaakt om voor de Nederlandse markt een (hogere) duurzaamheidsstandaard te ontwikkelen voor agrarische producten met de intentie om deze door te ontwikkelen naar een Europese standaard. Belangrijke afnemers van de boer en tuinder, onder meer de supermarkten, foodservice, de coöperaties en de verwerkers hebben toegezegd dat boeren en tuinders een redelijke meerprijs voor hun verduurzaamde productie gaan krijgen. Daarnaast zullen naar verwachting meer boeren en tuinders kunnen voldoen aan de eisen van keurmerken die verder gaan dan de algemene duurzaamheidsstandaard. Ook dat levert meer geld op. Ook ligt er een kans in het stimuleren van de vraag naar duurzaam geproduceerd voedsel. Keten en overheid gaan de vraag naar gezond en duurzaam geproduceerd voedsel van Nederlandse bodem stimuleren via gerichte campagnes.

Bevorderen ondernemersruimte voor multifunctionele landbouw en korte ketens

Een van de transitiepaden voor de landbouw is een meer divers bedrijf met maatschappelijke dienstverlening zoals toerisme, recreatie, zorg en educatie, diensten die vaak in een

private markt worden geregeld. Ook nevenactiviteiten zoals energieopwekking zijn mogelijk. Ondernemers lopen hierbij soms tegen problemen aan met vergunningen en belemmerende regelgeving. Om dit pad aantrekkelijker te maken, gaan we samen aan de slag om de belemmerende regels in kaart te brengen en zoveel mogelijk op te lossen. Ook wordt er gewerkt aan een handreiking die de ruimtelijke inpassing op het bedrijf makkelijker moet maken. Daarnaast hebben we afgesproken om samen met de Korte Keten Organisatie de korte ketens te stimuleren.

Beloning van maatschappelijke diensten

Boeren leveren een belangrijke bijdrage aan landschap, natuur en klimaatadaptatie (droogte, waterwinning) en -mitigatie (minder uitstoot broeikasgassen). Deze bijdrage voorziet in een behoefte van onze maatschappij, maar is niet altijd rechtstreeks te koppelen aan de landbouwproductie of private diensten als recreatie. Daarom kunnen de kosten die de boeren daarvoor maken niet altijd worden terugverdiend door een hogere prijs in de markt. We hebben in dit akkoord afspraken gemaakt over hoe boeren en tuinders hiervoor beloond kunnen worden. Daarmee worden deze diensten ook onderdeel van het economisch doelbereik van dit akkoord.

Financiële ondersteuning bij de transitiekosten

In een periode van transitie maken ondernemers kosten die zij niet geheel zelf kunnen dragen. Ook zullen hogere kostprijzen voor duurzamere productie niet onmiddellijk en volledig door de markt kunnen worden opgevangen.

Om de slag naar een duurzame productie van voedsel en diensten te maken, zullen er ook tijdelijk extra kosten zijn, zoals investeringen in emissiearme stallen, mestaanwendingstechnieken of investeringen in apparatuur voor precisie-landbouw. Verduurzaming is alleen begaanbaar als boeren en tuinders hun investeringen ook kunnen terugverdienen. Dat zal niet in alle gevallen volledig mogelijk zijn. Daarom hebben we in het akkoord afgesproken om voor deze investeringen subsidies van de overheid te verlenen. Boeren en tuinders die willen ontwikkelen zullen investeringen willen doen om duurzaam te intensiveren. Zij kunnen aanspraak maken op subsidies voor investeringen in 'best beschikbare technieken'. Ook voor weerbare teelten is financiële ondersteuning beschikbaar. De afgesproken omslag van middelsturing naar doelsturing zal het voor boeren mogelijk maken zo kosteneffectief mogelijk te verduurzamen.

Ook boeren die tijdelijk meerkosten hebben omdat zij willen omschakelen naar een andere, meer natuurinclusieve bedrijfsvoering zoals bijvoorbeeld biologisch, kunnen

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

op een bijdrage vanuit de overheid rekenen. In sommige gevallen kunnen vrijwillige afwaardering van gronden en/of financiële nadeelcompensatie nieuwe verdienmodellen mogelijk maken.

Ook banken zien voor zichzelf een rol. Zij willen ondersteuning bieden om boeren en tuinders door de transitieperiode heen te helpen, mits daar natuurlijk een deugdelijk ondernemingsplan onder ligt.

Ontsluiting van nieuwe markten

De ontwikkeling naar een circulaire economie biedt kansen voor het ontsluiten van nieuwe markten voor agrariërs zoals biobased grondstoffen en groen gas uit mest.

Het Rijk gaat deze markt vraag stimuleren met de introductie en aanscherping van eisen in bouwregelgeving. Het gaat om aanscherping en bredere toepassing van de milieuprestatie-eis van gebouwen en om introductie van een CO₂-eis. Hiermee wordt vraag in de Nederlandse markt gestimuleerd. In de klimaatafspraken is de afspraak om in 2030 2 miljard kuub groen gas te produceren. Dit biedt een inkomstenbron voor de afzet van mest.

Stimuleren kennisdeling en -ontwikkeling

De overheid verruimt de mogelijkheden voor coaching, (na)scholing en bedrijfsplanontwikkeling om nog beter te kunnen inspelen op (nieuwe) verdienmogelijkheden en technische ontwikkelingen.

Bedrijfseconomische toets

We zullen de ontwikkeling van de landbouwsector toetsen aan onze ambities. We vragen PBL, WUR en ACM om de voortgang en resultaten periodiek te monitoren. Daarbij wordt betrokken dat het Rijk, in samenspraak met provincies, een onafhankelijk agro-economisch adviesorgaan inricht dat onder meer de sociaaleconomische impactanalyse (brede welvaart en verdien capaciteit) op een juiste wijze toegepast en uitvoert ten behoeve van de gebiedsgerichte aanpakken (zie hoofdstuk 6).

Het is belangrijk om gedurende de transitieperiode en daarna het verdienvermogen van de agrarische sector goed en voortdurend te monitoren en te toetsen op de ambities voor de ontwikkeling van de sector die hierboven staat beschreven, om de 'landbouwhoofdtafel' in staat te stellen zo nodig bij te sturen. Deze monitoring zal zowel op nationale als regionale schaal moeten plaatsvinden, waarbij ook oog moet zijn voor de bandbreedte/spreiding binnen sectoren. Hiervoor zijn reeds indicatoren beschikbaar, zoals:

- Inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid⁸:
- Rentabiliteit⁹
- Liquiditeitspositie¹⁰
- Verder kan gebruik worden gemaakt van onderzoek over de margeverdelingen in de keten, de agro-nutri monitor¹¹

Deze lijst is niet uitputtend: bij de uitvoering van het Landbouwakkoord zal precies bepaald moeten worden met welke indicatoren de bedrijfseconomische effecten van het Landbouwakkoord gemonitord zullen worden. Daarbij is het belangrijk te vermelden dat er altijd een vertraging zit op de beschikbaarheid van deze indicatoren.

Ter reflectie op economisch doelbereik: Afspraken met economisch perspectief voor boeren

We staan voor een gezamenlijke opgave. We moeten allemaal onze verantwoordelijkheid nemen voor een landbouw die in ons land duurzaam kan voortbestaan – ecologisch duurzaam, bedrijfseconomisch duurzaam én maatschappelijk duurzaam. Er is daarbij niet één weg die gevolgd of één blauwdruk die gehanteerd moet worden, maar er is een scala aan ontwikkelpaden die voor boeren en tuinders openliggen.

Het toekomstige verdienmodel van boeren die zo werken dat zij de biodiversiteit versterken, de druk op het klimaat verminderen en de kwaliteit van bodem en water op en om hun bedrijf intact laten, zal worden gedragen door de markt en de overheid samen. Boeren en tuinders moeten vaste grond onder de voeten voelen: de zekerheid dat de weg die zij inslaan niet doodloopt op steeds veranderende regels, eisen en (financiële) voorwaarden. En de zekerheid dat zij in de transitie gesteund worden, met raad en daad, en ook voor de lange termijn voldoende verdienvermogen kunnen ontwikkelen om hun bedrijf op zekere dag te kunnen overdragen aan de volgende generatie. Daarvoor bieden de afspraken die in dit Landbouwakkoord zijn gemaakt de beste garantie.

Het is ook de hoofdtafel die hierop toeziet en zo nodig bijstuurt om de beschreven functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw en de afgesproken macro- en micro-economische doelen te borgen.

8 [Inkomen uit bedrijf op land- en tuinbouwbedrijven - De Staat van Landbouw, Natuur en Voedsel \(staatvanlandbouwnatuurenvoedsel.nl\)](#)

9 voor alle verschillende sectoren – link is specifiek naar akkerbouw: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpublID=2232&themalD=2272&indicatorID=2088>

10 van akkerbouw, melkvee, glastuinbouw en varkenshouderij – link is akkerbouw: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpublID=2232&themalD=2272&indicatorID=2065>

<https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpublID=2232&themalD=2272&indicatorID=7234&sectorID=2245>

11 [Agro-Nutri Monitor 2022 – Hoofdrapport Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en aankoopmotieven van biologische producten | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

7.2 DE LAND- EN TUINBOUW EN DE VERBINDING MET DE MAATSCHAPPIJ

In dit akkoord staan de verbetering van de kwaliteit van onze leefomgeving en het behoud van een vitale agri-food sector hoog op de agenda. De landbouw is echter niet los te zien van onze maatschappij. Zo is de sector beeldbepalend voor ons (cultuur)landschap en zorgt het mede voor sociale samenhang in het buitengebied. We willen daarom ook bijdragen aan 'maatschappelijke doelen' zoals een vitaal platteland en het versterken van de verbinding tussen stad en landelijk gebied. Ook de rol van de consument, die met andere keuzes een belangrijke bijdrage kan leveren aan de transitie van het landelijk gebied is hierbij belangrijk.

Er zit een aantal elementen in het akkoord die bijdragen aan deze doelen. Allereerst is er de forse investering die naar de sector gaat om de beweging te kunnen maken en daarmee duidelijkheid voor de toekomst creëert. De landbouw is een belangrijke drager van de vitaliteit van het landelijk gebied. De investering die we met ecosysteemdiensten en ANLb in het landschap doen, zullen een positieve bijdrage leveren aan de kwaliteit van het landschap. Door de stimulering van het economisch perspectief wordt ondernemerschap en werkgelegenheid binnen de landbouw en toeleverende diensten bevorderd. Met afspraken over bedrijfsopvolging en nieuwe toetreders, zorgen we ervoor dat het vak toegankelijk blijft voor nieuwe boeren. Ook de aandacht die het onderwijs geeft aan de land- en tuinbouw, en meer in het bijzonder voedselproductie en ondernemen met natuur, draagt bij aan het versterken van de verbinding tussen platteland en stad. En tot slot zijn bedrijven met multifunctionele landbouw en korte ketens een plek waar mensen kennis kunnen maken met de land- en tuinbouw.

We willen dat het landelijk gebied leefbaar is, een fijne plek om te wonen, te recreëren en te werken. Dit raakt onder andere aan bereikbaarheid, regionale economische ontwikkeling, toegang tot zorg, kunst en cultuur, sport en onderwijs. En veel partijen spelen hierin een rol; overheden, bedrijven en burgers zelf. Het kan per gebied verschillen wat leefbaarheid betekent en wat hiervoor nodig is. Hierdoor is leefbaarheid en 'brede-welvaart' een breed en complex thema. In het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) werkt het kabinet met verschillende partijen aan een transitie die integraal inzet op het gebiedsgericht behalen van doelstellingen op het gebied van natuur en stikstof, water, bodem en klimaat én die perspectief biedt aan agrarische ondernemers. Een duidelijk ontwikkelperspectief voor de landbouw is de sleutel naar doelbereik voor de opgaven uit het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG).

Deze transitie van het landelijk gebied heeft een grote impact op de omgeving, voor burgers, ondernemers en de maatschappij. Het kabinet heeft nadrukkelijk oog voor de effecten die met deze transitie gepaard gaan en het perspectief voor het landelijk gebied. Zo is vastgelegd dat de gebiedsprogramma's van provincies een sociaaleconomische impactanalyse bevatten, waarin de brede welvaartseffecten van het programma in kaart worden gebracht. De agro-economische effecten worden hierin meegenomen. De inzichten kunnen gebruikt worden voor het afwegen van maatregelen, bij het maken van keuzes in de manier waarop de doelen worden bereikt en welk flankerend beleid passend is.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft de (gevoelens over) leefbaarheid op het platteland onderzocht en beschikt over een grote hoeveelheid relevante data.

- ✓ Wij hebben het SCP gevraagd om – vooral ten behoeve van de gebiedsprocessen – een handreiking op te stellen met daarin de meest bepalende elementen van leefbaarheid op het platteland, de kritische succesfactoren daarbij en de wijze waarop participatie op dit punt vorm kan krijgen.

Dierwaardigheid

Eerder beschreven we dat de maatschappelijke interesse en verwachtingen over hoe voedsel wordt gemaakt, toeneemt. Dat geldt ook voor dierwaardigheid, waar de eisen hoger zullen worden. Dit maakt dierwaardigheid ook een belangrijke ontwikkelrichting, naast het voldoen aan milieunormen.

Als ondernemers investeren in bijvoorbeeld nieuwe stallen, doen ze dat voor de lange termijn. Daarom is het belangrijk dat duidelijk wordt wat de normen worden op het gebied van emissiereductie en dierwaardigheid. Remkes noemde dat de 'hele bocht' in beeld brengen. Investerings in moderne stallen moeten bijdragen aan emissiereductie én aan dierwaardigheid. Vaak gaat dat goed samen: een moderne, emissiearme stal met veel licht, scheiding van urine en mest en goede maatregelen tegen brandveiligheid is goed voor het welzijn van de dieren. Maar, zoals de sectortafels melkvee, pluimvee en varkenshouderij ook hebben aangegeven, kan meer ruimte per dier, het verstrekken van strooisel, aangepaste vloeren en toegang tot buitenlucht ook méér emissies per dier opleveren. De afweging welke maatregelen en investeringen nodig en mogelijk zijn, verschilt van sector tot sector en van bedrijf tot bedrijf.

Tegelijkertijd met de gesprekken over het Landbouwakkoord is gewerkt aan een Convenant Dierwaardigheid. Dit traject

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

is op het moment van het sluiten van het Landbouwakkoord nog niet afgerond. Vooruitlopend op het convenant gaan we uit van de volgende uitgangspunten.

- ✓ Om ondernemers te helpen met hun keuze zal er een ontwikkeltraject ‘Integraal duurzame houderijsystemen’ worden opgezet.

Dit bevat de volgende stappen:

1. Startpunt zijn stal- en houderijsystemen (of in een optimum van maatregelen of technieken) die zowel aan natuur- en milieudoelen als aan dierenwelzijn/diergerichte houderijsystemen bijdragen.
  2. Daar waar de ecologische- en dierwaardigheidsbelangen elkaar aanvullen en er ruimte is om een keuze te maken (bijvoorbeeld innovatieve maatregelen) wordt de meest dierwaardige keuze gemaakt.
  3. Daar waar belangen tegengesteld zijn (bijvoorbeeld meer ruimte per dier leidt tot meer emissies per dier) zal worden geborgd dat het doelbereik niet uit het zicht raakt. Hiertoe worden zo nodig alternatieve maatregelen getroffen. Bijvoorbeeld het (met subsidie) toepassen van nageschakelde technieken in combinatie met brongerichte maatregelen.
  4. Als belangen botsen en deze alternatieve maatregelen niet mogelijk of economisch haalbaar zijn, zal de minister op advies van experts en gehoord alle betrokken partijen een besluit nemen over hoe de doelen alsnog behaald moeten worden en wat hiervoor nodig is.
- ✓ In 2023 zal het kabinet eisen vaststellen ten aanzien van emissies rekening houdend met eisen van dierwaardigheid op basis van het Convenant Dierwaardigheid. Deze eisen zullen vanaf 2025 van toepassing zijn voor nieuwbouw en verbouw. Voor bestaande stal- en houderijsystemen zal een overgangperiode gelden, rekening houdend met gedane investeringen in relatie tot terugverdiëntijd.
  - ✓ In de tussentijdse periode (2023/2024) voeren partijen de maatregelen uit op het gebied van emissies en dierenwelzijn die op deze termijn haalbaar zijn.
  - ✓ Om bovenstaande ontwikkeling te ondersteunen zal LNV de benodigde maatregelen treffen; deze maken deel uit van de vormgeving van het convenant.

- ✓ Om bovenstaande ontwikkeling te ondersteunen zullen markt- en ketenpartijen de te ontwikkelen standaard duurzame landbouw en andere afspraken hierop aanpassen; zie afspraken markt en keten in het akkoord.

- ✓ Partijen werken deze aanpak voor het eind van 2023 verder uit.

Volksgezondheid – Maatschappelijke legitimatie

De volksgezondheid is een belangrijk onderdeel van de maatschappelijke legitimatie van de sector. Het belang van de bescherming van dier- en volksgezondheid is daarmee onlosmakelijk verbonden met een toekomstbestendige veehouderijsector en is daardoor onderdeel van het perspectief 2040. Een specifiek aspect voor het landelijk gebied is de wens van alle partijen om de geuroverlast te beperken (waarbij wordt uitgegaan van BBT). Dit is onderdeel van de toekomstbestendigheid van intensieve sectoren voor 2040. Voor het geurbeleid is relevant dat de rechter heeft bepaald dat de huidige regelgeving, de Wet geurhinder veehouderij, onvoldoende bescherming biedt tegen geurhinder. Daarom zal de regelgeving voor geurhinder aangescherpt worden. Voor fijnstof is relevant dat ook daarvoor gewerkt wordt aan aanpassing van de regelgeving, specifiek voor fijnstof uit pluimveestallen.

De uitbraken van de afgelopen jaren met vogelgriep en de COVID-19 pandemie hebben grote impact. Het is van belang voorbereid te zijn en te blijven op het risico op uitbraken met en verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers. Het Nationaal actieplan versterken zoönosenbeleid (2022) en het aangekondigde intensiveringsplan preventie vogelgriep geven hier onder andere invulling aan en ook binnen het NPLG zijn dierziekten, zoönosen en gezondheid omwonenden opgenomen.

7.3 BIJDRAGE AAN KLIMAAT, NATUUR, WATER EN MILIEU

De ecologische doelen komen voornamelijk voort uit de uitvoering van vastgestelde Europese natuur-, klimaat- en milieuwetgeving. Wij realiseren ons dat de opgaven groot zijn en moeilijk voor 2030 te halen. Dat wordt ook bevestigd door de appreciatie van de kennisinstellingen. Dat is zo met en zonder Landbouwakkoord. Het Landbouwakkoord zal erop zichzelf ook niet toe kunnen leiden dat de doelen volledig gehaald worden. Daar is ook ander beleid voor nodig zoals de plannen uit het Nationaal Programma Landelijk Gebied, de gebiedsprocessen, de aanpak piekbelasting en het Programma Natuur. De landbouw levert een noodzakelijke

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

bijdrage aan het halen van de ecologische doelen, maar is niet alleen verantwoordelijk voor de oplossing. Ook de bijdrage van andere sectoren is nodig.

We zien daarom twee type doelen. Ten eerste gaat het om doelen die volledig door de landbouw gehaald moeten worden. Dat betreft het terugdringen van uitstoot van gassen (ammoniak en broeikasgassen) uit de veehouderij en akkerbouw en de opslag van CO₂ in landbouwgronden. In de

tweede plaats zijn er doelen en ambities waar de landbouw een bijdrage aan moet leveren, maar die ook door andere sectoren gehaald moet worden. Dit gaat om waterdoelen en de overbrugging naar 30% gunstige staat van instandhouding van natuur.

Doelen voor de landbouw

De doelen die de landbouwsector zelfstandig moet halen zijn samengevat in onderstaande tabel.

OPGAVE	WAT WAS HET?	WAT MOET HET MAXIMAAL WORDEN?	HOEVEEL MOET HET DAN ANDERS?
Stikstof	106,2 Kton ammoniak in 2019	63,0 Kton ammoniak in 2030	43,2 Kton ¹² (41%) ammoniak in 2030 t.o.v. 2019
Klimaat (uitstoot)	Circa 26 Mton CO ₂ -eq. in 2021 ¹³ Waarvan 6,5 Mton CO ₂ -eq. in de glastuinbouw ¹⁴	17,9 Mton CO ₂ -eq. in 2030 ¹⁵ , waarvan 4,3 Mton voor de glastuinbouw in 2030 ¹⁶ Voor 2050 moet het doel nog worden vastgesteld	Veehouderij en akkerbouw: 5 Mton reductie ¹⁷ in 2030 t.o.v. de emissieramingen voor 2030 ¹⁸ . Glastuinbouw: 2,2 Mton reductie in 2030. Waarvan methaanreductie in 2030 van 3,82 Mton CO ₂ -eq, dit is onderdeel van de bovengenoemde 5 Mton.
Klimaat (CO ₂ -opslag)		Landgebruik landbouwbo- dems: 0,5 Mton extra CO ₂ -eq. opslag in 2030 Veenweide: 1 Mton extra CO ₂ -eq opslag in 2030 Voor 2050 moet het doel nog worden vastgesteld	0,5 Mton extra CO ₂ -eq. opslag in 2030 in landbouwgrond (excl. veenweide) 1 Mton extra CO ₂ eq. opslag in 2030 in veenweidegebieden

12 Kamerbrief Voortgang integrale aanpak landelijk gebied, waaronder het NPLG 10-02-2023
 13 <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/de-verduurzaming-van-de-landbouw-deel-ii-emissies/3-emissies-door-de-landbouw>
 14 <https://www.wur.nl/show/co2-emissie-glastuinbouw-in-2021-gestegen.htm#:~:text=In%202021%20steeg%20de%20totale,Mton%20ten%20opzichte%20van%202020.en%20exclusief%20methaanslip>
 15 Kamerbrief over voorjaarsbesluitvorming Klimaat 26-04-2023
 16 Kamerbrief over voorjaarsbesluitvorming Klimaat 26-04-2023, exclusief methaanslip
 17 Afspraak coalitieakkoord
 18 KEV 2021

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

Daarnaast zijn er de doelen waar de landbouw een belangrijke bijdrage aan levert. Die staan in deze tabel samengevat:

OPGAVE	WAT MOET ER GEBEUREN
Water	In 2027 moeten alle landbouw-gerelateerde maatregelen genomen zijn om te komen tot gezonde water ecosystemen.
Klimaat (CO ₂ -opslag)	Bomen/bos/natuur: 0,4 – 0,8 extra CO ₂ -eq. opslag Mton in 2030.
Biodiversiteit	Voor 2030 overbruggen van 30% van het verschil tussen de huidige staat van instandhouding en een gunstige staat van instandhouding.

Naast bovenstaande doelen, draagt de landbouw met de afspraken in het akkoord ook bij aan het op niveau houden van de populatie van diersoorten die op Europees niveau bescherming genieten. Ook zijn er afspraken die bijdragen aan het realiseren van de ambitie van 10% groenblauwe dooradering van het landelijk gebied in 2050, de ambitie is ook om de helft hiervan in 2030 te realiseren.

Uiterlijk in 2024 komt er duidelijkheid over aanvullende klimaatdoelen voor de landbouw voor 2040 en 2050. Nederland moet in 2040 klimaatneutraal zijn. Wat dit betekent voor de landbouw moet nog uitgewerkt worden in samenhang met de doelen voor andere sectoren. De landbouw hoeft als sector niet klimaatneutraal te worden. De glastuinbouw is in 2040 klimaatneutraal, maar andere sectoren houden niet-vermijdbare emissies. Dit zijn emissies die in een niet-gecontroleerde omgeving (buiten) of na het nemen van alle denkbare maatregelen onvermijdelijk blijken. Dit zijn voornamelijk emissies van dieren als gevolg van hun spijsvertering en emissies vanuit de bodem.

Agrosectoren dragen op diverse vlakken bij aan emissiereductie. Echter, niet alle emissiereducties tellen formeel mee bij de berekening van de bijdrage van de landbouwsector. Zo is de grote bijdrage die de agrosector levert aan de energietransitie niet inzichtelijk.

- ✓ Partijen uit het Landbouwakkoord spreken daarom af dat het PBL wordt gevraagd jaarlijks in de KEV te monitoren hoeveel reductie van CO₂ equivalenten de landbouw bijdraagt aan de klimaatopgave van andere sectoren.

Er zijn binnen de EU regelgeving mogelijkheden en voorwaarden gesteld over uitwisselbaarheid van de Effort Sharing Regulation (ESR) en de Land Use, Land Use Change and Forestry Regulation (LULUCF). Over deze mogelijkheden tot uitwisseling vindt binnen de spelregels overleg plaats tussen sectorpartijen en LNV. Hierover worden eind 2023 afspraken gemaakt.

In de huidige wijziging van de LULUCF-verordening is het voorstel om vanaf 2035 de landbouwsector en de LULUCF samen te voegen tot The Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU), niet gerealiseerd. In 2024 komt de Commissie met een impact-analyse en naar verwachting met een nieuw voorstel voor een AFOLU beleidspijler. Het kabinet staat hier in beginsel positief tegenover. Naar verwachting komt er een EU doel met bijbehorende nationale doelstellingen per lidstaat. Ter voorbereiding heeft LNV de WUR de opdracht gegeven om te onderzoeken wat een eventuele bijdrage kan zijn van een EU doel in 2025. Dit onderzoek wordt in Q3 2023 afgerond. LNV zal aan de hand van de resultaten van dit onderzoek met sectorpartijen in gesprek gaan over de Nederlandse inzet in de EU. Om de klimaatambities uit het Landbouwakkoord te realiseren zet de landbouw stappen door de uitstoot van broeikasgassen te reduceren en door in landgebruik koolstof (CO₂) vast te leggen. Verder vervult de landbouw een relevante rol in de energietransitie door hernieuwbare energie op te wekken en door om te schakelen naar duurzame brandstoffen voor tractoren en mobiele werktuigen. De overheid faciliteert de energietransitie met het Klimaatfonds. Aanvragen tot middelen voor toepassing in de landbouw lopen mee in de besluitvorming over de inzet van middelen uit het Klimaatfonds. Voorstellen die passen binnen de kaders van het fonds en een positief oordeel hebben van PBL komen in aanmerking. Hierover zal in voorjaar 2024 worden besloten.

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?**Maatregelen om doelen te halen**

Er is al veel vastgesteld beleid (zie kader) dat bijdraagt aan het halen van de doelen. Dit is niet onderdeel van de afspraken van het Landbouwakkoord, maar is eerder door de overheid vastgesteld beleid. Wel draagt het veel bij aan het halen van de doelen voor de landbouw.

VASTGESTELD KABINETSBELEID

Onderstaande maatregelen zijn al eerder vastgesteld beleid door de overheid die de komende jaren hun bijdrage gaan leveren aan de realisatie van de gestelde doelen. We hebben ze daarom meegenomen in het inschatten van ecologisch doelbereik.

1. Het 7^e actieprogramma Nitraatrichtlijn, inclusief het addendum en rust- en vanggewassen
2. Derogatiebeschikking, inclusief:
  - Bufferstroken
  - Bemesting van maximaal 170 kg stikstof uit dierlijk mest per hectare
  - 20% korting op de totaal stikstofgebruiksnorm in de nutriëntverontreinigde gebieden¹⁹
3. Emissiebeperkende maatregelen uit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (WSN)
4. Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, inclusief goede landbouw- en milieucondities, o.a.:
  - Behoud areaal blijvend grasland
  - Vruchtwisseling op bouwland
  - Niet productief areaal en landschapselementen
5. Uitvoeringsprogramma toekomstvisie gewasbescherming
6. Stroomgebiedsbeheerplannen
7. Natuurnetwerk Nederland en Bossenstrategie
8. De veenweide-aanpak
9. Convenant energie glastuinbouw
10. Stoppersregelingen en piekbelastingaanpak
11. Het Klimaatakkoord
12. Programma Natuur

In aanvulling op het vastgestelde beleid maken we onderstaande afspraken over maatregelen die bijdragen aan doelbereik. De akkoordpartijen realiseren zich daarbij twee zaken indringend: in 2030 zullen er zonder twijfel ontwikkelingen geweest zijn die nu niet worden voorzien, maar relevant zullen zijn voor doelbereik. En doelbereik hangt in sterke mate ook af van het gedrag van de markt en de

consument. Het is voor iedereen ook helder: mochten de effecten van dit pakket onverhoopt niet leiden tot de gestelde doelen, dan zullen andere en/of aanvullende maatregelen overwogen moeten worden. De andere kant geldt ook: als de doelen ruimschoots gehaald worden, geeft dit mogelijk ruimte om op onderdelen te versoepelen.

De maatregelen zijn in eerdere hoofdstukken aan de orde gekomen. We zetten ze hier onder elkaar. Niet alle boeren en tuinders zullen en hoeven alle maatregelen toe (te) passen. Er blijft voor boeren en tuinders vrijheid in hun bedrijfsvoering, passend bij het uitgangspunt van doelsturing. Tegelijkertijd doen we wel inschattingen over deelname aan en uitvoering van de maatregelen.

Managementmaatregelen

1. Een verlaging van het ruweitgehalte in het rantsoen tot maximaal 160 gr per kg droge stof in de melkveehouderij.
2. Gemiddeld 180 uur meer weidegang voor alle melkveekoeien²⁰.
3. Het toevoegen van stikstoffremmers aan het veevoer van 50% van alle varkens.
4. Het toevoegen van methaanremmers aan het veevoer van 50% van alle koeien.
5. Het efficiënter toedienen van 50% van de melkveemest, die daardoor 25% minder uitstoot.

Technologische maatregelen

6. Er wordt aangenomen dat in 2030 60% van de melkveestallen emissiearm zijn met 75% van het totale reductiepotentieel per stal.
7. In 2030 is 20% van de stallen voor vleeskalveren emissiearm met luchtwassers conform de Noord-Brabantse eisen.
8. In 2030 is 100% van de varkensstallen emissiearm, waarvan 60% met luchtwassers en 40% met vloer- en/of kelderaanpassingen.
9. Tussen 50% en 100% van de pluimveestallen, afhankelijk van het type pluimvee, wordt emissiearm.²¹
10. Dagontmesting en verwerking van ongeveer 50% van de varkensmest.

In plaats van bovenstaande technische maatregelen kunnen boeren ook gebruik maken van andere technische maatregelen die aantoonbaar hetzelfde effect behalen als de

¹⁹ Deze worden 1 januari 2024 vastgesteld.

²⁰ Dat komt neer op gemiddeld 250 uur meer weidegang voor alle melkveekoeien op bedrijven met weidegang.

²¹ Zie voor specificering de verwachtingen voor 2040 in de KEV 2021.

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

hier genoemde maatregelen, zo deze mogelijkheden in de komende jaren beschikbaar komen.

Ecosysteemdiensten

11. Uitbreiding ANLb met 180.000 hectare naar circa 280.000 hectare, die in te zetten zijn in de gebiedsprocessen.
12. Behoud van het huidige areaal permanent grasland en de aanleg van landschapselementen, waaronder 25.000 hectare houtige landschapselementen in 2030. Dit is in te vullen in de gebiedsprocessen.
13. Peilverhoging in de veenweidegebieden met een vernattingsopgave. We bewegen toe naar een grondwaterstand van 20 cm tot 40 cm onder maaiveld, afhankelijk van de omstandigheden. Dit wordt in NPLG gebiedsprocessen door alle betrokken partijen samen uitgewerkt.
14. Uitbreiding areaal vezelgewassen naar 50.000 hectare in de akkerbouw.

Systeeminnovatie

15. We vergroten het areaal biologische landbouw naar 15%. De effecten hiervan overlappen deels met bestaand beleid en bovenstaande aanvullende maatregelen, maar ongeveer 4-8% van het doel voor stikstof en 7-16% van het doel voor broeikasgasuitstoot zou hiermee behaald kunnen worden.²²

Stoppers en verkleining van de veestapel

De komende jaren zullen boeren en tuinders stoppen. Door hun bedrijven met stoppersregelingen op te kopen worden emissies uit de sector verlaagd. Dit draagt bij aan de stikstof- en klimaatdoelen, geeft ruimte voor blijvers en helpt bij het doelbereik. De verwachting is dat deze autonome en vrijwillige krimp (met een zwaartepunt voor bronnen rond kwetsbare natuur) leidt tot een krimp van de veestapel (rundvee, varkens en pluimvee) van 25% in 2035 ten opzichte van 2021.

We ondersteunen ondernemers die hun bedrijf willen beëindigen met financiële regelingen. Op korte termijn zijn daarvoor de Lbv en Lbv-plus beschikbaar en wordt gewerkt aan de Maatregel Gerichte Aankoop en beëindiging veehouderij (MGA-2). Voor de periode daarna worden op basis van of in samenhang met de gebiedsprogramma's ook gerichte

openstellingen van deze of andere beëindigingsregelingen gezien. Daarbij valt te denken aan gebieds- en sectorgerichte regelingen of openstellingen. Dit zal naar verwachting tot zo'n 15-20% krimp van de veestapel leiden.

16. Afromen van fosfaat- en dierrechten op eigendomstransacties buiten de familiale sfeer met 25% van de rechten. Tot 2035 zal dit, bij een gelijkblijvend aantal transacties als de afgelopen periode, nogmaals tot zo'n 10% krimp leiden.
17. Een aanvullende krimp via functiewijziging of (gedeeltelijke) afwaardering van landbouwgrond.

Betekenis voor klimaat, natuur, milieu en waterdoelen

Met bovenstaande maatregelen worden er grote stappen gezet op de doelen voor de landbouw zelf, mits de maatregelen zoals hierboven beschreven ook realiteit worden. Op het gebied van ammoniakuitstoot kan volgens berekening van WUR met deze maatregelen 95-100% van het doelbereik worden gerealiseerd.²³ Wat broeikasgasemissies betreft, kan 80% van het doelbereik worden gehaald.²⁴

Voor CO₂-opslag in landbouwbodems geldt dat met een peilverhoging naar 40 cm onder maaiveld in alle veenweidegebieden ongeveer 0,6 Mton CO₂-eq. wordt gerealiseerd. De resterende opgave kan met verdere verhogingen in gebiedsprocessen en andere (technische) maatregelen worden gehaald. Door het aandeel vang- en rustgewassen te verhogen, het areaal permanent grasland te behouden of te vergroten en systeeminnovaties te stimuleren wordt er een stap gezet op het gebied van de opslag van CO₂-eq. in landbouwbodems.²⁵ Het doelbereik is op dit punt niet doorgerekend.

Voor de doelen waar de landbouw een belangrijke bijdrage aan levert geldt ook dat er met dit akkoord een belangrijke stap wordt gezet. Zo draagt de ambitie van groenblauwe dooradering ook 0,13 Mton CO₂-eq. bij aan het doel voor CO₂-opslag in bossen. Met de uitvoering van het aanvalsplan Landschapselementen is het mogelijk om de ambitie van de helft (5%) van de opgave voor 10% groenblauwe dooradering in 2050 al in 2030 te halen.

Met het uitvoeren van het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn inclusief het addendum, het afbouwen van

²² Louis Bolk Instituut appreciatie concept Landbouwakkoord (2023).

²³ Wageningen Universiteit (2023). Appreciatie concept Landbouwakkoord.

²⁴ Wageningen Universiteit (2023). Appreciatie concept Landbouwakkoord.

²⁵ <https://research.wur.nl/en/publications/de-potentie-voor-koolstofvastlegging-in-de-nederlandse-landbouw>, p. 8.

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

de derogatie en het Uitvoeringsprogramma toekomstvisie gewasbescherming, wordt een stap op waterkwaliteit gezet. Via maatregelpakketten zoals het verhogen van het aandeel vang-, rust- en vezelgewassen, met name in gebieden met een grote opgave, kan hier een grote aanvullende bijdrage aan geleverd worden. Dat geldt ook voor de beekdalenaanpak en voor systeeminnovaties die via verschillende routes (zoals biologische landbouw en precisiebemesting) een belangrijke bijdrage leveren aan de waterkwaliteit. Spuittechnieken en dergelijke hebben een redelijke bijdrage, stalsystemen en stoppers hebben echter maar een beperkt effect op de waterkwaliteit.

Bovenstaande maatregelen hebben ook een positief effect op de staat van instandhouding van natuur en dragen bij aan de 30%-overbrugging naar een gunstige staat van instandhouding. Daarnaast dragen de in dit akkoord overeengekomen afspraken over vermindering van de milieudruk, vergroting van ANLb, introductie van ecosysteemdiensten en start van de uitvoering van het Aanvalsplan Landschapselementen elk bij aan het op niveau houden van de populatie van diersoorten die op Europees niveau bescherming genieten. Dit gebeurt onder meer door de gevarieerdheid en omvang van leefgebieden te vergroten.

Indicatieve bijdrage maatregelen aan doelbereik

Onderstaande tabel geeft een verwachte inschatting van de bijdragen van de verschillende maatregelcategorieën. Voor de monitoring van voortgang op doelbereik is deze tabel het houvast. Dat wil niet zeggen dat deze exacte waarden gehaald moeten worden, maar het is grofweg de bijdrage waar ten tijde van het opstellen van het Landbouwakkoord op gerekend wordt. Hierop zijn de beschrijvingen van de maatregelen zoals hierboven gedeeld, uitgangspunt geweest. Omdat de WUR in haar doorrekeningen gerekend heeft met het gehele pakket aan maatregelen in het INITIATOR-MODEL, gaat het in deze tabel om afgeleide waarden per pakket, waarbij de exacte optelling niet te maken is. Desalniettemin geven deze waarden indicatief, én voor de voortgang (zeker in de startfase) van monitoring, houvast. Bij nadere inkleuring van pakketten in bijvoorbeeld de uitvoeringsagenda, kunnen waarden aangepast worden. Natuurlijk kan ook bij voortschrijdend inzicht en bijvoorbeeld nieuwe technische innovaties gekozen worden voor het herverdelen binnen de pakketten die in hoofdzaak bijdragen aan doelbereik voor ammoniak en CO₂.

MAATREGELSOORT	REDUCTIE AMMONIAK IN KTON (EN %)	REDUCTIE CO ₂ -EQ. IN MTON (EN %)	BIJDRAGE AAN WATER-KWALITEIT	BIJDRAGE AAN CO ₂ -OPSLAG	BIJDRAGE AAN BIO-DIVERSITEIT
Management-maatregelen	3,0-4,0 (5%-10%)	0,4-0,6 (8%-12%)	Grote bijdrage	Grote bijdrage aan opslag in landbouwbodems	Indirecte bijdrage
Technologische innovaties	8,0-8,5 (15%-20%)	0,6-0,7 (12%-14%)	Gemiddelde bijdrage	Bijdrage aan opslag in veenweidegebied	Indirecte bijdrage
Systeeminnovaties	1,5-3,0 (4%-8%)	0,4-0,7 (8%-14%)	Grote bijdrage	Bijdrage aan opslag in landbouwbodems	Indirecte bijdrage
Stoppers	12-13,5 (27%-32%)	2,5-3,0 (50%-60%)	Beperkte bijdrage	Geen directe bijdrage	Indirecte bijdrage
Ecosysteemdiensten	Indirecte bijdrage	Indirecte bijdrage	Grote bijdrage	0,4 Mton opslag t.b.v. bossenstrategie 0,6 Mton opslag in veenweidegebieden bijdrage aan opslag in landbouwbodems	Grote bijdrage

In beweging: hoe gaan we de doelen bereiken?

Reflectie op ecologisch doelbereik: een fors pakket met veel ecologische potentie

Zo wordt met de afspraken in dit akkoord een grote stap gezet richting het halen van de doelen voor klimaat, natuur, water en milieu. Daarbij geldt wel dat bovenstaand pakket dan in de praktijk uitgevoerd moet worden. Als het behalen van de doelen achterblijft zullen aanvullende maatregelen moeten worden genomen. Op sectorniveau wordt het maatregelenpakket herzien als op landelijk niveau het doelbereik achterblijft. Er kunnen dan strengere normen en eisen komen, hogere beprijzing, aanvullende of andere maatregelen en extra krimp van de veestapel.

In de hoofdstukken governance en uitvoering van dit Landbouwakkoord beschrijven we hoe we over de voortgang en het effect van het beschreven pakket in gesprek gaan blijven. Daarmee is ook gezegd: het is vooral cruciaal om aan de slag te gaan. De akkoordpartijen gaan dat met bovenstaand pakket doen.

8

Het gesprek tussen sector, overheid en samenleving

Vanouds schuilt de kracht van het agri-foodcluster in Nederland in samenwerking. Daarbij is de wijze van organisatie steeds met zijn tijd meegegaan en dat heeft veel opgeleverd. De huidige uitdagingen op het snijvlak van milieumaatregelen en marktontwikkelingen vragen om een andere inrichting van die samenwerking. Alleen een krachtige en langjarige gezamenlijke aanpak zal leiden tot herstel van vertrouwen. Dit hoofdstuk beschrijft de inrichting van die samenwerking.

De landbouwtafel is de plek waar op reguliere basis de ontwikkeling van de landbouw als geheel wordt besproken, en waar overheid en landbouw, samen met de ketenpartijen en natuurorganisaties, in een nieuw sociaal contract gezamenlijk spreken over de strategie die nodig is om de landbouw te verduurzamen en Nederland in Europa en de rest van de wereld koploper te laten blijven op het gebied van duurzame landbouw.

8.1 DE LANDBOUWTAFEL

In het verlengde van de hoofdtafel van het Landbouwakkoord wordt een permanente Landbouwtafel opgericht door de ondertekenaars van het akkoord. Deze Landbouwtafel vormt daarmee een nieuwe en tevens de belangrijkste overlegstructuur tussen overheid, sector en maatschappelijke organisaties. Met het sluiten van het Landbouwakkoord wordt de permanente landbouwtafel ingesteld.

De Landbouwtafel heeft de volgende functies:

- Toezien en bijsturen op voortgang en monitoring van de afspraken uit het Landbouwakkoord gericht op ecologische, maatschappelijke en economische doelen.

- Op reguliere basis de ontwikkeling van de landbouw als geheel bespreken en hierover gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen aan alle deelnemende partijen aan het Landbouwakkoord.

- Bespreken van de strategie die nodig is om de landbouw te verduurzamen en Nederland in Europa en de rest van de wereld koploper te laten blijven op het gebied van duurzame landbouw.

- De Landbouwtafel dient als overlegorgaan tussen Rijk, provincies en andere ondertekenaars van dit akkoord. Het is geen adviesorgaan en geen bestuursorgaan.

- Signaleren als uitvoering van de afspraken tegen knelpunten aanloopt en indien nodig alternatieven aandragen, ook in relatie met de gebiedsprocessen in het kader waarvan een bredere afweging aan de orde is en waarvoor geldt dat de Landbouwtafel een van de stakeholders is. De Landbouwtafel wordt voorgezeten door een onafhankelijke voorzitter, gekozen door de ondertekenaars van het Landbouwakkoord.

Werkwijze:

- Als beleidsontwikkeling raakt aan de afspraken uit het Landbouwakkoord, consulteert de minister van LNV de partijen van de Landbouwtafel.

- De Landbouwtafel vervangt niet het reguliere en bestaande overleg over specifieke beleidsonderwerpen – hierover is afstemming nodig –, maar vormt wel een trendbreuk in de overlegstructuur en overlegwijze. De Landbouwtafel dient een plek te zijn waar een samenwerkingsvorm ontstaat met voldoende vertrouwen, gezag en legitimiteit om tot stabiel beleid en uitvoering te komen. Daarvoor is het nodig met elkaar in gesprek te gaan aan het begin van de beleidsvorming, juist om escalatie aan het einde te voorkomen.

- Elke partij is verantwoordelijk voor zijn eigen acties. Nakoming van afspraken in het Landbouwakkoord is niet in rechte afdwingbaar is. In geval van geschillen in verband met het Landbouwakkoord spannen partijen zich tot het uiterste in om deze in overleg op te lossen. Indien een partij zich, ondanks deze inspanningen, niet langer gebonden wil voelen aan het Landbouwakkoord, informeert deze de overige deelnemers met opgave van redenen en zal deze niet langer deel uitmaken van de Landbouwtafel.

- De samenstelling van de Landbouwtafel als opvolger van de hoofdtafel blijft zoals die bij afsluiting van het Landbouwakkoord is, totdat de Landbouwtafel besluit tot toetreding van de nieuwe deelnemers.

- Eventuele nieuwe leden binden zich met toetreding aan het akkoord. De ondertekenaars van het Landbouwakkoord (en de partijen die zich in de loop van de tijd hebben aangesloten) zijn de eigenaars van het akkoord en worden daarbij ondersteund door het secretariaat onder de voorzitter.

- Voor financiële onderdelen geldt dat maatvoering, uitgave en definitieve toekenning afhankelijk kunnen zijn van begrotingsprocessen, accountability en toetsing en dat

dekking niet op voorhand verzekerd is. Dat maakt dat flexibiliteit en toegewijde aandacht voor de uitvoering en doorontwikkeling van de afspraken steeds nodig is.

- ▮ Partijen wisselen aan de Landbouwtafel beschikbare informatie uit. Partijen ontwikkelen op basis hiervan een effectieve werkwijze gebaseerd op een actieve inbreng van alle deelnemers, open dialoog en gericht op consensus over de uitvoering van de afspraken uit het Landbouwakkoord.
- ▮ De werkwijze vraagt synchronisatie van de besluitvormingsprocessen van alle participanten. Het Rijk bevordert de agendering aan de Landbouwtafel op een relevant moment, namelijk zodanig dat consensus aan de Landbouwtafel nog een wezenlijke bijdrage kan leveren aan beleidsvorming. De stakeholders voorkomen dat zij in een ‘commentaarhouding’ vervallen jegens overheidsdocumenten, zij leveren een actieve inbreng om ook van hun kant de dialoog te ‘vullen’. Zij zijn zich ervan bewust dat ook zij hun kaarten open en vroegtijdig op tafel moeten leggen. Dit om te voorkomen dat aan de Landbouwtafel feitelijk een soort collectieve consultatie plaatsvindt in plaats van op consensus gericht overleg.

Dit Landbouwakkoord gaat over nationale afspraken. Alle stappen die worden gezet bij de realisatie van het akkoord, moeten passen binnen de Europese afspraken en de Nederlandse wet- en regelgeving. De uitvoering krijgt ook voor een belangrijk deel een plek in de gebiedsplannen. Provincies hebben daar een grote rol in. Afspraken hierover zijn in hoofdstuk 6 uitgewerkt.

8.2 HET SECRETARIAAT

De (voorzitter van) de Landbouwtafel wordt ondersteund door een onafhankelijk secretariaat. Het secretariaat vormt daarmee de neutrale programmaorganisatie.

Het secretariaat heeft de volgende taken:

- ▮ Monitoren van de voortgang, via een jaarlijkse voortgangsrapportage.
- ▮ Sturen op het proces door partijen bij elkaar te brengen, afspraken tot stand te brengen, de planning te bewaken en successen te vieren.
- ▮ Het organiseren van afspraken die over partijen en sectoren heen gaan zoals het opstellen van de ketenstandaard en het Nationaal Innovatieprogramma Landbouw.

- ▮ Organisatie van de maatschappelijke dialoog.

Het budget van dit secretariaat wordt opgebracht vanuit het transitiefonds en door een gemeenschappelijke bijdrage (eventueel in natura) van de ondertekenaars van het Landbouwakkoord. Het secretariaat wordt adequaat bemenst, heeft de beschikking over een eigen werkplek en heeft een passende werkbegroting. Het werkplan van het secretariaat wordt vastgesteld aan de Landbouwtafel.

8.3. UITVOERING IN DE PRAKTIJK VAN DE VERSCHILLENDE SECTOREN

De uitdagingen voor de land- en tuinbouw voor de komende decennia zijn van ongekeerde omvang. Ze vragen om een duidelijke structuur in de verschillende landbouwsectoren, om richting te kunnen geven aan de noodzakelijke veranderingen.

Afspraken:

- ✓ Per sector worden afspraken gemaakt over een passende uitvoeringsstructuur, waarbij zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van bestaande structuren. Hier komen beleid en uitvoering bij elkaar.
- ✓ Deze gekozen uitvoeringsstructuur heeft tot taak om het akkoord uit te voeren voor die specifieke sector. Daarnaast deelt ze (uitvoerings)kennis en kan zij zaken agenderen bij de Landbouwtafel.

Voldoende uitvoeringskracht is daarbij essentieel. Dit wordt door de Landbouwtafel beoordeeld aan de hand van het voorstel voor de uitvoeringsstructuur en aan de hand van de tevoren bepaalde mijlpalen en tussenresultaten, alsmede het afgesproken tijdpad. Onderzocht wordt of een aparte stichting hierbij een vorm kan zijn die past.

In sectoren is een grote mate van zelfregulering mogelijk. Eenheid van de uitvoering en het voorkomen van free rider gedrag kan worden gedaan door de mogelijkheden in de Gemeenschappelijke marktordening (GMO) verordening en bijv. het vaststellen van Algemeen Verbindend Verklaringen (AVV's).

Afspraken:

- ✓ De ambitie is de mogelijkheid van ruimere toepassing van de AVV maximaal te faciliteren. De mogelijkheden voor een ruimere toepassing van de AVV worden onderzocht met inachtneming van de eisen, randvoorwaarden en beperkingen van AVV. Onderzocht zal worden

Het gesprek tussen sector, overheid en samenleving

voor welke thema's AVV geschikt is in aanvulling op het thema Onderzoek en ontwikkeling (waarvoor AVV reeds mogelijk is). Hierdoor kunnen mogelijk afspraken worden gemaakt over onderzoek, innovatie, markttransparantie, promotie en duurzaamheid.

- ✓ Op basis van de GMO worden branche- en producentenorganisaties beter in staat gesteld om hun taken te kunnen uitvoeren. Het gaat daarbij onder meer om het stimuleren van markttransparantie, het bevorderen van duurzaamheid en om activiteiten voor beschermde oorsprongsbenamingen, kwaliteitslabels, geografische aanduidingen en de biologische landbouw.

Tot slot wordt onderzocht op welke wijze de uitvoering van het akkoord kan bijdragen aan het behouden van de aan sectortafels gegroeide samenwerking. Deze is vooral ook ontstaan omdat men elkaar als regel niet in een dergelijke brede samenstelling treft.

8.4 WERKEN AAN HERSTEL VAN VERTROUWEN

De gespannen verhouding tussen overheid en bedrijfsleven op dit moment vertaalt zich ook in de wijze en vorm van beleidsvorming en -uitvoering. Dat leidt soms tot gedetailleerde regelgeving met een grote controle- en handhavingsdruk (en fikse administratieve lasten voor ondernemers).

Het past bij de bedoeling van het Landbouwakkoord om een aanzet te geven voor nieuwe verhoudingen, op basis van geborgd vertrouwen. De omslag van middel- naar doelvoor-schriften, het gebruik van kpi's en certificeringssystemen en de brede beschikbaarheid van data maken dat niet alleen mogelijk, maar ook nodig.

Partijen spreken het volgende af:

- ✓ Het principiële verschil in positie van overheid en bedrijfsleven qua verantwoordelijkheden blijft onaangetast. De overheid borgt de publieke belangen door wet- en regelgeving en handhaving en toezicht daarop. Ondernemers verantwoorden zich over hun handelen zowel naar de overheid als naar hun afnemers.
- ✓ De door ondernemers verplicht te gebruiken systemen voor hun verantwoording naar markt en afnemers vormen de bouwstenen voor de manier waarop de overheid toezicht en handhaving inricht ('toezicht op toezicht'). Er is daarbij sprake van volledige transparantie van ondernemer naar overheid bij beschikbaarstelling

van relevante data; uiteraard voor zover deze noodzakelijk zijn voor het houden van toezicht.

- ✓ Bij de ontwikkeling van nieuwe systemen door de markt, op basis van de afspraken in het Landbouwakkoord, houden marktpartijen rekening met de informatiebehoefte van de overheid, zodat de toezicht- en handhavingslast aan overheidszijde kan worden beperkt en de toezicht- en handhavingsdruk bij ondernemers beperkt kan blijven.
- ✓ Partijen verkennen in de gesprekken tevens de mogelijkheid of een lichte vorm van geschillenbeslechting/mediation mogelijk is wanneer het vermoeden bestaat dat een ketenpartij oneigenlijk gebruik maakt van haar marktpositie. Daarmee kan een formele (klachten)procedure voorkomen worden.

8.5 DE DIALOOG MET DE SAMENLEVING

Het Landbouwakkoord gaat over uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken, zoals voedsel, klimaat en natuur en landschap. Om de landbouw te kunnen verduurzamen hebben agrarische ondernemers en burgers elkaar nodig. Als er meer duurzame in Nederland geproduceerde producten worden gekocht, kunnen agrarische ondernemers ook meer stappen zetten én kunnen burgers genieten van de (boeren) natuur en het landschap. Daarvoor is het nodig dat er een permanente dialoog is tussen agrarische ondernemers, maatschappelijke organisaties en burgers.

Daarom spreken we het volgende af:

- ✓ Er komt een programma onder uitvoering van het secretariaat dat – gebruik makend van de platforms die er al zijn – een maatschappelijke dialoog opzet en onderhoudt.
- ✓ Om jongeren te betrekken organiseert het GroenPact JongerenPlatform 'een tafel van ongemak' die de landbouwtafel adviseert.
- ✓ Er komt een gezamenlijk communicatieplan, met bijbehorende strategie.

9

Uitvoeringsprogramma, monitoring en borging

Uitvoeringsprogramma, monitoring en borging

In dit akkoord zijn op belangrijke thema's afspraken met elkaar gemaakt. Na het tekenen van het akkoord zijn we er echter nog niet. Daarom wordt er een uitvoeringsagenda Landbouwakkoord opgesteld, die op 1 januari 2024 afgerond is. De uitvoeringsagenda beschrijft gedetailleerd de acties en stappen die nodig zijn om het Landbouwakkoord uit te voeren. Het biedt hiermee een operationele blauwdruk voor de implementatie van het akkoord. Bovendien biedt het inzicht in de acties op korte, middellange en lange termijn. In de uitvoeringsagenda zal per actie beschreven worden wie de actie uitwerkt, op welke wijze besluitvorming over de uitwerking plaatsvindt en hoe de uitwerking doorwerking vindt. Wat betreft de gebiedsprogramma's wordt dit verwerkt in een volgende versie van het NPLG en de handreiking.

De opbouw van de uitvoeringsagenda zijn de pijlers in het akkoord:

- De boer aan het stuur
- Naar een nieuwe standaard in markt en keten
- Agrarisch natuurbeheer, Landschapselementen en Ecosysteemdiensten
- Stoppers, krimp en grondgebondenheid

De agenda beschrijft per pijler gedetailleerd de tijdlijn en mijlpalen, wat zorgt voor een geordend en tijdig implementatieproces. Hierbij wordt ook de relatie met NPLG en de gebiedsprogramma's inzichtelijk gemaakt. De verantwoordelijkheden en betrokken partijen worden geïdentificeerd en toegewezen, wat zorgt voor rolduidelijkheid. Daarbij worden acties en maatregelen omschreven, dit omvat de technische, beleidsmatige en wettelijke maatregelen die nodig zijn voor de implementatie. Tenslotte worden de monitorings- en evaluatiemechanismen uitgewerkt, om de voortgang te volgen en de nodige bijsturing mogelijk te maken.

Na het tekenen van het akkoord wordt direct gestart met het opstellen van de agenda. Het ministerie van LNV faciliteert dit proces.

9.1 DE AFSPRAKEN ALS RICHTSNOER VOOR LANGDURIG HERSTEL VAN VERTROUWEN

De afspraken in het Landbouwakkoord schetsen een toekomstbeeld en bepalen de richting voor de agrarische sector. Het invullen, uitvoeren en wederzijds naleven van deze afspraken is daarom een grote verantwoordelijkheid voor alle partijen die dit Landbouwakkoord hebben ondertekend. De gemaakte afspraken bieden een goede basis voor het herstel van vertrouwen, iets waar een grote behoefte aan is. De keerzijde is dat het niet-waarmaken van beloftes

vertrouwen, gezag en maatschappelijke autoriteit kunnen uithollen waardoor het sturend vermogen van dit nieuwe samenwerkingsverband verdamt.

Alle partijen verbinden zich dan ook in gelijke mate aan hun verplichtingen en hebben een wederzijds belang bij goede borging. Niemand is gehouden tot het onmogelijke, wel rust er een verantwoordelijkheid om waar te maken waaraan men zich committeert. Bovendien willen we sociale, economische, ecologische en maatschappelijke doelen bereiken niet uitsluitend via het Landbouwakkoord, maar in samenhang met de inspanningen in vele andere trajecten, zoals gebiedsprocessen in provincies en de aanpak piekbelasting.

Daarom is de afspraak gemaakt om te komen tot een robuuste monitorings-, borgings- en bijstellingsaanpak op alle doelen, inclusief tussenevaluaties en een jaarlijks verificatie en bijstellingsmechanisme. Daarbij sluiten we aan bij de evaluatiemomenten die naar aanleiding van het advies van de heer Remkes zijn voorzien in 2025 en 2028, zodat tussenevaluatie, verificatie en indien nodig bijstelling kan plaatsvinden. Dit evaluatie-, verificatie- en bijstellingsmechanisme kan leiden tot aanvullende (verplichte) maatregelen, als tekortkomingen in het doelbereik dat vereisen.

In dit Landbouwakkoord leggen we harde contouren vast, in het uitvoeringsprogramma geven we verdere invulling langs drie pijlers.

9.2 UITVOERINGSAGENDA

Pijler 1: we concretiseren afspraken ten behoeve van ons integrale doelbereik:

In het uitvoeringsprogramma zal een concretisering plaatsvinden van de wijze van ecologisch, economisch en maatschappelijk doelbereik, steeds voorzien van duidelijke afspraken en prestaties en inrichting van de besluitvorming.

Deze concretisering wordt in het uitvoeringsprogramma uitgewerkt in instrumenten (wettelijk of anderszins) en bijpassende transitiepaden worden vormgegeven, inclusief timing en fasering en in samenhang met andere paden.

9.3 MONITORING

Pijler 2: we richten verificatie van integraal doelbereik op alle doelen verder in:

We bouwen de mechanismen voor scherpe en onderbouwde monitoring op alle doelen. Dat betekent reguliere

Uitvoeringsprogramma, monitoring en borging

(jaarlijkse) voortgangsrapportages op doelbereik, waaronder economische, maatschappelijke en ecologische aspecten van doelbereik, steeds in samenhang met andere processen (zoals gebiedsprocessen en de aanpak piekbelasting) en voortgangsmonitoring.

De monitoring richten we onafhankelijk in met verificatie van de resultaten op ecologisch en sociaaleconomisch doelbereik. We maken zoveel mogelijk gebruik van bestaande en nieuwe monitoringsinstrumenten (en de bestaande ritmiek daarvan) en creëren de mogelijkheid om ook op specifieke doelen te verbijzonderen.

9.4 BORGING

Pijler 3: We geven vorm aan een robuust bijstellingsmechanisme voor integraal doelbereik, ook voor eventuele restopgaven klimaat, water, stikstof, natuur en economische doelen

Zowel voor de restopgaven klimaat, water, stikstof en natuur, maar ook op andere aspecten en verantwoordelijkheden moeten we kunnen bijsturen. Aanvullen waar dat noodzakelijk is, en versoepelen waar dat kan.

Indien de ecologische doelen buiten bereik zijn of dreigen te komen, wordt jaarlijks besluitvorming voorbereid op basis waarvan de terugvalmaatregelen genomen kunnen worden, dan wel bestaande maatregelen aangescherpt kunnen worden qua maatvoering.

De afspraken ten behoeve van ecologisch doelbereik kennen in ieder geval de volgende opties als additionele stappen noodzakelijk zijn om het behalen van de afgesproken doelen te borgen:

- inzet van aanvullend generiek beleid en normeren & beprijzen;
- aanscherping van afroming/krimp van de veestapel;
- het voorbereiden van technische maatregelen met additioneel doelbereik.

Ook voor afspraken betreffende het economisch perspectief en naleving van gemaakte afspraken zal datzelfde mechanisme gelden en zijn additionele stappen mogelijk als dat noodzakelijk is. Het gaat dan om monitoring van effecten in de verscheidene typologieën van de landbouwsector, inclusief marktontwikkelingen. Ook wordt daarbij het vraagstuk betrokken waarin bijdragen vanuit markt- en keten materialiseren.

Om de borging vorm te geven richten we in het uitvoeringsprogramma een jaarlijks evaluatie-, verificatie- en bijstellingsmechanisme in met een heldere kalender. Daarop staat Q1 2024 als een eerste verificatie- en bijstellingsmoment (de nulmeting). Dat is het moment dat de gebiedsplannen en de aanpak piekbelasting en de eerste resultaten van de evaluatie van de KRW helder worden. Aan de voorkant wordt afgesproken wie waarover besluit als het gaat om bijstelling en daarmee wat de rol van de partijen van het Landbouwakkoord is (besluitvormend of adviserend)

9.5 SPECIFIEKE AFSPRAKEN OVER ECONOMISCHE BORGING – NIEMAND IS GEHOUDEN AAN HET ONMOGELIJKE

Het Landbouwakkoord is geen statisch document; de uitvoering ervan zal immers plaatsvinden in een dynamische omgeving die ongetwijfeld met regelmaat tot aanpassingen van onderdelen zal leiden. De partijen zullen daarom ontwikkelingen nauwkeurig volgen en monitoren, zodat aanpassing tijdig kan plaatsvinden. Er kunnen zich echter ontwikkelingen voor zover niet behorend tot het normale ondernemersrisico voordoen waar zwaardere beslissingen aan de orde zijn zoals veranderingen in de markt, ontwikkelende technieken, meevallers en tegenvallers ten aanzien van doelbereik. Dan past naast 'niet alles kan overal' en 'wat kan wel' ook het derde luik 'niemand is gehouden tot het onmogelijke.' Dit uitgangspunt dienen we serieus te waarborgen de komende jaren.

Om dat goed te kunnen opvangen en de niet-reguliere ondernemersrisico's ook te voorzien van waarborgen, zorgvuldigheid en zorg bij de Rijksoverheid, medeoverheden en partners uit de keten worden de volgende afspraken gemaakt:

- In 2025 en 2028 worden ijkpunten ingebouwd om te bezien of doelbereik en gemaakte afspraken op koers liggen en welke knelpunten er zijn in het bereiken van die doelen.
- Op basis van de analyses en adviezen van onafhankelijke instituten (PBL/WUR/ en anderen) kan op die momenten zowel generiek als sectorspecifiek ten aanzien van de te bereiken doelen worden gekozen voor aanpassing van de route naar deze doelen als daarvoor onderbouwde redenen van substantiële omvang aanwezig zijn, zoals uitblijvend overheidshandelen (waaronder uitblijven overheidsinstrumentarium) of uitblijven van duurzaamheidsstandaarden met meerwaarde.

Uitvoeringsprogramma, monitoring en borging

- Op bedrijfsspecifiek niveau zal bij de ontwikkeling van doelsturing en Afrekenbare Stoffenbalansen gekeken worden naar bedrijfsspecifieke mogelijkheden en onmogelijkheden.
- Voor specifieke risico's uit de markt geldt het ondernemersrisico waarbij voor zover niet behorend tot het normale ondernemersrisico betrokken zal worden een voorziening voor calamiteiten voortkomend uit de transitie van de landbouwsector.
- Bij toekomstige openstellingen van de regelingen omtrent investeringen in innovatie en stalontwikkeling zal expliciet vooraf in beeld worden gebracht welke stappen nodig zijn (vergunningen/toestemmingen, onderbouwing via metingen, relatie met eisen vanuit dierwaardigheid) om een investering robuust te laten zijn en daarmee desinvesteringen tegen te gaan.

De besluitvorming over de gebiedsgerichte aanpak ligt primair bij provincies, met betrokkenheid van andere partijen zoals vastgelegd in het kader van het NPLG. De besluitvorming over generiek instrumentarium ligt bij de Rijksoverheid; de besluiten zullen worden genomen op basis van advies van de Landbouwtafel (zoals omschreven in H. 8). Criteria en proces worden door partijen voor 1 januari 2024 nader uitgewerkt.

We zetten gericht in op:

- het wegnemen van de risico's op desinvesteringen. Het voorkomen van desinvesteringen is voor sector én overheid een harde eis. Dit doen we door ervoor te zorgen dat Wnb vergunningen weer afgegeven kunnen worden. Daarvoor is onder meer nodig dat emissiereductie kan worden aangetoond en op termijn naar borging door real time meten (outcome) wordt overgestapt;
- op het aan de voorkant beschikbaar maken van investeringsregelingen (subsidies) en gunstige leningen via IDL (omschakeling);
- het beschikbaar hebben en houden van een borgstellingsregeling landbouw;
- er zal een voorziening voor calamiteiten getroffen worden voortkomend uit de transitie van de landbouwsector en voor zover deze risico's niet tot het normale ondernemersrisico in de markt behoren;

- het certificeren van bepaalde innovaties wat mogelijk maakt dat deze kunnen worden doorberekend in de prijs/het juridisch borgen van innovaties, het versterken van de werking van innovaties (management) via fieldlabs en opleiding en het subsidiëren van het aanschaffen van nieuwe systemen (opschaling).

Partijen vinden het daarnaast belangrijk dat fabrikanten van stalsystemen of andere innovaties garantie bieden op de prestaties van hun systemen mits deze naar behoren worden toegepast, waarmee het risico daar komt te liggen waar dit het meest passend is (namelijk bij de partij die hiervoor een oplossing kan bieden (fabrikant of gebruiker)). Partijen spreken af hiertoe een analyse uit te werken hoe de risico-verdeling bij innovaties in de praktijk vorm krijgt zodat op basis hiervan nadere (financiële) afspraken kunnen worden gemaakt (bijvoorbeeld over aanpassing van leveringsvoorwaarden van systemen).

DEEL 2

SECTORSPECIFIEKE AFSPRAKEN

Voorgaande pagina's zijn allemaal generiek van aard: ze gaan over de land- en tuinbouw als geheel. De twintig Nederlandse bedrijfstakken die binnen de agro-sector onderscheiden kunnen worden, bevinden zich in verschillende fasen van ontwikkeling en kennen elk hun eigen dynamiek. Een aantal sectoren richt zich al sterk op toegevoegde waarde in de vorm van hogere marges per eenheid product. Dit betreft qua marktomzet grote sectoren als de tuinbouw, met zijn brede palet aan activiteiten goed voor circa 40 procent van de nationale agro-omzet. Het merendeel daarvan is niet grondgebonden of vraagt een gering oppervlak. Daartegenover is meer dan vijfenzeventig procent van het landbouwareaal in gebruik voor producten die in belangrijke mate nog worden gekenmerkt door overproductie met de bijbehorende lage prijzen (melkveehouderij: circa 20 procent van de agro-omzet, 50 procent van het areaal; akkerbouw: circa 10 procent, 25 procent van het areaal). Ook de intensieve veehouderij (circa 20 procent van de omzet, gering landgebruik) moet goeddeels de overstap naar de fase van vergroting van de marges per eenheid product nog maken.

De agrarische sector kent echter vele sectoren die ieder hun eigen aard en karakter hebben. Iedere sectortafel heeft plannen gemaakt met de primaire partijen, ketenpartijen, natuurorganisaties en overheid.

De inbreng van de sectoren is een belangrijke basis geweest voor de afspraken die we in het generieke deel hebben gemaakt²⁶. Dat geldt ook voor de financiële afspraken die we hebben gemaakt. We hebben een thematische insteek gekozen voor deze financiële afspraken. De specifieke sectorale wensen voor budget kunnen bij de uitvoering worden vertaald naar inhoudelijke agenda's voor de thema's. Die moeten daarbij passen binnen de financiële kaders zoals we die hebben afgesproken. Ook zij zijn tot afspraken gekomen over de toekomst van de landbouw en de transitie in hun sector.

De belangrijkste afspraken staan hieronder in het tweede deel van het Landbouwakkoord. Daarbij geldt: de generieke afspraken zoals hierboven beschreven, vormen het kader waarbinnen sectorale afspraken voor de sectoren tot uitvoering kunnen komen.

²⁶ De inbreng van de sectortafels is gepubliceerd op www.Landbouwakkoord.nl.

1. De biologische sector

Als erkende wegbereider van verduurzaming van de landbouw kan de biologische landbouw op weg naar verdere verduurzaming van de landbouw voorop blijven lopen en tegelijk een goed verdienmodel bieden voor de boer. Met het Actieplan 'Groeï van de biologische productie en consumptie' heeft de Rijksoverheid de ambitie neergezet te willen groeien naar 15% biologisch landbouwareaal in 2030. Om te zorgen dat de marktontwikkeling de areaalontwikkeling ondersteunt en ondernemers ook in staat worden gesteld om te schakelen of door te groeien in bio, erkennen we de biologische landbouw als koploper in kringlooplandbouw en als voorbeeld van natuurinclusieve landbouw.

- ✓ LNV beloont biologische landbouw onder meer via het GLB en faciliteert omschakeling naar biologische productie middels het Omschakelprogramma. Provincies nemen stimulering van biologische landbouw op in de gebiedsplannen.
- ✓ LNV zet in samenwerking met partijen in het Landbouwakkoord in op doorontwikkeling van de biologische sector en op innovatie, kennisontwikkeling en verspreiding ten behoeve van de biologische landbouw.
- ✓ Partijen in het Landbouwakkoord formuleren een gezamenlijke ambitie om in 2030 80% van de landbouwproducten aan de standaard te laten voldoen, waarvan op zijn minst 15% biologisch. In 2024 wordt hiervoor een nulmeting uitgevoerd. Tweejaarlijks wordt beoordeeld of deze doelstelling realistisch is en of er aanvullende maatregelen door partijen genomen moeten worden.
- ✓ In nieuw te ontwikkelen beleid op het gebied van natuur, waterkwaliteit en milieu, zoals een Afrekenbare Stoffenbalans, wordt de eigenheid van het biologisch landbouwsysteem juridisch geborgd. Ook juridische erkenning van de behaalde resultaten is noodzakelijk, zodat biologische boeren op basis daarvan weer natuurvergunningen kunnen krijgen.
- ✓ De partijen spreken af zich in te zetten voor de doorontwikkeling van de biologische sector, zodat zij een voortrekkersrol kan blijven vervullen. Een privaat keurmerk, zoals het EKO-keurmerk, kan hierbij een belangrijke rol spelen om hogere prestaties op het gebied van natuur, klimaat, water of dierenwelzijn, maar ook de NL-afkomst voor de consument zichtbaar te maken. De Rijksoverheid ondersteunt deze ontwikkelambitie financieel.
- ✓ Het vergroten van het areaal biologische grond moet gestuurd worden door afname van Nederlandse bio-producten. Daarom is het van belang dat de biologische afzet en consumptie op basis van duidelijke en concrete doelen op een effectieve en niet vrijblijvende manier wordt vergroot, gebaseerd op een eerlijke en faire prijs. Overheden stimuleren de biologische afzet door:
  - een substantieel aandeel van de eigen voedselinkoop uit biologische producten te laten bestaan;
  - voor het Rijk en de provincies vanaf 2030 80% van de inkoop (zowel vers als verwerkt) te laten bestaan uit producten met een topkeurmerk en daarmee minimaal te voldoen aan de overeengekomen standaard, waaronder minimaal 15% biologisch. In 2035 voldoet 100% van de inkoop aan de overeengekomen standaard. Op basis van de uitkomsten van een pilot worden in 2024 de afspraken over inkoop van biologische producten waar mogelijk aangescherpt;
  - per Q1 2024 wordt een publiekscampagne opgezet over biologische producten en daarnaast wordt ingezet op een marktontwikkelteam voor de biologische sector om het vergroten van de afzet van biologische producten te versnellen, 50/50 gefinancierd voor overheid en ketenpartijen;
- ✓ omschakelsteun te bieden in de transitiefase van boeren en tuinders die omschakelen naar een biologische bedrijfsvoering of doorschakelsteun voor boeren die al biologisch gecertificeerd zijn en zich verder willen ontwikkelen op gebied van natuur, klimaat, water of dierenwelzijnsgebied.
- ✓ Er komt voorlichting voor en scholing van consumenten én ketenpartijen over de betekenis en de waarden van de biologische landbouw.
- ✓ Er wordt jaarlijks een bedrag geoormerkt om onderzoek, systeeminnovatie en kennisontwikkeling specifiek om duurzame landbouwconcepten waaronder biologische, agro-ecologische, regeneratieve bedrijfsvoering, waar het eindpunt een gezond en veerkrachtig landschap is, te versterken. De resultaten komen ook ten goede aan de gangbare verduurzaming en dragen

bij aan een landbouw met lagere maatschappelijke kosten. De kennisagenda die wordt ontwikkeld voor de biologische sector wordt integraal onderdeel van de herijkte KIA landbouw, water, voedsel.

- ✓ De provincies en LNV spreken af om met de sector bio-regio's op te richten en daarvoor financiën beschikbaar te stellen. Biologische boeren en ondernemers in een gebied kunnen zich dan bijvoorbeeld via korte ketens of biologische speciaalzaken verbinden met andere lokale activiteiten zoals retail, horeca, toerisme en NGO's waardoor natuur en milieu in een gebied worden beschermd en nieuw regionaal en economisch perspectief ontstaat.
- ✓ Omdat er een publiek belang bestaat om de biologische sector te laten groeien zal LNV de organisatiekracht in en van de biologische sector ondersteunen met publiek geld. Daarom zullen er met Bionext, als ketenorganisatie van de sector en eerste aanspreekpunt van overheid en marktpartijen, afspraken worden gemaakt over haar rol als coördinator en verbinder.
- ✓ Extensieve vormen van landbouw, zoals biologische landbouw, kunnen niet tot bloei komen zonder toegang tot betaalbare grond. Daarom wordt aan biologische bedrijven extra gewicht gegeven bij aankoop of pacht van gronden in overheidshanden. Verder wordt ook afgesproken dat grondbanken geen gronden terugschakelen.
- ✓ De beschikbare financiële middelen zijn opgenomen in de financiële bijlage bij het akkoord.

2. Akkerbouw, vollegrondsgroenten en bollenteelt

In 2040 staan de akkerbouw, vollegrondsgroenten en bollenteelt voor gezonde, duurzame en betaalbare voedsel en producten uit een toonaangevende en hoogwaardige sector. De sector produceert vraaggericht voor de plantaardige markt die, zeker ook in Europees verband, aan belang toeneemt. Dat geldt voor voedsel (met een belangrijke rol in de eiwitvoorziening) en uitgangsmateriaal, maar ook veevoer en biobased-grondstoffen zoals vezelgewassen. Daarnaast draagt de sector bij aan het beheer van natuur en landschap en is een (belangrijk) deel van de teelten biologisch. De sector is daarmee van grote economische en strategische waarde en vervult het sociaal, cultureel en landschappelijk een belangrijke rol.

We spreken af:

A. MARKT EN KETEN

- ✓ Stimulering van de veredeling, teelt en verwerking van Nederlandse eiwitrijke gewassen en het ontwikkelen en opschalen van ketens voor plantaardig eiwit.

Dit is een uitwerking van het doel in de Nationale Eiwitstrategie (NES): de komende 10 jaar de zelfvoorzieningsgraad van plantaardige eiwitten te vergroten, op een duurzame manier die bijdraagt aan de gezondheid van mens, dier en natuurlijke omgeving. Op basis van een groeiende vraag uit de markt, met een bijbehorend verdienmodel voor agrarische ondernemers, wordt een groei van de teelt voorzien van 10.000 hectare nu naar 50.000 hectare in 2040. Groei van deze ketens draagt bij aan de Nederlandse kennispositie en werkgelegenheid in de veredeling, productie en verwerking.

- De sector werkt aan een langjarig cultuur- en gebruikswaardeonderzoek (CGO) voor eiwitrijke gewassen, gericht op duurzame rassen die passen bij de keten van veredeling, teelt, handel en verwerking.
- De sector en de overheid zetten zich in om belemmerende wetgeving voor opschaling van teelt en verwerking en andere knelpunten zoveel mogelijk weg te nemen.
- We stimuleren de verwerking van plantaardig eiwit in Nederland met een focus op de productie

van humane voeding met een verwaarding van reststromen voor veevoer en andere toepassingen.

- Om de teelt en verwerking van vlinderbloemige gewassen in het kader van de NES te stimuleren is stimulering nodig.
- Binnen bestaande financiering van de Topsectoren is het indien wordt aangesloten op de kaders voor publiek-private financiering van PPS-projecten, mogelijk om met (co)financiering via 70/30% aspecten zoals stikstofvastlegging, stresstolerantie en geschiktheid voor verwerking te onderzoeken, aanvullend op het CGO.
- ✓ We spreken af om samenwerking en waardecreatie in (nieuwe) ketens te stimuleren. Meer doelbereik (economisch, ecologisch en maatschappelijk) kan beloofd worden door gemakkelijkere financiering, snellere vergunningverlening of inzet van extra (GLB-) middelen voor het ontwikkelen van nieuwe, nog niet bestaande ketens. Om verdienvermogen in nieuwe ketens en voor maatschappelijke diensten te bepalen, wordt in 2024 door sector, ketens en overheid een methodiek ontwikkeld, gericht op kosten én (meer)waarde van verduurzaming.
- ✓ Een potentiële nieuwe keten is de keten van 'biobased' bouwmaterialen. Zie hiervoor ook het hoofdstuk markt en keten. De overheid spant zich in om de vraag naar biobased bouwmaterialen te vergroten (door innovatiemiddelen en bouwvoorschriften). Ketenpartijen in de land- en tuinbouw spannen zich in om met de bouwsector nieuwe productie- en afzetketens voor biobased bouwmaterialen in te richten. Een soortgelijke afspraak wordt voor plantaardig eiwit gemaakt.
- ✓ De overheid, sector en keten starten een pilot op om de principes van true-cost en true-pricing en een eerlijke verdiscontering van de prijs van een product (op basis van de lopende onderzoeken) in 2023/2024 in de praktijk te testen. Ook voegen we labeling en (internationale) campagnes (gericht op verschillende doelgroepen, zowel publiek als privaat) toe en benadrukken we het belang van het consequent doorvoeren van TP/TCA in de hele keten tot en met de eindgebruiker.

B. DOELBEREIK/MARKT EN KETEN

De Nederlandse landbouw kan met de teelt en verwerking van gewassen en reststromen voor biobased bouwmaterialen een aanvullend verdienmodel opzetten dat bijdraagt aan het verbeteren van klimaat, bodem, water, biodiversiteit en landschap. Om bij te dragen aan doelbereik dient er via koolstofcertificering en ketenafspraken een link te worden gemaakt tussen de productie van de bouwmaterialen en de teelt van gewassen in Nederland. Voor boeren moet het verbouwen een renderend verdienmodel worden. Concreet betekent dit:

1. **Normering met de introductie en aanscherping van eisen in bouwregelgeving.** Het gaat om aanscherping en bredere toepassing van de milieuprestatie-eis van gebouwen en om introductie van een CO₂-eis. Hiermee wordt vraag in de Nederlandse markt gestimuleerd.
2. **Ketenontwikkeling.** Creëren van de juiste marktcondities voor productie en verwerking, regionale ketens en de benodigde innovatie in de periode t/m 2030. Hierbij wordt onder meer ingezet op het vormen nieuwe coöperaties waarbij boeren ook meeverdienen aan het verwaarden van hun grondstoffen in bouwmaterialen.
3. **Koolstofcertificaten.** De opgeslagen CO₂ in biobased bouwmaterialen zal economisch gewaardeerd moeten worden. Dit kan via koolstofcertificaten. De landbouwsector en overheid zullen zich inzetten voor erkenning en brede bekendheid van deze certificaten, zodat dit bijdraagt aan het verdienmodel van de boer.
4. **Subsidierегeling voor koolstofcertificaten.** Deze regeling voor boeren is bedoeld voor het gedeeltelijk opvangen van (mogelijk) marktfalen van de private koolstofmarkt. Door deze regeling kunnen boeren langjarige afspraken maken over de teelt inclusief noodzakelijke investeringen om hun bedrijf om deze teelt aan te passen.
5. **Opschalen naar 50.000 ha vezelgewas teelt in 2030.** Op basis van bovenstaande punten is de ambitie om de teelt van vezelgewassen op te schalen naar 50.000 hectare in 2030. Daarnaast kunnen reststromen uit bestaande gewassen beter worden benut.
6. AVB-sector en LNV committeren zich aan de **Roadmap Data-Ecosysteem Open Teelten**. Deze wordt uitgevoerd binnen het LNV-actieprogramma Digitalisering, samen met de betrokken partners in de stuurgroep (LNV, BO Akkerbouw, WUR, RVO) en een brede schil van betrokken partijen en organisaties uit de open teelt.

C. GROND

Er moeten voldoende mogelijkheden blijven voor plantaardige telers en veehouders om grond te ruilen. Maatregelen als zoals een percentage rustgewas en de vastlegging van CO₂ moeten daarom aan het perceel gekoppeld worden in plaats van aan het bedrijf, conform de lijn die nu met het 7e Actieprogramma is ingezet. Ook moet het scheuren van grasland van minder dan 5 jaar mogelijk blijven.

3. (Glas)Tuinbouw en sierteelt

Ook in 2040 is de sector een producent van gezond en veilig voedsel en draagt het bij aan een gezonder voedingspatroon. Daarnaast blijft de sector met zijn diverse producten een grote exporteur en vormt het zo een belangrijke economische tak van Nederland. Dat is het ook voor zijn toonaangevende expertise en kennis. Door onderscheidende producten te produceren verbetert de sector zijn internationale concurrentiepositie.

De volledige weergave van de geschetste visie, gemaakte afspraken en de context die hierbij hoort, is een bijlage van het akkoord.

We spreken af:

A. KLIMAAT EN LEEFOMGEVING

- ✓ De sector en de overheid zorgen voor het vergroenen in stedelijke omgeving en dorpen en groen in en rond de stedelijke omgeving, zoals in initiatieven als 'Natuur inclusief' en de 'De groene Stad'.
- ✓ De sector en de overheid werken samen aan de uitvoering van de bossenstrategie en aan de opvolging van de adviezen in het rapport 'Planten voor de toekomst'.
- ✓ De boomkwekerijsector en de overheid ontwikkelen een CO2 certificatiesysteem voor de boomkwekerij-keten. De opbrengst van de CO2 certificaten wordt aangewend voor de verduurzaming van de sector (verbeteren bodem- en plantgezondheid, biodiversiteit en waterkwaliteit).
- ✓ De sectoren willen in 2040 klimaatneutraal en robuust telen met nagenoeg geen impact op de directe omgeving. De toegevoegde waarde van teelten op het gebied van CO2-vastlegging, omzetting CO2 naar zuurstof en het verminderen hittestress in de bebouwde omgeving, wordt samen met de overheid vastgesteld.

De sector en de overheid willen de voedselzekerheid en de groene leefomgeving veiligstellen door een optimale beschikbaarheid van schoon goed water voor een zo groot mogelijk landbouwareaal. Dat draagt tevens bij aan natuurherstel en het voorkomen van wateroverlast. De sector stimuleert kringlooplandbouw binnen en buiten de eigen sector door het opzetten van pilots voor duurzaam bodem beheer. De overheid zet daarbij in op versnelling en vereenvoudiging

van bestaande complexe procedures in wet- en regelgeving en van de toetsing van plantaardige reststromen op de status 'afval' of 'grondstof'. Ook wordt planologische ruimte geboden voor hybride activiteiten zoals het benutten van restbiomassa of retoursystematiek, waarbij het bevoegd gezag de bijdrage aan circulariteit nadrukkelijk meeweegt in de toetsing of de activiteit wenselijk en passend is binnen de Omgevingswet. De keten ontwikkelt een groene grondstof-fenstrategie en nieuwe toepassingen voor reststromen.

- ✓ We gaan de **biodiversiteit en plantgezondheid** op en in de omgeving van tuinbouwbedrijven versterken.

B. DUURZAME TEELT

- ✓ We versnellen de verdere **transitie naar duurzame teelten**, zowel ecologisch als economisch.
- ✓ **Versnelde aanpak (erf)emissie**; we maken afspraken over een intensivering en versnelling van het terugdringen van de (erf)emissie om de emissiedoelen in het UP 2030 halen. We zetten in op de resterende opgave voor waterkwaliteit en maken beleid voor historische vervuilingen, die niet met extra maatregelen kunnen worden weggenomen. Feiten zijn het uitgangspunt en maken maatwerk per sector en regio mogelijk. Sector en overheid ontwikkelen en implementeren een strategie voor gerichte handhaving met nadruk op de late adapters.
- ✓ **Fytosanitaire eisen duurzaam borgen**; we ontwikkelen een programma rond preventieve maatregelen en beheersmaatregelen om de hoge de fytosanitaire kwaliteit van het uitgangsmateriaal en overige plantaardige producten uit Nederland en in de import- en exportketen te blijven borgen.
- ✓ We gaan de **biodiversiteit en plantgezondheid** op en in de omgeving van tuinbouwbedrijven versterken.

C. MARKT EN KETEN

We ontwikkelen een programma om aankoop en consumptie van groenten en fruit te stimuleren, met name gericht op gedragsverandering van consumenten en het bieden van handelingsperspectief om de gezonde en tevens duurzame keuze de makkelijke keuze te laten zijn. Zo kunnen we gezamenlijk een belangrijke bijdrage leveren aan gezonde Nederlanders met een duurzaam voedingspatroon met veel groenten en fruit.

D. ENERGIE

- ✓ Het convenant Energietransitie Glastuinbouw 2022-2030 is leidend voor de inzet om in 2040 tot een klimaatneutrale glastuinbouw te komen. Partijen zetten zich gezamenlijk in om financiële prikkels, waaronder de fiscale prikkels, zodanig in te richten dat deze de energietransitie faciliteren.
- ✓ De achterblijvende energietransitie van de glastuinbouw buiten het Westland krijgt extra aandacht, onder meer in door overheid en sector samen uitgevoerde analyses en daaruit voortkomende aanbevelingen.
- ✓ Aanvullende afspraken bij het Convenant Energietransitie Glastuinbouw 2022-2030:
  - Partijen willen werk maken van een verdere verkenning van de mogelijkheden voor breuk-gerelateerde geothermie, in het belang van het toekomstperspectief van een duurzame glastuinbouw in Zuid-Nederland en van de publieke energievoorziening. Het Rijk ondersteunt het onderzoek hiervoor.

Voor de sector zijn afspraken met betrekking tot de arbeidsmarkt, sociaaleconomische aspecten en asbest van wezenlijk belang. Daarom wordt afgesproken dat de sector een nader overleg, buiten de kaders van het Landbouwakkoord, voert met de betrokken departementen op deze dossiers. Het ministerie van LNV neemt het voortouw bij de organisatie van dit gesprek. Zo blijven de sector en overheid in gesprek om buiten het Landbouwakkoord tot afspraken en oplossingen te komen op deze onderwerpen.

4. Melkvee- en kalverhouderij

De Nederlandse melkvee- en kalverhouderij levert met kwalitatief hoogwaardige producten en dieren een substantiële bijdrage aan de Europese en wereldwijde voedselvoorziening. Daarbij leveren de boeren een belangrijke bijdrage aan het beheer van het landschap en een gezonde bodem. De melkvee- en kalverhouderij doet dat richting 2040 binnen de grenzen van natuur, klimaat, bodem, water en landschap. Hierbij aansluitend draagt de Nederlandse melkvee- en kalverhouderij, door haar vooraanstaande positie in de wereld op het gebied van kennis en expertise, bij aan de voedselzekerheid in de wereld. Tenslotte zetten koeien en kalveren op uiterst efficiënte wijze binnen de milieuraanvoorwaarden laagwaardige producten en reststromen om in hoogwaardig voedsel. De hedendaagse melkvee- en kalverhouderij sector is en blijft een sector om trots op te zijn.

In 2040 zullen de overgangen tussen landbouw en natuur minder hard zijn, het areaal waar een combinatie van landbouw en natuur plaatsvindt neemt toe. De schaalvergroting van de melkveehouderij zet gestaag door, tegelijkertijd neemt het aantal bedrijven met nevenactiviteiten toe. Verduurzaming is een voortdurend proces en de efficiency-winst zet door.

Er zijn meerdere ontwikkelpaden (waaronder biologisch, korte ketens, multifunctionele landbouw) en er is een grote diversiteit aan bedrijven, (nieuwe) verdienmodellen en (nieuwe) organisatievormen. Onderdeel hiervan is dat de melkvee- en kalverhouderij haar bijdrage levert aan de ontwikkelingen op energie-, voedsel- en klimaatdossiers, zoals productie van groene energie en carbon credits. De kringloop is zo klein als mogelijk en zo groot als nodig ingericht.

Om de sector richting 2040 door te blijven ontwikkelen, zijn met name de generieke afspraken uit het Landbouwakkoord van belang. Daarbij benadrukken we onderstaande punten:

- ✓ De omvang (aantal bedrijven en productieomvang) van de sector in 2040 is een gevolg van de wettelijke en ecologische kaders waarbinnen gewerkt kan worden. De sector draagt zijn verantwoordelijkheid hierin. Het aantal primaire bedrijven in de sector zal naar verwachting afnemen door autonome ontwikkelingen en stopperseregelingen.
- ✓ Er zullen regionale verschillen zijn met betrekking tot de positie van de melkveehouderij, waarbij primaire productie een lonende activiteit blijft. De omvang van de kalverhouderij is gebaseerd op die van de melkveehouderij. De kalverhouderij heeft door een sterk geïntegreerde aanpak een duurzame keten gevormd en biedt perspectief aan jonge kalverhouders.
- ✓ De generieke markt- en ketenafspraken betreffen onder andere de ontwikkeling van een onafhankelijke verduurzamingsstandaard. De melkvee- en kalverhouderijsector, heeft hierbij als doel om het aandeel van duurzame zuivel en producten in Nederland op korte termijn te vergroten naar een 100% duurzaam zuivelaanbod en producten voor de Nederlandse markt (supermarkten, foodservice, horeca, etc.).
- ✓ De generieke onderdelen uit het Landbouwakkoord, met name op het gebied van grond, mest, innovatie, ecosysteemdiensten en doelsturing zijn ook de belangrijkste sectorspecifieke punten voor de melkvee- en kalverhouderijsector, schetsen de route naar 2040 en dragen bij aan een goed verdienmodel voor de sector en het halen van ecologische doelen in de sector.

5. Multifunctionele landbouw, korte ketens en kleine sectoren

SCHAPEN-, VLEESVEE EN KONIJNENHOUDERIJ

De sectoren schapen-, vleesvee- en konijnenhouderij werken aan een duurzame toekomst. Zij streven naar economische duurzaamheid voor alle bedrijven, produceren binnen de gestelde randvoorwaarden voor een koopkrachtige vraag en houden dieren op een dierwaardige manier. Daarbij beperken ze de inzet van diergeneesmiddelen tot een verantwoorde inzet en hebben ze aandacht voor het sluiten van de kringloop en natuurinclusieve landbouw. Bovendien zijn deze sectoren een belangrijke partner in het realiseren van de biodiversiteit in het Nederlandse landschap, door onder andere begrazing en de aanwending van strotorrijke stalmest op gras- en bouwland. De sectoren bepalen mede de aanblik van het huidige en toekomstige Nederlandse cultuurlandschap. In dit akkoord maken we de volgende afspraken voor deze sectoren.

1. Partijen spannen zich in om te komen tot innovatieve beschermingsmaatregelen van vee tegen de wolf, waardoor dieren weer buiten kunnen lopen en hiermee hun bijdrage kunnen blijven leveren aan het onderhoud, beheer en herstel van de natuur. Deze afspraken worden – binnen de geldende Europese kaders – gemaakt in het geactualiseerde wolvenplan.
2. Boeren krijgen waar mogelijk een grotere rol in het beheer van landschap en natuur. Provincies en TBO's zetten zich in om voor het beheer en onderhoud van landschap- en natuurgebieden langjarige samenwerkingsovereenkomsten met boeren af te blijven spreken en waar mogelijk uit te breiden. Ook zullen partijen verkennen of het nodig is de SNL-regeling te verruimen om boeren een vergoeding te geven voor producten en diensten met betrekking tot natuur en landschap. De aanbestedingstermijnen van begrazingsopdrachten worden verlengd. In deze aanbestedingen moet niet alleen de prijs leidend zijn.
3. De konijnen-, schapen- en vleesveehouderij zetten zich in voor de verdere ontwikkeling van duurzame marktconcepten, zoals het Beter-Leven keurmerk.
4. Nederlandse producenten die voldoen aan de duurzame standaard, zoals afgesproken in hoofdstuk

3, worden conform de standaard betaald met een meerprijs voor de extra inspanningen. Dit is vergelijkbaar met de Beter-Leven systematiek.

5. Boeren en tuinders krijgen toegang tot meerjarige onafhankelijke begeleiding, persoonlijke coaching en/of advies. De persoonlijke coaching en/of advies wordt uitgevoerd door een onafhankelijke partij. Niet door ketenpartijen of overheden. Beschikbare middelen zijn weergegeven in de financiële tabel.

PAARDENHOUDERIJ

Nederland heeft een rijke paardentraditie. De paardensport is vanuit economisch perspectief de tweede sport van Nederland. De fokkerij staat bovendien hoog aangeschreven. Paarden worden niet alleen voor de sport, maar ook voor therapie en coaching ingezet. Paarden vormen een belangrijk onderdeel van het Nederlandse cultuurlandschap. Om het perspectief van de paardenhouderij te ondersteunen, maken de we onderstaande afspraken.

1. Partijen spreken af dat er, gezamenlijk met de WUR, een kennisschil rondom de paardenhouderij wordt opgebouwd, die ondersteund wordt door het ministerie van LNV. Deze kennisgroep moet samen met de sector aan diverse onderzoeksprogramma binnen de sector invulling geven. Kennisontwikkeling in de paardenhouderij krijgt daarmee een structurele borging.
2. De paardenhouderij krijgt een volwaardige plek in de gebiedsprocessen.
3. Partijen spreken af dat wet- en regelgeving voor het houden van paarden in Nederland een andere benadering vragen dan, en dus af kan wijken van, die voor de reguliere veehouderij (bestemd voor voedselproductie).

GEITENHOUDERIJ

- ✓ In Nederland en wereldwijd is de geit een gewaardeerd landbouwdier. De geit produceert uit gras en resten van levensmiddelen waardevolle producten. Geitenmelk is daarvan wel de bekendste, maar ook geitenvlees en geitenleer zijn hoogwaardige producten. Binnen de sector staat kwaliteit op één. Nederlandse geitenmelkinzamelaars en -verwerkers eisen van hun toeleveranciers om te voldoen aan het kwaliteitszorgsysteem KwaliGeit. Er loopt een VGO III onderzoek dat de basis vormt voor verdere besluitvorming.

MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW EN DE KORTE KETEN

In de sectortafel hebben specialisten op het terrein multifunctionele landbouw en korte ketens gewerkt aan inbreng en afspraken voor deze thema's. De korte ketens en de multifunctionele landbouw zijn toepasbaar op alle sectoren van de landbouw. Daarom is hun inbreng in , het generieke deel van het Landbouwakkoord opgenomen.

6. Pluimveehouderij

In 2040 levert de pluimveesector hoogwaardige en duurzame producten tegen eerlijke prijzen. De sector is divers en speelt actief in op specifieke marktsegmenten in Noordwest-Europa waardoor 80-90% van de Nederlandse productie gaat naar klanten/consumenten binnen een straal van 800 km van Nederland. De pluimveesector heeft de ambitie om in veevoeding naar 100% gebruik van niet voor menselijke consumptie geschikte voederstoffen toe te werken. Al in 2026 kan de sector netto energieproducent zijn.

MARKT

De sector wil duurzaamheid via de markt realiseren. Met het BLK* heeft de sector bewezen dat zij daartoe in korte tijd toe in staat is. Afspraken met de retail en food services vormen de basis. Het verkleinen van het prijsverschil tussen duurzaam en minder duurzaam en een voorlichtingscampagne kunnen helpen om de consument over de streep te helpen. Daarnaast zijn eenduidige labels rondom duurzaamheid op Europees niveau onmisbaar om tot een level playing field in de EU te komen.

BORGING

De sector benadrukt het belang van bedrijfsgerichte doelstelling en juridische borging van landelijke beleidslijnen op provinciaal en gemeentelijk niveau, zoals met de varkenshouderij uitgewerkt in het kwadrantenmodel (zie hoofdstuk 'de boer aan het stuur' van het Landbouwakkoord).

ORDENING

Ondanks de nodige overeenkomsten is de pluimveesector anders ingericht dan de varkenshouderij. Sommige partijen in de pluimveesector zouden het instrument van de Algemeen Verbindend Verklaring ruimer willen kunnen inzetten.

DIERENWELZIJN

De pluimveehouderij kiest voor 'dierenwelzijn eerst, met bijpassende reductiedoelstellingen en een fair share'. De sector wil graag meewerken aan de toenemende maatschappelijke wensen rond dierenwelzijn. Alleen leiden stalaanpassingen in de pluimveehouderij met meer vrije uitloop tot een hogere emissie uitstoot per dier. Daarbij speelt dat er een verschil zit tussen de emissies die pluimveehouders conform de huidige vergunningen uitstoten en de werkelijke uitstoot (deze ligt substantieel hoger).

Daarom stelt de sector voor:

1. De basis is de huidige diersoort op een bedrijf met de werkelijke emissies;
2. Elk bedrijf gaat met vergunde aantal dieren naar eisen convenant dierwaardig;
3. Daarna neemt de sector zelf de reductie opgave conform BBT (in investeringsritme bedrijven) tussen huidige situatie en norm convenant dierwaardig;
4. Restantopgave gebeurt via afrooppotten door de overheid (verschil vergunning – werkelijke uitstoot en autonome krimp)

INNOVATIE

Bij de verdere innovatie is een programma nodig waarin de emissiereductie plannen kunnen worden opgenomen, begeleid met onafhankelijke adviesdiensten en coaching. Daarnaast zijn een passende investeringsregeling bij fijnstofreductieplan en ruimte voor bouwblok aanpassing en vergroting ten behoeve van dierenwelzijn nodig.

7. Varkenshouderij

De varkenshouderij heeft de afgelopen jaren succesvol en ketenbreed samengewerkt in de Coalitie Vitale Varkenshouderij (COVIVA). Op dat spoor gaan wij verder. Ankerpunten zijn daarbij onder meer de goede zorg voor de leefomgeving, de centrale positie van het varken in de circulaire economie, robuuste en gezonde varkens in diervriendelijke houderijen en onze positie als wereldwijd koploper in marktgerichtheid en ketensamenwerking. Bedrijfsgerichte doelsturing, een simpel en solide bodembeleid, blijvend investeren in kennisontwikkeling en een goed uitfaseringsbeleid voor stoppers vormen daarbij belangrijke randvoorwaarden.

Bij de uitvoering van het beleid hechten wij aan de gebiedsgerichte aanpak, met aandacht voor het behoud van de vitale infrastructuur, perspectief voor jonge varkenshouders en een balans tussen vraag en aanbod. Dit laatste is van belang om verduurzaming marktgericht te kunnen vormgeven. Andere elementen die bij het verdienvermogen een rol spelen zijn de structurele beloning van maatschappelijke diensten, het efficiënt gebruik van mineralen en een open dialoog met de samenleving.

Aandachtspunten bij beleid en regelgeving zijn het schrappen van conflicterende regelgeving, de juridische basis voor het belonen van duurzame activiteiten en innovatieve stalsystemen (zodat er investeringszekerheid ontstaat) en een snelle vergunningverlening via een onafhankelijke toetsing om de beweging van oude naar moderne stallen te versnellen.

RUIMTELIJK PERSPECTIEF EN LOCATIEONTWIKKELING

Het kwadrantenmodel vanuit de varkenshouderij en pluimveehouderij (zie 'de boer aan het stuur') maakt daarmee integraal onderdeel uit van het Landbouwakkoordakkoord. Daarbij merken we het volgende op:

- I De varkenshouderij gaat ervan uit dat investeren in emissiereductie een factor 3 langer duurt dan opkopen, maar een factor 10 effectiever is. Bij de toenemende eisen rondom dierenwelzijn is de verwachting dat de emissie per dier zal toenemen. Daarnaast zet de varkenshouderij zich ook specifiek in om de geuroverlast te beperken.

- I Om investeringen in innovaties te realiseren, is ruimte voor nieuwbouw nodig. De verwachting is dat een derde van alle bedrijven (1200) de komende jaren stopt vanwege verouderde stallen, ligging op plekken met ontbrekend perspectief en/ of het ontbreken van een opvolger. Dit levert ca. 0.6 -0.8 mln. kg NH3 reductie op. 60% van de bedrijven kunnen (versneld) moderniseren op gebied van netto NH3 reductie (door middel van luchtwassers) waarmee 4,6 mln. kg NH3 gereduceerd kan worden.

Wij spreken het volgende af:

1. Er komt een karakteristiek voor een modern laag emissiebedrijf (eind 2023 gereed);
2. Er komt een methodiek voor de analyse van de toekomstgerichtheid van bedrijfslocaties (eind 2023 gereed);
3. Er komt een breed pallet aan instrumenten voor de modernisering van de sector;
4. Er wordt een doelgericht strategisch locaties ontwikkeld om kansrijke locaties te behouden;
5. De marsroute die volgt uit de kansenkaart die een ondernemer krijgt na analyse wordt als resultaatverplichting geborgd in de vergunning;
6. De ABC carrouselbenadering wordt gebruikt voor het beschikbaar houden van geschikte locaties via een wachtkamer model;
7. Er komt een robuust pakket van financiële instrumenten;
8. Ondernemers zetten via een proactieve houding in op een toekomstbestendige afwaartse beweging.

VERDIENVERMOGEN

De sector is trots op zijn marktgerichte werkwijze en ketensamenwerking. Eerst door private afspraken, dan een EU level playing field en dan labeling en etikettering. De ambitie is om in 2040 alle Nederlandse varkens onderdeel te laten zijn van een marktconcept. Daarnaast kan de sector tegen vergoedingen diensten leveren, primair via de markt, en dierenwelzijn in eco-regelingen opnemen.

Een verdere aanscherping van de productiestandaarden boven de Europese standaard zonder een vangnet zou betekenen dat Nederland zijn concurrentiepositie op de Europese markt gaat verliezen.

Tachtig procent van de vleesproducten uit onze sector worden op de interne Europese markt afgezet. Wanneer we in Nederland hogere productiestandaarden afspreken die boven de Europese normen liggen, leidt dat onvermijdelijk tot een forse aantasting van onze concurrentiepositie. Het is daarom allereerst van belang dat er meer transparantie komt over de marge- en risicoverdeling in de hele kolom, in relatie tot herkomst en productiesysteem (PEFCR en CSRD aansluiting). Wanneer een maatschappelijk gewenste hogere standaard niet uit de markt kunnen worden bekostigd, zullen deze meer duurzame productiewijzen (tijdelijk of langdurig) als een maatschappelijke dienst beloond moeten worden.

We spreken het volgende af:

1. Indien een Europese afspraak (level playing field) niet haalbaar is bij bepaalde regelgeving, wordt een impactanalyse gemaakt. Dat biedt de basis voor publiek-private afspraken over verdeling van kosten en risico's;
2. Een werkgroep met ketenpartijen, de overheid en keurmerkeigenaren onderzoekt het mogelijk stroomlijnen van diverse keurmerken voor duurzaam voedsel (begin 2024 gereed);
3. Ketenpartijen en de overheid komen met een gezamenlijke aanpak om de transparantie op het gebied van duurzaamheidsinspanningen aanzienlijk te vergroten;
4. Ketenpartijen willen binnen twee jaar 'CSRD compliant' rapporteren aan de grote afnemers;
5. Ketens zorgen voor een gelijkwaardige positie voor boeren aan tafel, inclusief zeggenschap.

